

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САВЧУК ЄЛИЗАВЕТА ЮРІЇВНА

УДК 346.7:[338.4:378](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____/Є.Ю.Савчук/

Науковий керівник: Павлюченко Юлія Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Савчук Є.Ю. Господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг.

У розділі 1 «Загальнотеоретичні положення щодо господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг» виокремлено основні етапи становлення освітніх послуг як правової категорії: період існування Київської Русі (згадки про освіту у законах Мономаха, візантійсько-руських угодах, зародження освітніх послуг з появою перших навчальних закладів), періоди перебування українських земель у складі Російської, Австрійської імперій, Угорського королівства (конкретизація змісту освітніх послуг, урізноманітнення їх видів завдяки появі вищих навчальних закладів університетського типу), радянський період (конкретизація змісту освітніх послуг на різних рівнях освіти); період незалежності України (закріплення на законодавчому рівні визначення поняття освітньої послуги та її якісних вимірів).

Конкретизовано ознаки, притаманні освітнім послугам, з урахуванням яких доопрацьовано визначення освітніх послуг як дій закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які надаються на платній чи безоплатній основі й спрямовані на отримання нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей (знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей) та результатів навчання здобувачами освіти.

Узагальнено характеристики освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є публічними, нематеріальними, фактичними, професійними. Конкретизовано види освітніх послуг за підставами: 1) строку надання (разові чи строкові);

2) оплатністю (платні чи безоплатні для здобувача освіти); 3) за рівнями освіти (у дошкільній, початковій, середній, вищій освіті); 4) за формами здобуття освіти (в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній та інших формах здобуття освіти); 5) за обсягом та спрямованістю послуг (загальноосвітні чи професійні; загальні, вузькоорієнтовані, спрямовані на розвиток особистих здібностей здобувачів освіти та здобувачів з особливими потребами).

Уточнено специфічні ознаки діяльності з надання освітніх послуг, обумовлені її здійсненням у сфері освіти, як-то: ціль, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти у задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) і суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку); необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; характер діяльності: основний або додатковий вид діяльності для суб'єктів господарювання; зміст діяльності – надання освітніх послуг, види, обсяги та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором.

З урахуванням цих ознак удосконалено визначення господарської діяльності з надання освітніх послуг як діяльності, спрямованої на надання таких послуг у формальній або неформальній освіті задля сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти та задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг.

Обґрунтовується виокремлення в окремий вид діяльності надання освітніх послуг у режимі «онлайн», що обумовлено сучасним рівнем розвитку суспільства, відповідає його потребам та глобальними викликам, які постають перед суспільством.

Узагальнено господарсько-правову основу надання освітніх послуг та конкретизовано чинники, які в сучасних умовах впливають на удосконалення господарсько-правової основи надання освітніх послуг, серед яких: визнання та імплементація базових принципів і стандартів освітньої діяльності, які закріплені в актах ЄС; врахування глобальних викликів, що обумовлюють розвиток онлайн-

освіти; збереження національних особливостей організації системи освіти, рівня професійної підготовки фахівців, змісту освітніх програм тощо; посилення автономії закладів освіти, орієнтація на поширення договірного регулювання надання освітніх послуг та ін.

У розділі 2 «Характеристика господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг» уточнено положення щодо статусу суб'єктів надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми і форми власності, які мають сукупність господарських прав та обов'язків, що формує обсяг господарської компетенції. Конкретизовано види суб'єктів надання освітніх послуг: 1) заклади освіти, для яких надання освітніх послуг виступає основним видом господарської діяльності, у тому числі заклади освіти іноземних держав; 2) інші юридичні особи – підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці, які не мають статусу закладу освіти; 3) відокремлені підрозділи закладів освіти, у тому числі закладів освіти іноземних держав.

Конкретизовано, що імплементація принципу автономії закладу освіти в контексті господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг потребує спрямування на реалізацію господарської компетенції закладом освіти на засадах самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо здійснення господарської діяльності.

Доопрацьовано умови надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що визначальною умовою надання цих послуг у формальній та неформальній освіті виступає легітимація у вигляді державної реєстрації суб'єкта господарювання. Запропоновано умовами надання освітніх послуг у неформальній освіті встановити державну реєстрацію суб'єкта господарювання та добровільну сертифікацію суб'єктів надання цих послуг. З урахуванням цього запропоновано доповнити Закон України «Про освіту» статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті».

Конкретизовано вимоги до інформаційно-технічного забезпечення суб'єкта надання освітніх послуг в режимі «онлайн» шляхом обґрунтування, що

такі вимоги потребують врахування доступності використовуваних технологій для широкого кола здобувачів освіти, рівня володіння цифровими навичками й уміння користуватися технологіями онлайн навчання як безпосередніх надавачів, так і споживачів освітніх послуг. Запропоновано створення інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Доопрацьовано правову характеристику договору про надання освітніх послуг з обґрунтуванням його господарсько-правової природи, якщо замовником послуг виступає юридична особа або фізична особа-підприємець, та значення як підстави для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення їх зобов'язань та відповідальності. Конкретизовано істотні умови такого договору (предмет договору визначається видом освітньої послуги та вимогами до якості; строк договору залежить від виду освітніх послуг: разові чи строкові; ціна договору визначається за згодою сторін або відповідно до вартості освітніх послуг, яка заздалегідь встановлена та належним чином оприлюднена суб'єктом надання послуг). З урахуванням вищевикладеного запропоновано внести зміни до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735, передбачивши, що юридичні особи та фізичні особи-підприємці також можуть бути замовниками освітніх послуг.

У розділі 3 «Господарсько-правова відповідальність суб'єктів надання освітніх послуг» узагальнено юридичні та фактичні підстави настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: юридичними підставами виступають положення чинного законодавства та/або договорів про надання освітніх послуг; фактичними - неправомірні дії з надання освітніх послуг за відсутності законних підстав провадження цієї діяльності; невідповідність діяльності суб'єкта господарювання ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності; невиконання чи неналежне виконання договору про надання освітніх послуг та інші. Встановлено, що порушення вимог щодо якості надання освітніх послуг виступає найбільш складною підставою для

застосування господарсько-правової відповідальності у зв'язку з відсутністю уречевленого змісту освітніх послуг, суб'єктивного сприйняття їх якості, залежності якості як від суб'єкта надання, так і від споживача таких послуг. З урахуванням цього запропоновано при укладанні договору про надання освітніх послуг конкретизувати вимоги до якості освітніх послуг через встановлення конкретних параметрів виміру якості або показників відповідності якості певному рівню освіти.

Узагальнено форми господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: застосування адміністративно-господарських санкцій у вигляді зупинення дії ліцензії або її анулювання; сплата штрафних санкцій (пені, неустойки, штрафу) за порушення договірних зобов'язань, якщо такі санкції передбачені законом та/або договором; відшкодування збитків замовнику освітніх послуг. Запропоновано збільшення строків усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності до шести місяців на період дії карантинних обмежень, для чого необхідно внесення змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Ключові слова: послуги, освітні послуги, види освітніх послуг, діяльність з надання освітніх послуг, освітні послуги в режимі «онлайн», суб'єкти надання освітніх послуг, умови надання освітніх послуг, державне регулювання, договір про надання освітніх послуг, якість освітніх послуг.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Павлюченко Ю.М., Савчук Є.Ю. Генезис поняття освітніх послуг як правової категорії. *Науково-практичний юридичний журнал «Правові Горизонти»*. 2020. №20 (33). С. 7-14. (Особистий внесок здобувача в цій публікації становить 50% і стосується дослідження генезису поняття освітньої послуги в розрізі історико-правових етапів формування правового режиму суб'єктів надання освітніх послуг).

2. Савчук Є.Ю. Деякі аспекти господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг: особливості імплементації законодавства ЄС. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. 2020. Вип. 53. С. 41-51.

3. Савчук Є.Ю. Класифікація освітніх послуг в аспекті господарсько-правового забезпечення їх надання. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 8 (30). С. 30-38.

4. Савчук Є.Ю. Господарсько-правове регулювання діяльності суб'єктів надання освітніх послуг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 86-90. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/21.pdf

5. Savchuk E. Modern Scientific Approaches to Defining the Providers of Educational Services in Business Law of Ukraine. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. T.7. Vol. 6. p. 294-298.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Савчук Є.Ю. Господарсько-правова основа надання освітніх послуг. *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene: Conferința internațională științifico-practică (22–23 martie 2019)*. Chișinău, Republica Moldova, 2019. p. 128-131.

2. Савчук Є.Ю. Захист прав закладів вищої освіти при наданні освітніх послуг. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний,*

економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року). Хмельницький, 2019. С. 380-383.

3. Савчук Є.Ю. Щодо удосконалення законодавства у сфері надання освітніх послуг. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 року). Вінниця, 2019. С. 164-166.

4. Савчук Є.Ю. Щодо напрямів господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Весняні юридичні читання – 2020». (м. Вінниця, 30 квітня 2020 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 307-310.

5. Савчук Є.Ю. Господарсько-правові аспекти визначення природи договору з надання освітніх послуг. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 25 вересня 2020 року). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2020. С. 143-146.

SUMMARY

Savchuk Ie.Yu. Economic and legal regulation of educational services. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 08 "Law" in the speciality 081 "Law". - Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The dissertation is devoted to the research of economic and legal regulation of educational services.

Section 1 "General theoretical provisions on economic and legal regulation of educational services" provides educational services "the main stages of formation of educational services as a legal category: the period of Kievan Rus (mention of education in the laws of Monomakh, Byzantine-Russian agreements, the emergence of educational services emergence of the first educational institutions), periods of Ukrainian lands in the Russian, Austrian empires, the Kingdom of Hungary (specification of the content of educational services, diversification of their types due to the emergence of university-type higher education institutions), Soviet period (specification of the content of educational services at different levels of education); period of independence of Ukraine (consolidation at the legislative level of the definition of educational services and its qualitative dimensions).

The features inherent in educational services are specified, taking into account the definition of educational services as actions of educational institutions and other subjects of educational activity informal and/or non-formal education, which are provided on a paid or free basis and aimed at obtaining new or improving previously acquired competencies (knowledge, skills, abilities, ways of thinking, views, values, other personal qualities) and learning outcomes of students.

The characteristics of educational services are generalized with the substantiation that they are public, intangible, factual, professional. The types of educational services are specified on the grounds: 1) term of provision (one-time or term); 2) payment (paid or unpaid for the student); 3) by levels of education (in

preschool, primary, secondary, higher education); 4) by forms of education (in full-time, part-time, distance, distance and other forms of education); 5) by volume and direction of services (general or professional; general, narrowly oriented, aimed at the development of personal abilities of students and applicants with special needs).

Specific features of activities for the provision of educational services due to its implementation in the field of education are clarified, such as the goal of promoting the statutory goal of education in meeting the needs of students (formation of new or improved previously acquired competencies and learning outcomes) and sub-objects of providing educational services (achieving social and economic results, including making a profit); unlimited subject composition of educational service providers; nature of the activity: main or additional type of activity for business entities; content of activity - the provision of educational services, the types, scope and quality of which are defined by law, educational program and/or contract. Taking into account these features, the definition of economic activity in the provision of educational services as an activity aimed at providing such services in formal or non-formal education has been improved to promote the statutory goal of education and meet the needs of students and subjects of educational services. The separation of the provision of educational services in the online mode into a separate type of activity is substantiated, which is conditioned by the current level of development of the society, meets its needs and global challenges facing the society. The economic and legal basis for the provision of educational services is generalized and the factors that in modern conditions affect the improvement of the economic and legal basis for the provision of educational services are specified, including recognition and implementation of basic principles and standards of educational activities; taking into account the global challenges that determine the development of online education; preservation of national features of the organization of the education system, the level of professional training, the content of educational programs, etc.; strengthening the autonomy of educational institutions, focusing on the spread of contractual regulation of educational services, etc.

Section 2 "Characteristics of economic and legal regulation of educational services" clarifies the provisions on the status of subjects of educational services with

the justification that they are business entities of any organizational and legal form and form of ownership, which have a set of economic rights and responsibilities, which forms the scope of economic competence. The types of subjects of providing educational services are specified: 1) educational institutions for which the provision of educational services is the main type of economic activity, including educational institutions of foreign countries; 2) other legal entities - enterprises, institutions, organizations, natural persons-entrepreneurs who do not have the status of an educational institution; 3) separate subdivisions of educational institutions, including educational institutions of foreign states. It is specified that the implementation of the principle of autonomy of educational institutions in the context of economic and legal regulation of educational services requires focusing on the implementation of economic competence of educational institutions based on independence, autonomy and responsibility in making business decisions. The conditions for the provision of educational services have been refined with the justification that the defining condition for the provision of these services in formal and non-formal education is the identification in the form of state registration of the business entity. It is proposed that the conditions for the provision of educational services in non-formal education establish state registration of business entities and voluntary certification of entities providing these services. With this in mind, it is proposed to supplement the Law of Ukraine "On Education" with Article 51-1 "Voluntary certification of educational activities in non-formal education." The requirements for information and technical support of the subject of providing educational services in the online mode are specified by substantiation that such requirements require taking into account the availability of technologies used for a wide range of students, the level of digital skills and the ability to use online learning technologies. And consumers of educational services. It is proposed to create an information system in the form of a Unified State Register of subjects of educational services, as part of the Unified State Electronic Database on Education. The legal characteristics of the contract for the provision of educational services with a justification of its economic and legal nature, if the customer is a legal entity or individual entrepreneur, and the value as a basis for

planning the activities of entities providing educational services, establishing their obligations and responsibilities. The essential terms of such an agreement are specified (the subject of the agreement is determined by the type of educational service and quality requirements; the term of the agreement depends on the type of educational services: one-time or fixed; the price of the agreement is determined by agreement or according to the cost of educational services object of service provision). Taking into account the above, it is proposed to amend the Standard Form of the contract on higher education, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 19, 2020, № 735, providing that legal entities and natural persons-entrepreneurs may also be customers of educational services.

Section 3 "Economic and legal liability of subjects of educational services" summarizes the legal and factual grounds for the occurrence of economic and legal liability of subjects of educational services: legal grounds are the provisions of current legislation and/or contracts for the provision of educational services; factual - illegal actions to provide educational services in the absence of legal grounds for carrying out this activity; non-compliance of the business entity's activity with the licensing conditions of educational activity; non-performance or improper performance of the contract for the provision of educational services and others. It is established that violation of the requirements for the quality of educational services is the most difficult reason for the application of economic and legal liability due to the lack of materialized content of educational services, subjective perception of their quality, quality dependence on both the subject and consumer of such services. 3 taking into account this, it is proposed when specifying the contract for the provision of educational services to specify the requirements for the quality of educational services by establishing specific parameters for measuring quality or indicators of quality compliance with a certain level of education.

The forms of economic and legal responsibility of the subjects of providing educational services are generalized: application of administrative and economic sanctions in the form of suspension of the license or its revocation; payment of penal sanctions (fines, penalties, fines) for breach of contractual obligations, if such sanctions

are provided by law and/or contract; compensation for losses to the customer of educational services. It is proposed to increase the terms of elimination of violations of licensing conditions for educational activities to six months for the period of quarantine restrictions, which requires amendments to the Law of Ukraine "On licensing of economic activities".

Keywords: services, educational services, types of educational services, activities for the provision of educational services, educational services online, subjects of educational services, conditions for the provision of educational services, state regulation, agreement on the provision of educational services, quality of educational services.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
 РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	27
1.1. Поняття та види освітніх послуг.....	27
1.2. Надання освітніх послуг як вид господарської діяльності.....	55
1.3. Господарсько-правова основа надання освітніх послуг.....	68
Висновки до розділу 1	81
 РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	84
2.1. Суб'єкти надання освітніх послуг.....	84
2.2. Умови надання освітніх послуг.....	100
2.3. Державне регулювання надання освітніх послуг.....	112
2.4. Договори, що опосередковують надання освітніх послуг.....	125
Висновки до розділу 2	139
 РОЗДІЛ 3. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	141
3.1. Підстави та умови господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг.....	141
3.2. Форми господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг.....	158
Висновки до розділу 3	168
 ВИСНОВКИ	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	199

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	– Верховна Рада України
ГК України	– Господарський кодекс України
ЄС	– Європейський Союз
КВЕД	– Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010
КМУ	– Кабінет Міністрів України
Ліцензійні умови	– Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»
МОН	– Міністерство освіти і науки України
Угода про асоціацію між Україною та ЄС	– Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами- членами, з іншої сторони
ЦК України	– Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Науково-технічний прогрес, скорочення часу старіння інформації, інтенсифікація технологічних змін та інновацій сукупно з глобалізацією соціально-економічних процесів є чинниками, які вимагають належної уваги до розвитку національної освіти. Це знаходить прояв у тому, що освіта є одним із стратегічних пріоритетів української держави. Водночас основною сучасною тенденцією розвитку освіти виступає проникнення в освітню сферу законів ведення бізнесу та все більше набуття наданням освітніх послуг ознак господарської діяльності.

З урахуванням викладеного важливого значення набувають питання господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг. При цьому таке регулювання має враховувати те, що в останні роки в Україні стрімко розвиваються приватні навчальні заклади та розширюється коло суб'єктів освітніх послуг, розробляються програми надання додаткових освітніх послуг, набуває поширення онлайн-освіта. Разом тим на практиці існують й певні проблеми, зокрема незавершеність формування господарсько-правового статусу суб'єктів надання освітніх послуг, у більшій мірі формальне значення договору про надання цих послуг та принципу автономії, недостатня урегульованість умов здійснення діяльності з надання освітніх послуг, вимог до якості освітніх послуг. Ці та багато інших проблем можуть бути вирішені у межах господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг.

Поточний стан законодавства, яким регулюється діяльність із надання освітніх послуг, також не сприяє повноцінному розвитку таких послуг. Певною мірою досягнення належного рівня законодавчого регулювання ускладнено тим, що надання освітніх послуг регулюється нормами як господарського, так і освітнього законодавства. При цьому Господарський кодекс України (далі – ГК України) та інше господарське законодавство не виокремлюють надання освітніх послуг з поміж інших видів господарської діяльності, тому й не враховує специфіки цієї діяльності. А вітчизняне освітнє законодавство, яке все ще не

позбавилося норм так званого перехідного періоду, не забезпечує у повній мірі регулювання надання освітніх послуг як виду господарської діяльності.

В юридичній науці проблематику надання освітніх послуг досліджували такі вчені, як: В.М. Бесчастний, О.В. Розгон, Л.В. Таран, І.О. Голоденко та багато інших. Зокрема І.О. Голоденко присвятила низку робіт поняттю освітніх послуг в системі об'єктів цивільних прав та питанням договірному регулювання надання цих послуг. На рівні дисертаційних досліджень потрібно назвати роботи Р.В. Шаповал «Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні» (2011); Б.В. Деревянко «Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів» (2014); І.І. Литвин «Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг» (2016); У.М. Парпан «Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір» (2018) та інших. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання наукового обґрунтування надання освітніх послуг як виду господарської діяльності, існує потреба в систематизації теоретичних аспектів до визначення суб'єктів, умов, державного регулювання надання освітніх послуг, а також розвитку теоретичних підходів до питань підстав, умов та форм господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг. Це обумовило вибір теми, мети та завдань дисертаційної роботи.

Вищевикладене вказує на актуальність обраної теми та доцільність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація № 0118U003140), у межах якої авторкою проведено дослідження господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг та запропоновано напрями його удосконалення.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка нових теоретичних положень щодо удосконалення господарсько-

правового регулювання надання освітніх послуг та підготовка пропозицій з удосконалення відповідних нормативно-правових актів.

Для досягнення зазначеної мети дисертаційного дослідження поставлено та вирішено наступні завдання:

- аналіз та конкретизація поняття та видів освітніх послуг;
- дослідження надання освітніх послуг як виду господарської діяльності;
- аналіз господарсько-правової основи надання освітніх послуг;
- дослідження та конкретизація суб'єктів надання освітніх послуг;
- аналіз та уточнення умов надання освітніх послуг;
- дослідження питань державного регулювання надання освітніх послуг;
- аналіз договорів, що опосередковують надання освітніх послуг;
- аналіз підстав та умов господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг;
- дослідження й узагальнення форм господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини щодо надання освітніх послуг.

Предметом дослідження є господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано загальні та спеціальні методи наукового дослідження. Так, історичний метод застосовано при вивченні еволюції теоретичних підходів до визначення поняття освітніх послуг; логіко-юридичний та формально-юридичний метод – при дослідженні поняття освітніх послуг, поняття господарської діяльності з надання освітніх послуг, інших понять і категорій дисертаційної роботи. Із використанням методу аналітичних угруповань проведено класифікацію видів освітніх послуг. Діалектичний та абстрактно-логічний методи пізнання використано для узагальнення теоретичних положень щодо визначення надання освітніх послуг як виду господарської діяльності, приналежності суб'єктів надання освітніх послуг до суб'єктів господарювання та формуванні відповідних

висновків. Системний та логіко-юридичний методи застосовано для дослідження елементів господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, як-то: умов надання освітніх послуг, державного регулювання цієї діяльності, договорів, які опосередковують надання освітніх послуг. За допомогою методу аналізу і синтезу – досліджено питання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг. Порівняльно-правовий метод застосовано при проведенні порівняльного аналізу правового регулювання надання освітніх послуг в Україні та іноземних країнах, а також Європейському Союзі.

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних правознавців, зокрема: Е.Е. Бекирової, О.А. Беляневич, А.Г. Бобкової, Т.М. Боголіб, Г.Д. Болотової, О.М. Вінник, О.П. Віхрова, Л.М. Волчанської, О.Л. Дзюбенко, О.А. Заярного, К.А. Карчевського, І.Ф. Коваль, І.М. Кравець, В.К. Мамутова, Ю.М. Павлюченко, В.М. Пашкова, Г.О. Пономаренко, В.В. Резнікової, В.М. Сирих, В.А. Устименка, Г.Г. Харченка, І.Ю. Чалого, А.І. Шпомера, В.С. Щербини та інших.

Емпіричну основу склали законодавство України та іноземних країн (зокрема, Польщі, Латвії, Литви, Естонії), міжнародні акти, матеріали судової практики, статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів у процесі виконання дисертаційної роботи отримано ряд нових науково обґрунтованих результатів, щодо вирішення наукового завдання та обґрунтування науково-методичних підходів до вдосконалення господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг в Україні. До найбільш суттєвих результатів, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, відносяться такі:

вперше:

- обґрунтовується виокремлення в окремий вид діяльності надання освітніх послуг у режимі «онлайн»;

- запропоновано умовами надання освітніх послуг у неформальній освіті встановити державну реєстрацію суб'єкта господарювання та добровільну сертифікацію суб'єктів надання цих послуг;

- запропоновано створення інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти;

- запропоновано на період дії карантинних обмежень, пов'язаних із гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, збільшити до шести місяців строк усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності суб'єктами освітньої діяльності;

удосконалено положення щодо:

- ознак господарської діяльності з надання освітніх послуг з уточненням, що цій діяльності притаманні специфічні ознаки, обумовлені її здійсненням у сфері освіти, як-то: ціль, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти у задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) і суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку); необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; характер діяльності: основний або додатковий вид діяльності для суб'єктів господарювання; зміст діяльності – надання освітніх послуг, види, обсяги та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором;

- визначення поняття господарської діяльності з надання освітніх послуг з уточненням, що це діяльність, спрямована на надання освітніх послуг у формальній або неформальній освіті задля сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти та задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг;

- правового статусу суб'єктів надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми і

форми власності, які мають сукупність господарських прав та обов'язків, що формує обсяг їхньої господарської компетенції;

- істотних умов договору про надання освітніх послуг (предмет договору визначається видом освітньої послуги та вимогами до якості; строк договору залежить від виду освітніх послуг: разові чи строкові; ціна договору визначається за згодою сторін або відповідно до вартості освітніх послуг, яка заздалегідь встановлена та належним чином оприлюднена суб'єктом надання послуг);

набули подальшого розвитку положення щодо:

- становлення освітніх послуг як правової категорії шляхом виокремлення основних етапів: період існування Київської Русі (згадки про освіту у законах Мономаха, візантійсько-руських угодах, зародження освітніх послуг з появою перших навчальних закладів), періоди перебування українських земель у складі Російської, Австрійської імперій, Угорського королівства (конкретизація змісту освітніх послуг, урізноманітнення їх видів завдяки появі вищих навчальних закладів університетського типу), радянський період (конкретизація змісту освітніх послуг на різних рівнях освіти); період незалежності України (закріплення на законодавчому рівні визначення поняття освітньої послуги та її якісних вимірів);

- поняття освітніх послуг шляхом доопрацювання визначення цього поняття як дій закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які надаються на платній чи безоплатній основі й спрямовані на отримання нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей (знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей) та результатів навчання здобувачами освіти;

- видів освітніх послуг шляхом їх класифікації за підставами: 1) строку надання (разові чи строкові); 2) оплатністю (платні чи безоплатні для здобувача освіти); 3) за рівнями освіти (у дошкільній, початковій, середній, вищій освіті); 4) за формами здобуття освіти (в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній та інших формах здобуття освіти); 5) за обсягом та спрямованістю послуг (загальноосвітні чи професійні; загальні, вузькоорієнтовані, спрямовані на

розвиток особистих здібностей здобувачів освіти та здобувачів з особливими потребами);

- господарсько-правової основи надання освітніх послуг шляхом конкретизації чинників, які впливають на її удосконалення: визнання та імплементація базових принципів і стандартів освітньої діяльності, які закріплені в актах ЄС; врахування глобальних викликів, що обумовлюють розвиток онлайн-освіти; збереження національних особливостей організації системи освіти, рівня професійної підготовки фахівців, змісту освітніх програм тощо; посилення автономії закладів освіти, орієнтація на поширення договірного регулювання надання освітніх послуг та ін.;

- видів суб'єктів надання освітніх послуг з конкретизацією, що ними є: 1) заклади освіти, для яких надання освітніх послуг виступає основним видом господарської діяльності, у тому числі заклади освіти іноземних держав; 2) інші юридичні особи – підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці, які не мають статусу закладу освіти; 3) відокремлені підрозділи закладів освіти, у тому числі закладів освіти іноземних держав

- принципу автономії закладу освіти шляхом аргументації, що в контексті господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг імплементація цього принципу потребує спрямування на реалізацію господарської компетенції закладом освіти на засадах самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо здійснення господарської діяльності;

- вимог до інформаційно-технічного забезпечення суб'єкта надання освітніх послуг в режимі «онлайн» шляхом обґрунтування, що такі вимоги потребують врахування доступності використовуваних технологій для широкого кола здобувачів освіти, рівня володіння цифровими навичками й уміння користуватися технологіями онлайн навчання як безпосередніх надавачів, так і споживачів освітніх послуг;

- правової характеристики договору про надання освітніх послуг шляхом обґрунтування його господарсько-правової природи, якщо замовником послуг

виступає юридична особа або фізична особа-підприємець; конкретизації його значення як підстави для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення їх зобов'язань та відповідальності;

- юридичних та фактичних підстав настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг шляхом їх узагальнення та конкретизації, що до фактичних підстав належать такі неправомірні дії, як надання освітніх послуг за відсутності законних підстав провадження цієї діяльності; невідповідність діяльності суб'єкта господарювання ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності; невиконання чи неналежне виконання договору про надання освітніх послуг та інші;

- порушення вимог щодо якості надання освітніх послуг шляхом обґрунтування, що це найбільш складна підстава для застосування господарсько-правової відповідальності у зв'язку з відсутністю уречевленого змісту освітніх послуг, суб'єктивного сприйняття їх якості, залежності якості як від суб'єкта надання, так і від споживача таких послуг, та додаткової аргументації при укладанні такого договору конкретизувати вимоги до якості освітніх послуг через встановлення параметрів виміру якості або показників відповідності якості певному рівню освіти;

- форм господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг шляхом їх узагальнення: застосування адміністративно-господарських санкцій у вигляді зупинення дії ліцензії або її анулювання; сплата штрафних санкцій (пені, неустойки, штрафу) за порушення договірних зобов'язань, якщо такі санкції передбачені законом та/або договором; відшкодування збитків замовнику освітніх послуг.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення полягає у тому, що сформульовані в дослідженні теоретичні висновки та пропозиції заповнюють прогалину у науці господарського права з питання господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, доведені до рівня конкретних практичних пропозицій і рекомендацій та можуть бути використані у різних сферах.

Так, отримані теоретичні узагальнення та висновки, у тому числі представлені у таблицях (додатки А-В) можуть бути корисними у навчальному процесі, при підготовці підручників і навчальних посібників для здобувачів вищої освіти юридичних закладів вищої освіти, у практичній діяльності. Зокрема окремі результати впроваджено:

на рівні органів місцевого самоврядування: основні висновки та результати дисертаційної роботи були використані в роботі Постійної комісії з питань освіти, релігії, культури, молоді та спорту Вінницької обласної ради 8 скликання в процесі підготовки проєктів рішень (довідка від 20.01.2021 р. № 207-20-113);

на рівні підприємств: Вінницька приватна гімназія «Дельфін» – висновки автора щодо необхідності врегулювання в договірних відносинах питання застосування «пені», як форми господарсько-правової відповідальності за порушення порядку чи строків розрахунків між сторонами у відповідності до чинного господарського законодавства України, були використані з метою вдосконалення раніше розроблених проєктів договорів Закладу щодо надання освітніх послуг (довідка від 26.02.2021 р. №45).

Результати дослідження, які представлені як пропозиції з удосконалення нормативно-правового регулювання надання освітніх послуг, зокрема:

- 1) доповнення Закону України «Про освіту» статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті» (додаток Ж);
- 2) внесення змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» у частині збільшення строків усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності до шести місяців на період дії карантинних обмежень;
- 3) внесення змін до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735, оформлені у вигляді проєкту постанови (додаток 3) можуть бути використані для удосконалення господарсько-правової основи надання освітніх послуг.

Дискусійні дисертаційні положення та висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у сфері господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, результати якої отримані авторкою на основі власних досліджень на підставі аналізу наукової літератури, законодавства України та зарубіжних країн, матеріалів судової практики та статистичних даних. У статті, підготовленій у співавторстві з Ю.М. Павлюченко, внесок здобувачки полягає у виокремленні основних історико-правових етапів становлення освітніх послуг як правової категорії.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації теоретичних та практичних розробок апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene: Conferința internațională științifico-practică (22–23 martie 2019)» (м. Кишинів, Молдова); «Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції» (м. Хмельницький, 2019); «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса» (м. Вінниця, 2019); «Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Весняні юридичні читання – 2020» (м. Вінниця, 2020); «III Всеукраїнська науково-практична конференція: «Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин» (м. Кривий Ріг, 2020).

Публікації. Основні результати за темою дисертаційної роботи опубліковано в 10 наукових працях, з них: 1 стаття в періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Європейського Союзу, з наукового

напряму, за яким підготовлено дисертацію здобувача; 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 1 стаття – в співавторстві) та 5 публікацій матеріалів і тез міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями і предметом дослідження та складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 217 сторінок. Робота містить 2 рисунки та вісім додатків, список використаних джерел із 200 найменувань на 24 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

1.1. Поняття та види освітніх послуг

У вітчизняній науці не сформовано єдиного розуміння щодо поняття освітніх послуг в системі суспільних відносин. На практиці погляди суб'єктів надання та споживачів освітніх послуг також можуть істотно різнитися щодо змісту, повноти, якості, прикладної ефективності цих послуг, форми їх надання тощо. Варто відзначити, що освітні послуги здебільшого сприймаються як навчання. Цьому, вочевидь, сприяє використання у законодавстві відповідної термінології та тривала відсутність легального визначення освітніх послуг.

Наразі, в сучасному вітчизняному законодавстві одночасно вживаються терміни «освітня послуга» та «навчання». Наприклад, у ГК України [1], який є основоположним актом законодавства щодо всіх видів господарської діяльності, відсутні положення, які б регулювали виключно господарську діяльність у сфері надання освітніх послуг, однак у деяких статтях вжито термін «навчання». Зокрема, у ч. 2 ст. 69 ГК України зазначено, що підприємство забезпечує підготовку кваліфікованих робітників та спеціалістів, їх економічне і професійне навчання як у власних навчальних закладах, так і в інших навчальних закладах за відповідними угодами. Це вказує на те, що підприємство може мати власні навчальні заклади та укладати угоди щодо навчання співробітників. Також, у ч. 2 ст. 103 ГК України передбачено, що серед іншого правління виробничого кооперативу вирішує питання навчання членів кооперативу, співробітництва з вітчизняними та іноземними організаціями, з чого можна зробити припущення про договірні засади вирішення питання про навчання. Зобов'язання правоволодільца за договором комерційної концесії надавати користувачеві сприяння у навчанні та підвищенні кваліфікації працівників закріплено у ч. 2 ст. 370 ГК України.

Термін «навчання» також використовується у Кодексі законів про працю України [2], Законах України «Про професійний розвиток працівників» [3], «Про зайнятість населення» [4] та інших. У чинній редакції Закону України «Про освіту» одночасно використовуються обидва терміни [5].

Становлення і розвиток поняття освітніх послуг тісно пов'язане з соціально-економічним та політичним становищем у певних часових проміжках, які впливали на появу та розвиток суб'єктів надання цих послуг, змістовне наповнення, спрямованість, доступність цих послуг, підтвердження їх надання. Результатом тривалого історичного розвитку стало як формування самого поняття «освітні послуги», так і різних поглядів на його зміст.

Науковими дослідженнями сутності поняття, ознак і змісту послуг займалися вчені теорії права, адміністративного, цивільного, господарського права, економічної науки, такі як І.О. Голоденко, В.Я. Горблянський, О.Л. Дзюбенко, Б.В. Деревянко, І.І. Литвин, С.І. Плакида, В.В. Рєзнікова, Л.С. Співак, Л.А. Шереметьєва та інші.

Дослідження поняття освітніх послуг варто розпочати з аналізу еволюції цього поняття. Це питання не знайшло широкого відображення в доробках сучасних науковців у галузі права.

Найчастіше у наукових публікаціях досліджено певні періоди розвитку галузі освіти в Україні, виокремлюються окремі аспекти надання освітніх послуг. Серед вітчизняних науковців у галузі права питання правових передумов розвитку освітніх процесів в Україні досліджували М.Н. Курко, О.В. Куцурубова-Шевченко, Р.В. Шаповал та ін. Найбільш комплексно питання ретроспективного аналізу правового регулювання надання послуг у сфері освіти дослідив професор Б.В. Деревянко, який у результаті здійснив умовну періодизацію процесів становлення законодавства про сферу освіти та надання послуг у ній, виділивши тринадцять етапів. Кожен виокремлений науковцем історико-правовий етап відрізнявся характерними елементами в правовому статусі й режимі суб'єктів надання освітніх послуг [6, с. 79]. Історичний досвід становлення і розвитку освітніх послуг також досліджував І.І. Литвин [7].

Проаналізуємо найбільш важливі віхи еволюції теоретико-правових підходів до тлумачення освітніх послуг в контексті їх господарсько-правового регулювання. Розпочати аналіз досліджуваного питання варто з часів Київської Русі, як часу зародження писемності на українських землях.

У працях дослідників стверджується, що на території, яку зараз займає Україна, навчальні заклади почали з'являтися при перших християнських церквах і були зорієнтовані на поглиблене вивчення церковних вчень [8, с. 43]. Однією з перших згадок про освітні послуги можна вважати літопис «Повість временних літ», який згадує Б.В. Дерев'янко, зазначаючи, що Володимир Великий почав забирати дітей у нарочитих мужів та віддавати їх на учення книжне [6, с. 38]. У період розквіту у Київській Русі склалася розгалужена система шкіл і виховання, а саме: школи «книжного вчення», монастирські школи, школи грамоти, кормильство, жіночі школи [9].

Викладене свідчить не тільки про існування різних суб'єктів надання освітніх послуг, але й про поступове змістовне урізноманітнення та спеціалізацію самих послуг, форм їх надання та про встановлення взаємозалежності між освітніми послугами та суб'єктами їх надання. Так, у школах книжного вчення (або школах підвищеного типу), викладалися «сім вільних мистецтв», до яких входили граматики, діалектика, риторика (тривіум) та арифметика, геометрія, астрономія та музика (квадріум) [9]. Ця риса є важливою для становлення освітніх послуг як правової категорії і на сучасному етапі вона набула нормативно-правове закріплення.

У період Київської Русі формується така важлива риса освітніх послуг, як рівність прав доступу до освіти, на що, зокрема, вказує наявність жіночих шкіл. Проте в означений період освітні послуги не були загальнодоступними, у школах навчалися діти найближчого оточення князя, діти заможних сімей; школи грамоти функціонували за батьківстві кошти.

Загалом, за часів Київської Русі відбулося зародження освітніх послуг, які поступово набули важливих рис для формування поняття цих послуг як правової категорії. Так, за змістом ці послуги були навчанням (книжним, церковним

тощо), їх спрямованість та обсяг визначалися суб'єктом надання освітніх послуг, право на освіту мали чоловіки і жінки, проте освітні послуги не були загальнодоступними для всього населення Київської Русі.

Наступним етапом генезису поняття освітніх послуг стала козацька епоха, для якої характерні певні особливості надання цих послуг. Зокрема, на українських землях діяли переважно навчальні заклади середнього типу, зокрема братські школи, у зміст навчання яких входило читання, письмо, лічба, вивчення катехізису тощо. Освітні послуги в школах, які фінансувалися коштом Війська Запорізького й особистих пожертв окремих козаків, шляхти та міщан, надавалися безплатно. До закладів середнього типу також відносилися бурси, підпорядковані церкві, проте вони надавали і світські знання та послуги неосвітнього характеру. Загалом, освіта на українських землях переважно мала світський, а не суто теологічний характер, вивчалися гуманітарні і точні науки, іноземні мови, правові науки, які передбачали вивчення звичаєвого козацького права, права міських громад, засад магдебурзького права, освіта була доступною чоловікам і жінкам [6, с. 40-42; 10, с. 35-40].

У цьому періоді окремої уваги заслуговує статут школи Успенського братства, яку відкрито у Львові у 1585 році. Статут цієї школи «Порядок шкільний» прийнято у 1596 р. Аналізуючи його, можна зробити висновки щодо змісту освітніх послуг (навчання читання, письму, лічбі, мовам та ін.), підстав надання освітніх послуг (укладання у присутності двох свідків угоди, в якій закріплювалася форма оплати, обов'язки школи з навчання та обов'язки батьків по сприянню дітям у навчанні), якості освітніх послуг (яка забезпечувалася встановленням вимог до учителів) [11]. Варто звернути увагу, що для позначення освітніх послуг у «Порядку шкільному» використано слова «навчання», «учити», «вивчати», з чого можна зробити висновок, що саме навчання відображає сутність освітніх послуг.

Наступним важливим етапом у становленні освітніх послуг як правової категорії стало відкриття вищих навчальних закладів. Перш за все варто згадати Острозьку академію, відкрити у 1576 р. за активного сприяння К. Острозького

[8, с. 43]. Поява приватних навчальних закладів істотно вплинула на зміст і спрямованість освітніх послуг, які вони надавали. Цей заклад освіти називали слов'яно-греко-латинською академією, в якій вивчали «сім вільних мистецтв», філософію та богослов'я.

Після Острозької академії протягом XVII-XVIII ст. на території сучасної України відкрито Києво-Могилянську академію, Львівський університет, до якого входило чотири факультети: юридичний, філософський, медичний та теологічний [12, с. 66].

Варто погодитися з У.М. Парпан, яка висловила думку, що зародження та становлення університетської освіти протягом XVII–XVIII ст. вивело освітні послуги на новий змістовний рівень з подальшим їх ускладненням та спеціалізацією. Також вона зазначає, що суто гуманітарний характер вищої освіти був традиційним, проте суспільство вимагало системи освіти, яка ґрунтувалася на вивченні «семи вільних мистецтв». Хоча загалом, наявна на той час система вищої освіти цілком і повністю задовольняла потреби суспільства і була передовою для тогочасної Західної Європи [13, с. 100-101].

З кінця XVIII століття в українських землях у складі Російської імперії почали утворюватися спеціалізовані навчальні заклади, які надавали освітні послуги з підготовки вузькоспеціалізованих фахівців в умовах розвитку торговельних господарських відносин між державами. Зокрема, лише з останньої чверті XVIII до початку XX століття в Україні діяло більше 20 навчальних закладів, орієнтованих на підготовку моряків для військового та комерційного флоту на Чорному морі [14, с. 250].

На українських територіях у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII ст. рівень освіти українського населення був вкрай низьким і підтримувався лише завдяки церковним школам (переважно за підтримки української греко-католицької церкви). Проте проведена у 1774 р. реформа школи започаткувала впровадження системи державної освіти, результатом якої став розвиток народного шкільництва [6, с. 46].

Провівши дослідження, Б.В. Деревянко робить висновок, що навіть вже на початок XVIII ст. на землях, на яких розташована сучасна Україна, існували навчальні заклади різних типів [6, с. 46; 15]. Це створило підґрунтя для виокремлення рівнів освіти і, відповідно, видів освітніх послуг, конкретизації вимог до якості цих послуг на різних рівнях. Також продовжувала укріплюватися ідея обов'язковості початкової освіти та пошуку шляхів реалізації цієї ідеї, зокрема й забезпечення безкоштовних освітніх послуг.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що риси освітніх послуг як правової категорії, зокрема їх зміст, підстави і умови надання, якість цих послуг, набувають більш чіткого виразу завдяки розширенню системи навчальних закладів, спеціалізації освітніх послуг, виділення освіти як самостійного напрямку державного регулювання.

Наступний етап становлення освітніх послуг як правової категорії можна пов'язувати з проміжком часу від початку XIX ст. і до 1917 року.

На початку XIX ст. у Російській імперії було утворено Міністерство народної освіти (1802 р.), яке провело систематизацію навчальних закладів, у результаті якої затвердило різні типи шкіл (парафіяльні, повітові, губернські та ін.) та університети. Проміжною ланкою між цими типами закладів залишилися ліцеї. Також Міністерством було затверджено чотири ступені освіти: вищий (університети); середній (гімназії); проміжний (повітові училища) та нижчий (приходські школи) [6, с. 48].

Дослідники звертають увагу, що у цей період було прийнято низку документів для регулювання сфери освіти, навчання здійснювалося відповідно до навчальних планів. У 1819 р. у парафіяльних і повітових училищах та в гімназіях було скасовано безоплатність навчання [16]. Також аналіз літератури дозволяє узагальнити, що освітні послуги на всіх ступенях освіти, крім вищого, поряд із державними надавали дяківські школи, послуги в яких були переважно платними; приватні пансіонати, які діяли за програмою закладів середнього ступеня освіти. Також забезпечувалося право на освіту для жінок, при тому, що

для дівчат функціонували окремі навчальні заклади і право на вищу освіту було обмежене.

Наслідком реформ початку XIX ст. можна виділити: зорієнтованість освітніх послуг на нижчому рівні на можливість продовження освіти на наступному рівні; загальнодоступність освітніх послуг; право на освіту у чоловіків і жінок; наявність безкоштовних освітніх послуг, залежність строків надання цих послуг від рівня і закладу освіти.

Поряд із цим проведення реформи вищої освіти мало наслідком затвердження у 1804 р. Статуту університетів, проєкт якого запропоновано В.Н. Каразіним. Принциповими положеннями цього Статуту було встановлення університетської автономії, яка і в сучасному вимірі відіграє важливу роль у діяльності закладів вищої освіти, зокрема й щодо видів освітніх послуг, визначення їх змісту, спрямованості, підстав і форм надання. Також реформи Міністерства народної освіти Російської імперії протягом 1802-1804 років стали передумовою формування сучасної двоступеневої градації наукових ступенів у закладах вищої освіти: магістр (перший науковий ступінь, відповідав сучасному кандидату наук) та доктор наук як найвищий науковий ступінь [6, с. 47]. Така градація наукових ступенів зберіглася у вітчизняній освітній галузі до сьогодні. Однак, вже на той час у більшості країн Європи існувала одноступенева градація наукових ступенів, підходи й принципи якої Україна наразі впроваджує в результаті освітніх реформ сучасності та під впливом євроінтеграційних процесів.

Певної уніфікації освітні послуги на нижчому ступені освіти зазнали після реформи 1864 р., в результаті якої усі типи початкових шкіл оголошувалися загальностановими, перейменовувалися у початкові народні училища та надавали освітні послуги за єдиним навчальним планом і програмою [16]. У цей же час відбулася реформа середньої освіти, наслідки якої також відобразилися на становленні поняття освітніх послуг. У 1864 р. був затверджений Статут гімназій та прогімназій. Попри те, що навчатися у цих закладах могли всі, за освітні послуги потрібно було платити [16].

Завдяки розвитку промисловості і загальному підвищенню рівня економічного розвитку продовжилося відкриття спеціалізованих навчальних закладів, серед них: Харківський технологічний інститут (1884 р.); Київський політехнічний інститут (1898 р.); Катеринославське вище гірниче училище (1899 р.); Київський (1906 р.) і Харківський комерційні інститути, Харківський сільськогосподарський інститут (1915 р.) [8, с. 45].

Загалом, у другій половині XIX ст. було закладено фундаментальні основи комерціалізації процесів надання освітніх послуг для громадян на території сучасної України, проте зберігалися й безкоштовні освітні послуги.

Зростання потреби в дипломованих спеціалістах, яку держава не могла задовольнити в повній мірі, мало результатом появу навчальних закладів, що не фінансувалися державою, – вільні школи, які надавали освітні послуги та матеріально забезпечувалися за рахунок внесків засновників, пожертвувань та внесення плати за навчання студентів.

Науковці розділяють тогочасні недержавні вищі навчальні заклади на неурядові (суспільні) та приватні [6, с. 6-7]. Ключова різниця в тому, що неурядові заклади створювалися на «ідейній основі» та переслідували виключно просвітницькі цілі, маючи при цьому статус непідприємницьких установ, усі їхні кошти, які надходили від громадських організацій та меценатів, а також як оплата студентів за навчання. Тоді як приватні вищі навчальні заклади створювалися саме як комерційні організації, оскільки повинні були не тільки фінансово забезпечувати свою власну діяльність, але й давати прибуток власнику, згідно із Законом «Про приватні вищі навчальні заклади, класи та курси Міністерства народної освіти, що не користуються правами урядових навчальних закладів» від 1 липня 1914 року [18, с. 227]. На початку 1917 року було прийнято «Положення про приватні заклади освіти» на основі вищеназваного Закону, яким фактично був прирівняний правовий статус недержавних та державних ВНЗ, а також чітко визначено порядок створення та функціонування перших [9]. Але в перші роки радянської влади, приватні заклади освіти припинили своє існування.

Характерним для освітніх процесів на території сучасної України у період XIX ст. є посилення державного регулювання й контролю за освітніми процесами. Це є спільною тенденцією як для українських територій у складі Російської імперії, так і земель Східної Галичини, що перебували в складі тогочасної Польщі [19, с. 68]. На освітніх послугах це позначилося набуттям ще однієї риси як правовій категорії, зокрема здійснення державного регулювання освітніх послуг (наприклад, визначення програм навчання та навчальних планів державними органами) та запровадження системи контролю у сфері надання освітніх послуг.

Дослідники зазначають, що на початку XX ст. на територіях України функціонували школи, які можна було поділити на типи: державні, недержавні; платні і безплатні; церковні, світські; чоловічі і жіночі; існували школи-тупики, навчальні плани початкових і середніх шкіл між собою були неузгоджені, право жінок на середню та вищу освіту обмежено [9; 16, с. 74].

Отже, до початку радянської доби в історії України істотно урізноманітнився склад суб'єктів надання освітніх послуг: шкільні заклади, заклади вищої освіти, заклади, що готували вузькоспеціалізованих фахівців; ці заклади могли бути державними або не отримували державного фінансування. Змістовне наповнення та строки надання освітніх послуг залежали від ступеня освіти, виду суб'єкта їх надання, державного регулювання та контролю за освітніми процесами, самі послуги могли бути оплатними або безоплатними.

У розвитку освітніх процесів після утворення УРСР, які вплинули на становлення освітніх послуг як правової категорії, варто виокремити декілька особливостей. Так, у 1920 році, внаслідок реформи вищої освіти всі вищі навчальні заклади було перетворено на інститути народної освіти [8, с. 47]. Вважалося, що радянській державі достатньо мати значну кількість інститутів та технікумів, які готували, переважно, фахівців з технічних спеціальностей. У 1922 році було затверджено Кодекс законів про народну освіту в УРСР, який містив чотири книги і регулював соціальне виховання дітей, професійну і спеціальну народну освіту, політичну просвіту і освіту дорослих [20, с. 3]. Попри те, що у

Кодексі не використовувався термін «освітні послуги», ознайомлення з його змістом дозволяє стверджувати, що освітні послуги мали світський характер, були безоплатні та на певному ступені освіти навчання – обов'язкові.

Зрештою відбулося відновлення університетської освіти. На кінець другої п'ятирічки (1937 рік) в УРСР було сформовано стабільну мережу вищих навчальних закладів, яка нараховувала 123 вищих навчальних заклади, у тому числі 35 індустріально-технічних, 20 сільськогосподарських, 36 педагогічних, 14 медичних тощо [8, с. 47].

Після об'єднання Західної України з УРСР у 1939 році, вже з січня 1940 року всі школи в західних областях України перейшли на навчальні плани і програми радянської школи, а до березня 1940 року було завершено реорганізацію всієї системи освіти на радянських засадах [21, с. 7].

У післявоєнний період за короткий термін була відновлена освітня галузь, посилено вектор розвитку вищих навчальних закладів [8, с. 47].

На формування освітніх послуг до кінця 1980-тих років у СРСР істотно впливала державна освітня політика, ключовими категоріями якої були якість освіти і якість підготовки фахівців. Також на освітні послуги в колишньому СРСР істотний вплив здійснював економічний зв'язок вищої школи з виробництвом, що знаходив прояв у навчально-науково-виробничих об'єднаннях, які спільно створювали вищі навчальні заклади й підприємства народного господарства на договірних засадах.

Потрібно відзначити, що у нормативно-правових актах радянського періоду термін «освітні послуги» не використовувався, проте вживаними були терміни «освіта», «навчання», «виховання» тощо. Наприклад, у Законі УРСР «Про народну освіту», прийнятому у 1974 р., закріплювалося право громадян на освіту, освітні послуги надавалися на безоплатній основі, загальна середня освіта визнавалася обов'язковою, закріплювався зв'язок освіти з виробництвом [22]. Цим Законом передбачалися заочна та вечірня форми навчання, які впливали на обсяги та способи надання освітніх послуг.

Отже, у радянський період сутність освітніх послуг полягала у вихованні та навчанні, ці послуги були загальнодоступними і безоплатними на всіх рівнях освіти, надавалися чітко визначеною системою закладів освіти, на зміст цих послуг істотно впливала державна освітня політика, відповідний вид і спрямованість закладу освіти, затверджені навчальні плани і програми.

Термін «освітні послуги» з'явився в Законі України «Про освіту» в редакції 1991 року та широко застосовувався у вітчизняному законодавстві відразу з часу набуття незалежності України [23]. Однак, закріпленого визначення поняття «освітня послуга» в даному Законі не було. Зі змісту статей 5, 6 та інших цього Закону лише вбачається можливість поділу освітніх послуг на форми і типи (без конкретизації), на основні і додаткові освітні послуги, забезпечення якості послуг через відповідність освітніх програм державним стандартам та іншим вимогам.

Трансформація економічної системи України та перехід до ринкових засад у всіх сферах суспільних відносин, починаючи з 1991 року, сформували передумови утвердження комерційних засад розвитку відносин й у освітній сфері. Це впливає із Закону України «Про освіту» в редакції 1991 року (втратив чинність), де закріплено норму, яка передбачала серед додаткових джерел фінансування навчальних закладів плату за надання додаткових освітніх послуг.

Загалом, з часу набуття Україною незалежності Б.В. Деревянко виокремлює два етапи розвитку освітнього законодавства [24, с. 32]. Підтримуючи підхід до такого умовного поділу, а також враховуючи суспільні події 2013-2014 рр., варто доповнити третім етапом – період гармонізації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС. Деякі сучасні науковці також виокремлюють даний етап розвитку освітніх процесів в Україні як період політики модернізації освіти [25, с. 13].

До теперішнього часу під впливом євроінтеграційних процесів іде процес гармонізації українського законодавства за законодавства ЄС, у тому числі в освітній сфері. Наразі прийнято низку нормативно-правових актів, що на сьогодні не тільки визначають розвиток освіти в Україні, але й сприяють

змістовному наповненню поняття освітніх послуг та формують правову основу господарсько-правового регулювання діяльності з їх надання [26, с. 13]:

1) Етап становлення правового статусу навчальних закладів в умовах перехідного «пострадянського» розвитку (у 1991 році ще Українською РСР прийнято закони «Про освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність») та зародження й стабілізації вітчизняного законодавства у сфері вищої освіти з кінця 1991 до початку 2000-их років.

У період з 1998 по 2002 рр. було ухвалено закони, які регламентують відносини у підсистемах вітчизняної освіти, зокрема закони України: «Про професійно-технічну освіту» (1998р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.).

Зокрема, прийняття базового Закону України «Про освіту» та низки спеціальних законів у галузі освіти, результатами яких стали можливість надавати освітні послуги закладами освіти приватної форми власності; закріплення переліку компетентностей, яких набуватимуть здобувачі освіти; встановлення вимог до якості освітніх послуг.

2) Етап переходу вітчизняної сфери освіти до Болонського процесу, який розпочався на межі 1999-2000 років під впливом глобалізації освітніх процесів.

Перехід вітчизняної сфери освіти до Болонського процесу з самого початку піддавався критиці провідними вітчизняними науковцями. Зокрема зазначається, що умови, які прагнуть створити ініціатори Болонського процесу в європейському просторі вищої освіти, дуже схожі на реалії, властиві освітньому просторові США та які свого часу існували на теренах СРСР, лише з тією різницею, що УРСР входила до СРСР, а Україна до ЄС в найближчій перспективі не ввійде [27, с. 173].

Науковцями відзначається, що період з 1999 по 2004 роки є визначальним для приватних вузів в плані затвердження їх права на існування, легалізації відносин між державним і недержавним секторами вищої освіти та затвердження напрямів реформування системи вищої освіти в цілому. Протягом більшої

частини цього періоду в Україні у приватній освіті мали місце такі процеси як: зміцнення матеріально-технічної бази, визначення лідерів і аутсайдерів, зародження перших наукових шкіл, поява перших професійних видань та інше [28, с. 13]. У контексті становлення поняття освітніх послуг можна відмічати тенденцію розширення кола надавачів цих послуг порівняно із радянським періодом.

3) На третьому етапі в післяреволюційний період 2013-2014 рр. під впливом євроінтеграційних процесів було прийнято низку нормативно-правових актів, що на сьогодні визначають розвиток освіти в Україні [29, с. 129-130].

Цей період можна продовжити і наступні роки, протягом яких ухвалено базовий Закон України «Про освіту» [5], яким регулюються суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти та зокрема закріплено вичерпний перелік спеціальний законів у галузі освіти: закони України «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту».

На сьогоднішній день на законодавчому рівні закріплено види, складники та рівні освіти, форми здобуття освіти, створено підґрунтя для отримання освіти на безоплатній або оплатній основі, надання освітніх послуг різноманітними суб'єктами, що безумовно впливає на становлення поняття освітніх послуг як економічної та правової категорії.

На засадах Болонського процесу зі створення Європейського простору вищої освіти ухвалено Закон України «Про вищу освіту» [30], яким зокрема закріплюється перехід на п'ятиступеневу систему вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії/доктор мистецтва, доктор наук.

Ухвалено законодавчі зміни щодо визнання неформальної освіти через встановлення вимог щодо зарахування її результатів частково або в повному об'ємі.

Ухвалена Постанова КМУ «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями».

Ухвалено розпорядження КМУ «Про затвердження Плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016-2020 роки».

Ухвалено розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти». Концепція має на меті об'єднати навчання та роботу в професійній і вищій освіті, та передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях (на підприємствах, в установах та організаціях) для набуття певної кваліфікації.

З вересня 2018 року розпочато впровадження реформи середньої освіти «Нова українська школа» (інформаційний ресурс). Як результат, у 2020 році прийнято Закон України «Про повну загальну середню освіту» (як наслідок, втратив чинність закон України про загальну середню освіту від 1999 р.) [31]. Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти. Список компетентностей, яких набуватимуть учні, уже закріплено законом «Про освіту», який складався з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя».

Всі ці зрушення відобразилися й на понятті освітніх послуг, можливості їх класифікації на види залежно від рівнів, форм, ступенів освіти, конкретизації кола суб'єктів освітньої діяльності, умов надання цих послуг тощо.

Все це стало результатом прийняття Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09.2014 № 1678-VII та ратифікації в 2015 році даної Угоди 28-ма країнами-членами Європейського Союзу. Серед іншого, в главі 23 «Освіта, навчання та молодь» Україною взято зобов'язання сприяти розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення

знань щодо відповідних культур [32]. Окремі статті ратифікованої в 2015 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом присвячено розвитку на основі співробітництва в галузі вищої освіти, професійно-технічної освіти та навчання, у сфері середньої освіти, дистанційного навчання та освіти протягом життя, молодіжної політики та неформальної освіти для молоді.

Тому, безумовно, визначення змісту поняття освітніх послуг має враховувати еволюційний аспект, який стисло представлено додатку А. Суттєвою рисою у процесі висвітлення природи поняття освітніх послуг вбачається прив'язка до освітніх напрямів і програм, що діяли на тому чи іншому історичному етапі, а також поступове утвердження комерційних засад здійснення самостійного виду економічної діяльності з надання освітніх послуг.

Беззаперечно, що вищевикладене вплинуло на сучасне розуміння поняття освітніх послуг і формування офіційного (легального) визначення цього поняття.

Наприклад, І.І. Литвин доходить висновку, що сучасні дослідники аналізують освітні послуги саме як економічну категорію, до складу якої входять такі аспекти як виробництво, користування, ціна, якість тощо [33, с. 11]. Перераховане дозволяє віднести освітні послуги до одного з результатів господарської діяльності відповідно до ст. 3 ГК України. Деякі з цих аспектів враховані у легальному визначенні цих послуг.

Відповідно до чинної редакції Закону України «Про освіту» (прийняття якого було передбачено в рамках так званого «євроінтеграційного пакету»), а саме до п. 18 ч. 1 ст. 1 цього Закону освітня послуга визначається як комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [5]. Можна звернути увагу, що наведене визначення має досить загальний характер, оскільки розуміння освітніх послуг зводиться до комплексу відповідно визначених дій, а суб'єкти їх надання – до суб'єктів освітньої діяльності.

Загалом, законодавче визначення освітніх послуг відбиває господарсько-правовий характер цих послуг, враховує їх сучасну багатоманітність та

відповідає стану розвитку сфери надання освітніх послуг. Однак, у визначенні освітніх послуг прослідковується їх виключна спрямованість на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання без формалізації останніх, що може перетворити споживача цих послуг на пасивного учасника освітніх відносин, на що авторка звертала увагу раніше [34, с. 11; 35; 36].

Отже, вкрай актуальним та досі ґрунтовно не вивченим залишається питання конкретизації сутності освітніх послуг. Беззаперечним є те, що для розкриття сутності освітніх послуг саме як правової категорії родовим виступає поняття «послуги», на що неодноразово звертали увагу дослідники [6, с. 11] та що певною мірою враховано у легальному визначенні цих послуг.

Однак, незважаючи на застосування поняття «послуги» в багатьох нормативно-правових актах, жоден із них, у тому числі й ЦК України й ГК України не дають його єдиного визначення. Сталим залишається лише розуміння послуги як дії, що приносить користь, тобто дії вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГК України).

Узагальнення різноманітних наукових концепцій щодо розуміння сутності терміну «послуга» здійснила В.В. Резнікова, згрупувавши ці концепції у дев'ять груп [37, с. 105]. Зокрема, одні дослідники розглядають послуги як дії, другі – як результат дій (діяльності), треті розкривають сутність послуги через поєднання дії та результату, дехто вказує на відсутність уречевленого результату послуги та/або намагається розкрити послуги шляхом їх порівняння із роботами. Сама науковчиня робить висновок, що послуги виступають предметом господарсько-правового регулювання лише тоді, коли споживачем виступає суб'єкт господарювання, який споживає результати господарської (підприємницької) діяльності для власних господарських потреб, незалежно від того, є він суб'єктом підприємництва, чи суб'єктом некомерційного господарювання (наприклад, суб'єкти господарювання – споживачі газу, енергії тощо) [37, с. 114].

Проте з таким висновком не можна погодитися у повній мірі, якщо розглядати надання послуг змістом господарської діяльності і брати до уваги, що

всіх споживачів віднесено до учасників господарських відносин. У випадку надання освітніх послуг їх замовником і отримувачем у переважній більшості виступає саме фізична особа. У такому разі надання освітніх послуг буде виступати предметом господарсько-правового регулювання, а також регулювання нормами інших галузей права.

Загалом, можна підтримати думку, що послуги – це дії і, з урахуванням цього погодитися із визначенням, що під будь-якою послугою розуміється діяльність, спрямована на задоволення певних потреб людини, результат якої споживається в процесі її надання [38].

Для конкретизації освітніх послуг також потрібно приділити увагу терміну «освіта». Цей термін може означати [39, с. 857; 40, с. 138]:

- сукупність знань, здобутих у процесі навчання;
- рівень, ступінь знань, здобутих у процесі навчання;
- піднесення рівня знань;
- навчання;
- процес засвоєння знань;
- загальний рівень знань (у суспільстві, державі тощо);
- систему навчально-виховних заходів;
- систему закладів і установ, через які здійснюються ці заходи.

Закон України «Про освіту» не дає визначення освіти, проте встановлює прямий зв'язок між освітніми послугами та результатами навчання, які являють собою знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та, які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів (п. 22 ст. 1 Закону) [5]. Враховуючи це, можна стверджувати, що навчання відбувається під час надання освітньої послуги з метою досягнення визначених у певний спосіб результатів.

Одночасно, аналіз Закону України «Про освіту» звертає увагу на поняття компетентності, тобто динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів

мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (п. 15 ст. 1 Закону).

Більше того, у ч. 7 ст. 34 Закону України «Про освіту» закріплено, що результати навчання та компетентності, необхідні для присудження освітніх та/або присвоєння професійних кваліфікацій, можуть досягатися та здобуватися у системі формальної, неформальної чи інформальної освіти [5]. Тим самим, названі поняття зазначаються як синоніми, проте все ж мають дещо різну мету.

Детальний аналіз визначення поняття результатів навчання зумовлює питання підтвердження надання освітніх послуг та відповідного оформлення, що впливає з того, що результати навчання можна оцінити і виміряти. Наприклад, у ст. 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» до основних видів оцінювання результатів навчання учнів віднесено формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання.

У неформальній освіті також законодавчо закріплюється можливість оцінювання результатів навчання. Так, ч. 1 та 2 ст. 14 Закону України «Про професійний розвиток працівників» передбачено, що для організації підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників у складі державної служби зайнятості створюються центри визнання результатів неформального професійного навчання, які забезпечують організацію підтвердження професійної кваліфікації працівника за результатами неформального професійного навчання. Для цього центри визнання результатів неформального професійного навчання залучають навчальні заклади державної служби зайнятості, інші професійно-технічні навчальні заклади, підприємства, організації, установи, які мають ліцензію на право здійснення освітньої діяльності за визначеними професіями. Результати неформального професійного навчання підтверджуються документом встановленого зразка про присвоєння або підвищення робітничої кваліфікації [3].

Також з урахуванням видів освіти, названих у ст. 8 Закону України «Про освіту», зокрема формальної, неформальної та інформальної освіти, можна зробити висновок, що освітні послуги надаються як у формальній, так і у неформальній освіті.

На підставі викладеного можна конкретизувати визначення освітніх послуг, як дій суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які мають встановлену вартість і спрямовані на формування у здобувачів освіти нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та досягнення визначених результатів відповідно до чинного законодавства.

Надалі потрібно перейти до розгляду видів освітніх послуг. Класифікацію у праві пропонують розуміти як особливий метод, грамотне використання якого підвищує ефективність правового регулювання, і як особливий прийом законодавчої техніки, правильне застосування якого сприяє вдосконаленню нормативних актів, і, у підсумку, вдосконаленню правового регулювання суспільних відносин [41, с. 19; 42, с. 63].

При розгляді питання класифікації освітніх послуг заслуговує на увагу дослідження, яке провів Б.В. Деревянко. Науковець, розглянувши наявні підстави для поділу послуг на види, здійснив на підставі цього класифікацію послуг у сфері освіти. Зокрема, ним звернуто увагу, що на підставі функціонального підходу виділяють публічні послуги і залежно від сфери, в якій вони здійснюються, до публічних відносять й освітні послуги [43, с. 224].

У науковій літературі зустрічається велика кількість визначень поняття публічних послуг. Одним з найбільш загальних та вдалих можна вважати визначення Ю. Тихомирова, який визначає названі послуги як юридично і соціально значущі дії в інтересах суспільства, держави і громадян [44, с. 200]. Також обстоюється думка, що публічні послуги об'єднують державні, управлінські, адміністративні, соціальні, житлово-комунальні (муніципальні) послуги з віднесенням освітніх послуг до групи соціальних [45, с. 56-57]. Доречно вказати, що за класифікацією послуг, яку здійснено Організацією економічного співробітництва та розвитку, освітні послуги віднесено до

соціальних [46, с. 105]. Варто погодитися з тим, що соціальні послуги можуть здійснюватися у публічно-правовій та приватно-правовій формі [47, с. 137], що знаходить прояв в наданні таких послуг не тільки державними та комунальними установами, підприємствами, організаціями за рахунок відповідного бюджету, але й суб'єктами господарювання приватної форми власності з оплатою замовником. Вбачається, що належність освітніх послуг до публічних, зокрема до соціальних, з одночасним сприйняттям того, що освітні послуги можуть здійснюватися у публічно- та приватно-правовій формах, є важливим для конкретизації та розмежування сфер публічно-правового і приватно-правового регулювання надання цих послуг. Ймовірно, що до сфери публічно-правового регулювання належить формування структури освіти, встановлення вимог до закладів освіти, визначення та гарантування рівня якості освіти. Сферу приватно-правового регулювання складають відносини між замовниками (здобувачами) та виконавцями освітніх послуг, зокрема, якщо такі відносини засновані на договорі про надання освітніх послуг.

Використовуючи пропонований В.В. Резніковою поділ послуг залежно від потреб на основні та додаткові, Б.В. Деревянко робить висновок, що у сфері освіти до основних потрібно відносити освітні послуги, а до додаткових – послуги, які покликані сприяти якісному отриманню основних послуг. При цьому науковець здійснює поділ додаткових послуг на дві групи: додаткові освітні послуги та інші послуги, які також забезпечують можливість отримання освітніх послуг [37, с. 111; 43, с. 223, 228]. Можна цілком підтримати поділ освітніх послуг за призначенням задовольняти потреби на основні та додаткові. Схожий за змістом поділ послуг закладів вищої освіти запропонував Г. Тищенко, на роботу якого посилається О.Л. Дзюбенко, досліджуючи поняття та класифікацію послуг вищої освіти в Україні [48, с. 47]. В аспекті господарсько-правового регулювання надання цих послуг сенс такого поділу можна вбачати у залежності набуття статусу закладу освіти від того, чи є надання освітніх послуг основним видом діяльності (ст. 22 Закону України «Про освіту»).

У літературі висловлюється пропозиція поділу послуг залежно від результату на матеріальні та нематеріальні. Наприклад, деякі з сучасних науковців пропонують класифікувати послуги за результатом та об'єктом на матеріальні та нематеріальні. Матеріальні послуги мають на меті внести зміни в стан будь-яких предметів, тобто здійснити певні матеріальні зміни в об'єкти природи із використанням праці. Нематеріальні послуги у силу своєї специфіки не набувають предметної (речової форми). Такі послуги спрямовані на задоволення особистих чи колективних потреб і мають прояв у зміні фізичного, розумового чи економічного стану їх споживача, передбачають здійснення відчутних та невідчутних дії [37, с. 111-112].

Натомість А.А. Телестакова висловлює заперечення щодо такого поділу послуг, аргументуючи їх тим, що об'єктивоване вираження послуги в предметі природи або особі її споживача (створення речі, її зміна, переміщення тощо) можуть призвести до змішування послуг з роботами [49, с. 173]. Аналізуючи сферу послуг та беручи до уваги реальну наявність матеріальних послуг, з висловленою А.А. Телестаковою думкою не можна погодитися.

Щодо можливості поділу послуг на матеріальні та нематеріальні висловлюються й зарубіжні дослідники. Наприклад, подібну класифікацію послуг запропонував польський вчений Р. Шарфенберг. Матеріальний та нематеріальний характер надання послуг він розглядає через об'єкти, яким надається послуг (люди та предмети). Матеріальні послуги мають вплив на: 1) фізичне тіло людини (послуги у сфері охорони здоров'я, реабілітації, косметології, перукарські послуги, пасажирські перевезення тощо); 2) матеріальні (фізичні) предмети (товарні перевезення, послуги охорони, послуги з прибирання, послуги хімчистки тощо). До послуг нематеріального характеру, які впливають на людську свідомість, за класифікацією науковця, належать: освітні, інформаційні, культурні послуги (кінотеатри, музеї, театри). Також до нематеріальні послуги можуть бути спрямовані на нематеріальні блага (банківські послуги, юридичні, страхові тощо) [50, с. 13].

Отже, застосовуючи в якості підстави для класифікації послуг результат послуг, освітні послуги потрібно віднести до нематеріальних, які надаються через використання невідчутних дій, які спрямовані на свідомість отримувача послуг задля збагачення його знань, умінь та навичок. На можливість такого висновку вказує законодавче визначення результатів навчання [61].

У літературі послуги (або зобов'язання з надання послуг) залежно від характеру здійснюваних дій (діяльності) поділяють на зобов'язання з надання фактичних, юридичних або змішаних послуг [51, с. 147]. Наразі така класифікація є актуальною, оскільки підтверджується положеннями ЦК України та ГК України, іншими законами щодо надання певних видів послуг. Беручи за основу вищезазначену підставу для поділу, науковцями робиться висновок, що послуги у сфері освіти здебільшого належать до фактичних [43, с. 222]. Погоджуючись, потрібно додати, що безпосередньо освітні послуги також переважно мають фактичний характер. Проте, на відміну від інших фактичних послуг (перевезення, експедиції та ін.), освітні послуги, як правило, не мають матеріального, осяжного результату [61].

Продовжуючи аналізувати освітні послуги як різновид фактичних послуг, доцільно навести думку В.Я. Горблянського, який стверджує, що для послуги важливими є як процес надання, так і корисний результат, який може бути предметом захисту у разі неналежного надання послуги. При цьому автор звертає увагу, що для деяких видів послуг такий результат виявити не завжди можливо, і що такі послуги (просвітнянські, консультаційні, розважальні тощо) важливі самі по собі [52, с. 119]. В цілому з такою позицією дослідника потрібно погодитися з огляду на те, що результатом надання освітньої послуги є досягнення визначених результатів навчання [61].

З урахуванням такого результату освітніх послуг, слід зазначити, що ним властива така ознака послуг, як відсутність гарантії отримання результату. Проте В.Л. Скрипник заперечує притаманність послугам зазначеної ознаки, наголошуючи, що ця правова категорія не є характеристикою об'єкта, а пов'язана з виконанням зобов'язання [53, с. 39]. Однак з таким твердженням

дослідника не можна цілковито погодитися з огляду на те, що коли мова йде про негарантованість результату надання послуги, мається на увазі неможливість досягнення корисного результату за умови належного виконання зобов'язання з надання послуги. Освітні послуги, як раз, виступають прикладом послуг з негарантованим результатом. Як вірно зазначає І.О. Голоденко, результат надання освітніх послуг залежить не тільки від виконавця, але й від отримувача послуги, його здібностей, талантів, рівня підготовки, бажання брати участь в освітньому процесі [54, с. 50].

Для освітніх, так само як і для більшості послуг, значущу роль відіграє суб'єкт їх надання. Одночасно, суб'єкт надання послуг виступає ще однією підставою класифікації послуг, за якою послуги поділяються на професійні та непрофесійні. Вимоги до професійності суб'єкта надання послуг можуть встановлюватися на законодавчому рівні та/або замовником певних послуг. При цьому аналіз законодавства та наукової літератури дозволяє стверджувати, що від важливості послуг для держави, суспільства та громадянина залежить встановлення та закріплення у законодавстві такої вимоги. Здебільшого, це реалізується шляхом висунення вимог до складу та кваліфікації безпосереднього виконавця послуги (наприклад, у ліцензійних умовах щодо здійснення певного виду господарської діяльності). За цією підставою освітні послуги належать до професійних послуг. Слід погодитися з думкою, що освітні послуги залежно від рівня освіти можуть бути звичайними або кваліфікованими професійними послугами [43, с. 224-225]. Підтвердженням цьому слугують розділ V, VII та інші положення базового Закону України «Про освіту».

Здійснена вище класифікація освітніх послуг за підставами поділу послуг на види дозволяє зробити висновок, що в контексті господарсько-правового регулювання найбільшого значення мають віднесення цих послуг до публічних, професійних, оскільки це може виступати основою для удосконалення умов надання освітніх послуг, державного регулювання у цій сфері, відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг.

Також потрібно розглянути підстави поділу саме освітніх послуг на види.

Підставою для класифікації освітніх послуг може виступати суб'єкт, який отримує таку послугу. Згідно зі ст. 901 ЦК України сторонами договору про надання послуг виступає замовник і виконавець [55]. А у ст. 52 Закону України «Про освіту» перераховані учасники освітнього процесу, серед яких здобувачі освіти та їх батьки. У Законі України «Про освіту» також вказано, що до здобувачів освіти належать вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти (п. 8 ст. 1 Закону). В силу приписів ст.ст. 31, 32 ЦК України здобувачі освіти віком до 18 років не мають права виступати стороною договору про надання освітніх послуг. На підставі положень ч. 6 ст. 79 Закону України «Про освіту» договір про надання освітніх послуг укладається закладом освіти із здобувачем освіти (його законними представниками) та/або юридичною чи фізичною особою, яка буде здійснювати оплату. Отже, освітні послуги можна поділити на послуги, які надаються здобувачам освіти – замовникам послуг або здобувачам освіти, які не є одночасно замовниками послуг. Неспівпадіння в одній особі замовника та здобувача освіти має бути відображено у договорі про надання послуг та має значення для чіткої регламентації взаємних прав, обов'язків та відповідальності осіб, які беруть участь у відносинах з надання послуг.

Слід зазначити, що суб'єктний критерій для поділу освітніх послуг, хоча і дещо в іншому аспекті, використовує В. Штуль. Так, він пропонує класифікувати освітні послуги [56, с. 262]:

1) за суб'єктами надання (форма власності; рейтинг; джерело фінансування; підпорядкування; освітні, наукові рівні; назва, статус; органи акредитації; форма навчання; рівень забезпеченості; місце надання послуги; інтеграція з навчальними закладами; ступінь інтеграції з іноземними ВНЗ; місце розташування ВНЗ; акредитаційний рівень);

2) за суб'єктами споживання (мета і мотиви освіти; вид суб'єкта; географічно-демографічні ознаки; характеристика сім'ї; поведінка на ринку).

У цілому зазначена класифікація заслуговує на увагу, проте не стільки з точки зору господарсько-правового забезпечення, а, здебільшого для оцінки конкурентоспроможності освітніх послуг [61].

Серед підстав класифікації послуг також називають строк, поділяючи послуги на разові, строкові та безстрокові. На підставі цього робиться висновок, що навчальні заклади можуть надавати разові та строкові послуги [43, с. 222]. Російські дослідниці М.М. Романова та Г.О. Чернова також використовують цю підставу для класифікації освітніх послуг, виділяючи коротко-, середньо- та довгострокові освітні послуги [57, с. 15; 58, с. 51]. Потрібно зазначити, що строк, як підстава для поділу освітніх послуг на види, має значення, виходячи з визначень освітньої послуги та результатів навчання. З урахуванням цього та інших аспектів надання цих послуг строки надання послуг (мінімально необхідні для досягнення результату) встановлюються нормативно та/або конкретизуються у договорі, а у визначених законом/договором випадках можуть бути подовжені [61].

Ще однією підставою для класифікації послуг, яка прямо впливає з ЦК України, потрібно назвати оплатність або безоплатність договору про надання послуг. За цією підставою у літературі освітні послуги поділяються на безоплатні та оплатні [43, с. 226; 57, с. 15]. Згідно із ч. 3 ст. 78 Закону України «Про освіту» перелік платних освітніх та інших послуг, які мають право надавати державні та комунальні заклади освіти, затверджує КМУ. У формальній освіті перелік платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами освіти, що належать до державної і комунальної форми власності закріплено у Постанові КМУ від 27 серпня 2010 року [59]. Водночас засновники відповідних закладів освіти мають право затверджувати переліки платних освітніх та інших послуг, що не увійшли до переліку, затвердженого КМУ. У неформальній освіті спостерігається превалювання надання платних освітніх послуг.

Підтримуючи значення цієї підстави для класифікації освітніх послуг, все ж потрібно уточнити, що вона характеризує оплатність або безоплатність

освітньої послуги саме для замовника такої послуги. На сучасному етапі крім названих можна виділяти умовно безоплатні освітні послуги, тобто ті, надання яких замовник зобов'язується оплатити, якщо настає передбачена законом або договором умова [61].

Проводити класифікацію освітніх послуг також можна з урахуванням положень Закону України «Про освіту», зокрема щодо видів освіти, складників і рівнів освіти, форм її здобуття. Зокрема, підставою для поділу освітніх послуг на види можуть слугувати законодавчо виділені складники освіти, на підставі яких можна називати освітні послуги у сфері дошкільної, середньої, вищої, спеціалізованої освіти тощо. При цьому види економічної діяльності, вказані у групі 85 «Освіта» КВЕД 009:2010, включають дошкільну, початкову, середню, вищу освіту, інші види освіти та допоміжну діяльність у сфері освіти [60].

Також підставою для класифікації освітніх послуг може виступати форма здобуття освіти, яка безпосередньо впливає на зміст та форми надання цих послуг. Так, М.М. Романова і Г.О. Чернова за формою надання послуг пропонують виділяти надання послуг в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній формах [57, с. 15]. В цілому підтримуючу наведену класифікацію, її можна розширити з урахування положень ст. 9 Закону України «Про освіту», оскільки свої особливості має надання освітніх послуг при мережевій, дуальній, екстернатній та інших формах здобуття освіти.

Заслужують на увагу запропоновані дослідницями такі підстави для класифікації освітніх послуг, як спрямованість та спеціалізація цих послуг [57, с. 15]. За першою підставою освітні послуги поділяються на загальноосвітні, які спрямовані на формування загальної культури особистості, розвиток її фізичних, розумових здібностей, соціалізацію і формування життєвих навичок, та професійні, в результаті яких відбувається здобуття кваліфікації, поглинення спеціальних знань, набуття вмінь і навичок у певній професійній сфері. Слід вказати, що така класифікація цілком відповідає положенням Закону України «Про освіту», в яких закріплюються і розкриваються рівні освіти (розділ II).

За другою підставою, тобто за спеціалізацію з урахуванням положень Закону України «Про освіту» можна пропонувати поділити освітні послуги на:

- 1) загальні (спрямовані на загальний розвиток здобувача освіти і відповідають таким рівням освіти, як дошкільна, початкова та базова середня);
- 2) вузькоорієнтовані (спрямовані на поглиблену предметну підготовку, здобуття профільних знань і відповідають профільній середній освіті, рівням професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, можуть мати місце при підвищенні кваліфікації, перекваліфікації, стажуванні, отриманні спеціалізованої освіти тощо);
- 3) освітні послуги, спрямовані на розвиток особистих здібностей і талантів здобувачів освіти (наприклад, освітні послуги в межах позашкільної освіти і спрямовані на розвиток здібностей дітей та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості);
- 4) освітні послуги для здобувачів з особливими потребами (наприклад, освітні послуги в межах інклюзивного навчання) [5].

Отже, з викладеного випливає, що освітні послуги можна класифікувати за різними підставами, які обираються залежно від мети її проведення.

На підставі проведеного дослідження підстави класифікації освітніх послуг можна згрупувати у дві групи. До першої варто відносити запропоновані у науці підстави класифікації послуг як таких, зокрема: функціональний підхід та сфера здійснення послуг; вид потреб; результат; характер здійснюваних дій, професійність суб'єкта надання. З використанням цих підстав конкретизовано, що освітні послуги є публічними, нематеріальними, фактичними, професійними [61].

До другої групи пропонується відносити підстави, які враховують особливості освітніх послуг і дозволяють провести їх поділ на види. А саме: 1) за строком надання (разові чи строкові); 2) за оплатністю (оплатні або безоплатні для замовника); 3) за рівнями освіти (послуги у дошкільній, початковій, середній, вищій освіті); 4) за формами здобуття освіти (послуги в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній та інших формах здобуття освіти); 5) за обсягом та спрямованістю послуг (загальноосвітні чи професійні; загальні,

вузькоорієнтовані, освітні послуги, спрямовані на розвиток особистих здібностей, а також для здобувачів з особливими потребами) [61].

Класифікація з використанням підстав обох груп дозволяє конкретизувати місце і особливості освітніх послуг щодо послуг взагалі, розкрити їх специфіку, яка має враховуватися при оцінці та розробці напрямів удосконалення господарсько-правового забезпечення їх надання. Зокрема, проведена класифікація може використовуватися для уточнення і конкретизації суб'єктів, умов надання освітніх послуг, засобів державного регулювання, змісту договорів щодо надання освітніх послуг, відповідальності замовників і виконавців цих послуг [61].

Таким чином, на підставі вищенаведеного виокремлено основні етапи становлення освітніх послуг як правової категорії: період існування Київської Русі (згадки про освіту у законах Мономаха, візантійсько-руських угодах, зародження освітніх послуг з появою перших навчальних закладів), періоди перебування українських земель у складі Російської, Австрійської імперій, Угорського королівства (конкретизація змісту освітніх послуг, урізноманітнення їх видів завдяки появі вищих навчальних закладів університетського типу), радянський період (конкретизація змісту освітніх послуг на різних рівнях освіти); період незалежності України (закріплення на законодавчому рівні визначення поняття освітньої послуги та її якісних вимірів).

Конкретизовано ознаки, притаманні освітнім послугам, з урахуванням яких доопрацьовано визначення освітніх послуг як дій закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які надаються на платній чи безоплатній основі й спрямовані на отримання нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей (знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей) та результатів навчання здобувачами освіти.

1.2. Надання освітніх послуг як вид господарської діяльності

На сучасному етапі освітні послуги займають одне з провідних місць серед широкого кола послуг, представлених на внутрішньому споживчому ринку. На практиці сфера освітніх послуг характеризується різноманіттям видів цих послуг та суб'єктів їх надання, що є проявом процесів комерціалізації освітніх послуг.

Поточний стан нормативно-правових актів, що регулюють діяльність із надання освітніх послуг також не сприяє повноцінному її розвитку. Господарське законодавство окремо не регулює здійснення діяльності з надання освітніх послуг, як і надання послуг загалом, хоча у ГК України закріплено, що господарська діяльність може бути спрямована на надання послуг. Вітчизняне освітнє законодавство допоки не позбавилося застарілих норм радянського та перехідного законодавства й не забезпечує у повній мірі регулювання надання освітніх послуг як виду господарської діяльності.

Розглядати надання освітніх послуг різновидом господарської діяльності дозволяє саме визначення цих послуг, закріплене у Законі України «Про освіту», в якому прямо зазначено, що освітні послуги мають визначену вартість. Це положення відповідає положенням ст. 3 ГК України, зокрема тому, що послуги, як зміст господарської діяльності, мають вартісний характер і цінову визначеність.

Аналізуючи положення Закону України «Про освіту» можна стверджувати, що надання освітніх послуг виступає змістом освітньої діяльності. За офіційним визначенням освітня діяльність – це діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті (п. 17 ст. 1 Закону України «Про освіту») [5].

Як вже зазначалося вище, освітня діяльність є видом економічної діяльності, виділеної в окрему секцію «Р» – «Освіта» в групі 85 «Освіта» КВЕД 009:2010, яка передбачає надання освітніх послуг у сфері дошкільної, початкової, середньої, вищої освіти, інших видів освіти та здійснення

допоміжної діяльності в сфері освіти (консультування, організації програм обміну тощо).

Слід звернути увагу на те, що основне призначення КВЕД полягає у тому, щоб визначати та кодувати основні та другорядні види економічної діяльності юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців (розділ 1 Сфера застосування КВЕД) [60]. При цьому сам КВЕД має посилання на ГК України, зокрема на ст. 260, яка містить положення щодо галузей економіки та їх класифікації. З положеннями ст. 260 пов'язані норми ст. 259 та інших статей глави 29 ГК України. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 259 ГК України вид господарської діяльності має місце у разі об'єднання ресурсів (устаткування, технологічних засобів, сировини та матеріалів, робочої сили) для створення виробництва певної продукції або надання послуг. Також на підставі положень цієї статті ГК України види економічної діяльності, зазначені у КВЕД, та види господарської діяльності можна розглядати як подібні (або навіть аналогічні) поняття.

Зміст положень деяких підзаконних нормативно-правових актів також прямо вказує на те, що надання освітніх послуг є видом господарської діяльності. Наприклад, Постановою КМУ від 21 листопада 2018 р. № 982 затверджено критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою якості освіти [62].

Розглядаючи надання освітніх послуг як певний вид господарської діяльності, потрібно зацентрувати увагу на тому, що будь-якій господарській діяльності притаманні певні ознаки, які виділяють у науці господарського права [63, с. 14-16]:

- особливий суб'єктний склад, а саме господарську діяльність здійснюють суб'єкти господарювання;
- особлива сфера здійснення господарської діяльності – сфера суспільного виробництва;

- вартісний характер результатів господарської діяльності, що мають цінову визначеність.

Потрібно звернути увагу, що залежно від багатьох чинників майже кожен вид господарської діяльності має особливості прояву цих ознак. Здійснення діяльності з надання освітніх послуг також не є виключенням.

Перш за все потрібно зупинитися на такій ознаці господарської діяльності, як сфера здійснення, якою є сфера суспільного виробництва. Щодо цієї ознаки науковці зазначають наступне. На думку О.М. Вінник виробництво та реалізація продукції, виконання робіт, надання послуг відбувається не для власних потреб виробника, а для задоволення потреб інших осіб – споживачів у широкому розумінні: громадян як кінцевих споживачів, суб'єктів господарювання та різноманітних організацій, що використовують зазначені блага для задоволення своїх господарських чи інших потреб [65, с. 9].

Іншими словами, сутність суспільного сектору полягає в тому, що він характеризує ту сферу економіки, де виробництво зосереджено не тільки з метою задоволення приватних економічних інтересів, а також з метою задоволення суспільних інтересів, які мають соціальну (або суспільну) корисність.

Відповідно до положень ст. 261 ГК України розрізняють сферу матеріального та нематеріального виробництва. При цьому надання освітніх послуг потрібно відносити до видів діяльності саме сфери нематеріального виробництва (невиробничої сфери).

Фактично суб'єкти освітньої діяльності здійснюють діяльність у сфері суспільного виробництва з постачання суспільних благ, якими є освітні послуги, для споживання їх іншими учасниками господарських відносин. Т.М. Боголіб вказує, що при споживанні послуги споживача цікавить не сам предмет, якщо він навіть і має місце, а його корисна дія. Послуги у сфері освітньої діяльності є наслідком праці, спрямованої на споживання. Ці види праці, з одного боку, збільшують частку духовних споживацьких благ у суспільстві, з іншого – самі є об'єктом споживання, однак вони не можуть бути

використані з метою розширення виробництва. Отже, освітня послуга – це не матеріальна, а соціальна цінність [66, с. 57].

Загалом, можна стверджувати, що в науці вже сформовано розуміння споживчої вартості освітнього продукту, яка передбачає наявність здатності задовольняти потреби не тільки особистості, але й інших людей, тобто він має не тільки індивідуальний, а й суспільний характер.

Наступною ознакою господарської діяльності є особливий суб'єктний склад. Ця ознака розкривається доволі стисло і полягає у тому, що господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання. Згідно до ч. 1 ст. 55 ГК України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Ця норма має загальний всеохоплюючий характер.

Водночас діяльність з надання освітніх послуг здійснюється суб'єктами освітньої діяльності, до яких віднесено фізичних або юридичних осіб (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність (п. 27 ст. 1 Закону України «Про освітню діяльність»).

На сьогодні на приналежність закладів освіти до суб'єктів господарювання прямо вказують положення ч. 2 ст. 22 Закону України «Про освіту». Натомість у визначенні суб'єктів освітньої діяльності не закріплено, що фізична особа має статус підприємця. На наявність у фізичних осіб, які надають освітні послуги, статусу підприємця вказують положення ч. 1 ст. 22 Закону України «Про освіту». Додатковими аргументами на користь того, що освітні послуги мають надавати фізичні особи, які мають статус підприємця, можна назвати положення Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД 009:2010) та деяких інших.

У розвиток цієї ознаки також потрібно звернути увагу на те, суб'єктний склад суб'єктів освітньої діяльності не обмежується законодавчо. Цей вид

господарської діяльності можуть здійснювати як юридичні особи, так і фізичні особи-підприємці.

Серед юридичних осіб чинним законодавством виокремлено заклади освіти, а також підприємства, установи, організації публічного або приватного права (п. 27 ст. 1; ч. 1 ст. 22 Закону України «Про освітню діяльність»).

Отже, можна стверджувати, що суб'єктний склад надавачів освітніх послуг необмежений, законодавець не висуває вимог ні до організаційно-правової форми, ні до форми власності суб'єкта освітньої діяльності. Однак, існують певні особливості й законодавчі обмеження щодо суб'єктів надання освітніх послуг. Наприклад, аналізуючи Закон України «Про дошкільну освіту» (ч. 3 ст. 11, ч. 6 ст. 15) [67] варто звернути увагу на те, що заклад дошкільної освіти здійснює свою діяльність за наявності ліцензії на право провадження освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти, виданої у встановленому законодавством України порядку. Права та обов'язки закладу дошкільної освіти, передбачені Законом України «Про освіту», мають також фізична особа-підприємець або структурний підрозділ юридичної особи приватного чи публічного права, основним видом діяльності яких є освітня діяльність у сфері дошкільної освіти. Відповідно до Ліцензійних умов передбачено, що освітня діяльність у сфері дошкільної освіти – це діяльність закладів дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, фізичної особи-підприємця або структурного підрозділу юридичної особи приватного чи публічного права, основним видом діяльності яких є освітня діяльність за рівнем дошкільної освіти, спрямована на організацію забезпечення та реалізацію освітнього процесу (пп. 11 та 13 п. 2 Ліцензійних умов) [68]. Таким чином, формальній освіті відповідно до Ліцензійних умов фізична особа-підприємець має право надавати освітні послуги тільки у сфері дошкільної освіти на підставі ліцензії (п. 90 Ліцензійних умов).

Серед ознак господарської діяльності називають зміст такої діяльності, а саме сферу виробництва та реалізації продукції, виконання робіт та надання послуг для задоволення потреб інших осіб [63, с. 14-16].

Зміст господарської діяльності з надання освітніх послуг можна розкрити через доктринальне визначення поняття «надання освітніх послуг», що подається у науковій літературі, як діяльність підприємств, установ, організацій, громадян-СПД (суб'єктів господарювання) та окремих осіб (викладачів, майстрів, тренерів, вихователів, репетиторів тощо), виконувана для задоволення потреб людей (учнів, вихованців, студентів, аспірантів, докторантів та ін.), роботодавців та держави, з передачі протягом певного часу або постійно сукупності знань, умінь та навичок, що визначають певний їх рівень або ступінь, не має матеріальної форми, не залежить від характеру результату, на платній чи безоплатній основі, що має цінову визначеність [69, с. 21].

Називаючи надання освітніх послуг сферою відповідної господарської діяльності, потрібно звернути увагу на те, що конкретизація цих послуг та їх обсягу може відбуватися шляхом встановлення комплексу дій у формальній та/або неформальній освіті, спрямованих на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей. У свою чергу якість освіти визначається відповідністю результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг [5].

Отже, змістом господарської діяльності, що розглядається, є надання освітніх послуг, сфера, обсяг та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором.

До ознак господарської діяльності також належить вартісний характер результатів цієї діяльності, що мають цінову визначеність (реалізуються за плату, функціонують як товар).

Найперше, на вартісний характер результатів господарської діяльності з надання освітніх послуг прямо вказано в законодавчо закріпленому визначенні поняття освітньої послуги. А саме: дії суб'єкта освітньої діяльності мають визначену вартість (п. 18 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту»).

Г.О. Пономаренко аналізує вартісні характеристики освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами, у контексті освітньої

діяльності, яка фінансується з державного бюджету та за рахунок додаткових джерел фінансування. Як бачимо, поняття дається крізь призму фінансування та конституційних прав споживача. При цьому визначення прив'язується статусом суб'єкта, який ці послуги надає. Навіть у випадку отримання освітніх послуг споживачем безоплатно, їхня вартість оплачується з державного чи місцевого бюджету, за рахунок коштів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання та інших громадян. Виходячи з цього, освітня послуга завжди має цінову визначеність [70, с. 13].

Варто зазначити також, що притаманна освітнім послугам характеристика їх цінової визначеності не вступає у суперечність із поділом таких послуг на безоплатні та оплатні. Наприклад, у Законі України «Про освіту» безоплатна освіта визначена як освіта, яка здобувається особою за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів згідно із законодавством (п. 18 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту»). Тобто, суб'єкту надання освітніх послуг вартість освітніх послуг оплачується не здобувачем освіти безпосередньо, а компенсується іншою особою або з інших джерел (за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів).

З практичної точки зору на сьогодні основним нормативним документом, що регламентує порядок розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта, є відповідна Методика, затверджена Постановою КМУ від 20 травня 2013 р. № 346 [71]. Так, відповідно до Методики до складу витрат підготовки за державним замовленням одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта, слухача за освітньо-кваліфікаційним рівнем, науковим ступенем, спеціальністю, напрямом підготовки, галуззю знань, видом економічної діяльності (для професійно-технічного навчального закладу), професією та формою навчання враховуються: 1) оплата праці працівників, які забезпечують підготовку одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта, слухача; 2) нарахування на оплату праці; 3) витрати на виплату академічної стипендії; 4) витрати на соціальне забезпечення для надання державних пільг та гарантій

окремим категоріям учнів, студентів; 5) витрати на оплату комунальних послуг та енергоносіїв у межах встановлених норм споживання; 6) витрати на матеріально-технічне забезпечення; 7) витрати, опосередковано пов'язаних з навчанням (оплата послуг банківських установ, проведення ліцензійної та акредитаційної експертизи, отримання необхідних для здійснення навчально-виховного процесу дозволів, встановлення охоронної, пожежної сигналізації, підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників тощо); 8) капітальні витрати; 9) витрати на утримання гуртожитку, а також відрахування профспілковим організаціям на проведення культурно-масової та фізкультурної роботи відповідно до законодавства; 10) компенсація соціальних гарантій, передбачених проектом Державного бюджету України на плановий рік; 11) компенсація тарифів на комунальні послуги та енергоносії тощо.

До речі, сучасні науковці трактують послуги в сфері освіти в контексті розвитку ринкових відносин, як сферу обігу чи систему економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг [72], що може свідчити про вагомую частку платних освітніх послуг співвідносно до безоплатних послуг. Як результат, сучасними науковцями пропонується також наступний поділ послуг у сфері освіти – на комерційні та некомерційні [50, с. 63-67; 73, с. 114-118].

Наступною ознакою господарської діяльності, яку виділяють науковці, є професійні засади її здійснення. У контексті діяльності з надання освітніх послуг, варто говорити про наявність системи державних стандартів освітньої діяльності. Державою делегуються навчальним закладам відповідні компетентні повноваження, здійснюється сертифікація здобутого суб'єктами навчання рівня освіти та акредитація спеціальностей, визначаються ліцензійні умови діяльності навчальних закладів, визначаються права та обов'язки педагогічних працівників тощо [74, с. 109-110].

На професійні засади здійснення діяльності з надання освітніх послуг вказують насамперед положення законодавства. Так, діяльність з надання освітніх послуг у формальній освіті вимагає від закладу освіти та його засновника (-ів) виконання вимог стандартів освіти та ліцензійних умов (ч. 6

ст. 25 Закону України «Про освіту»). Окрім цього, встановлено також додаткові кваліфікаційні вимоги до керівника закладу освіти та порядок його обрання (призначення), що визначаються спеціальними законами та установчими документами закладу освіти (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про освіту»).

Умова ліцензування діяльності з надання освітніх послуг (згідно п. 6 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» така діяльність вказана у переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню [83]) також виступає підтвердженням професійних засад такої діяльності, зокрема тому, що суб'єкт господарювання формує вичерпний перелік підтверджених документів, має виконати організаційні, кадрові, технологічні умови, а також спеціальні вимоги, передбачені законом, що закріплені у Ліцензійних умовах.

В свою чергу відповідно до ст. 32 Закону України «Про освіту» стандарти освіти розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій, а сам стандарт освіти визначає [5]:

- вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня;
- загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти;
- інші складники, передбачені спеціальними законами.

Тобто, організація, забезпечення та реалізація освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті вимагає професійного підходу та наявності відповідних знань та повноважень в осіб, які цим займаються.

Все вищенаведене підтверджує професійні засади здійснення діяльності з надання освітніх послуг, як ознаку господарської діяльності.

До ознак господарської діяльності також відносять поєднання приватних інтересів (суб'єкта надання освітніх послуг та здобувача освіти) і публічних (державних та суспільних) інтересів. Публічний інтерес тут проявляється через твердження, закріплене в преамбулі Закону України «Про освіту», а саме те, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою

розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Економічний інтерес тут проявляється в меті одержання прибутку суб'єктом надання освітніх послуг. Рівень прибутку залежить від попиту на ринку, а також якості освітніх послуг, що надаються таким суб'єктом.

У свою чергу через розвиток діяльності з надання освітніх послуг, держава виконує свій конституційний обов'язок. Так, право на освіту, закріплене в ст. 53 Конституції України, посідає важливе місце в системі прав і свобод людини. Останнє, на думку В.О. Боняк, «є необхідним фактором розвитку не тільки особистості, її інтелектуального потенціалу, але й політичної та економічної системи суспільства» [75, с. 2]

Отже, таким чином проявляється поєднання приватних інтересів (найперше, економічних) та публічних інтересів (розвитку суспільства та держави).

Остання розглянута ознака дозволяє сформулювати мету діяльності з надання освітніх послуг. Зокрема, можна стверджувати, що мета цієї діяльності полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти, а саме задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) та потреб суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі й одержання прибутку).

Таким чином, можна підсумувати, що діяльності з надання освітніх послуг притаманні ознаки господарської діяльності, проте деякі з них мають особливий прояв, що обумовлено її здійсненням у сфері освіти, як то: зміст діяльності – надання освітніх послуг, вид, обсяг та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором; необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; мета, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти, задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів

навчання) та потреб суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку).

З урахуванням цих ознак конкретизоване визначення діяльності з надання освітніх послуг як господарської діяльності, спрямованої на надання таких послуг у формальній або неформальній освіті з метою сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти, задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг, у тому числі в отриманні прибутку.

У сучасних умовах суспільного розвитку та глобальних викликів спостерігається активне залучення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес і, відповідно, стрімкий розвиток надання освітніх послуг з використанням ресурсів і можливостей комунікаційних онлайн сервісів та мережі Інтернет.

У вітчизняному законодавстві не виділяється в окреме визначення поняття надання освітніх послуг у режимі «онлайн».

На перший погляд, структурно чинне вітчизняне законодавство відносить надання освітніх послуг в режимі «онлайн» до дистанційної форми освіти. Такий висновок можна зробити, виходячи з визначення дистанційної форми освіти відповідно до ст. 9 Закону України «Про освіту»: як індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Дійсно, до положень, що характеризують поняття дистанційної форми освіти із наданнями освітніх послуг в режимі «онлайн» та дозволяють їх ототожнювати, можна віднести наступні [76]:

- використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою організації навчання;
- заклади освіти можуть визначати в освітній(їх) програмі(ах) форми організації освітнього процесу для забезпечення дистанційного навчання

(навчальні заняття, консультації, вебіари, онлайн форуми, віртуальні екскурсії тощо);

- заклади освіти мають використовувати доступні засоби комунікації (телефонний, поштовий зв'язок тощо) для учнів, які не можуть взяти участь у синхронному режимі взаємодії з поважних причин (стан здоров'я, відсутність доступу (обмежений доступ) до мережі Інтернет або технічних засобів навчання тощо);

- педагогічні працівники, які організовують дистанційне навчання, мають підвищувати свою кваліфікацію щодо використання інформаційно-комунікативних (цифрових) технологій в освітньому процесі;

- у разі тимчасової відсутності можливості відвідування закладів освіти не передбачено переведення учнів на дистанційну форму навчання тощо.

Так, у Листі МОН № 1/9-609 від 2 листопада 2020 року «Щодо організації дистанційного навчання» також не виділяється в окрему категорію поняття освіти в режимі «онлайн». Однак передбачено, що карантин та інші надзвичайні обставини, що тимчасово унеможливають відвідування закладів освіти, не потребують переведення учнів на дистанційну форму. Освітній процес може продовжуватися з використанням технологій дистанційного навчання на денній або іншій формі здобуття освіти, на яку учнів зараховано [76]. Однак, все ж підзаконні нормативно-правові акти містять протилежні визначальні характеристики, які дозволяють розрізнити поняття «дистанційна форма здобуття освіти» та «дистанційне навчання».

Виходячи з положень наказу МОН «Деякі питання організації дистанційного навчання» від 8 вересня 2020 року № 1115, дистанційне навчання – організація освітнього процесу (за дистанційною формою здобуття освіти або шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти) в умовах віддаленості один від одного його учасників та їх як правило опосередкованої взаємодії в освітньому середовищі, яке функціонує на базі сучасних освітніх, інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій [67]. Тобто поняття «дистанційне навчання» має широке трактування й

передбачає як дистанційну форму навчання (форма здобуття освіти), так і діяльність з надання освітніх послуг у режимі «онлайн» шляхом використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти.

Враховуючи вищенаведене, варто відзначити, що досі не врегульованим залишається питання понятійно-категоріального апарату, а саме освітнього процесу в умовах використання форми дистанційного навчання – здійснення діяльності з надання освітніх послуг у режимі «онлайн».

Частково вищенаведені питання можна вирішити й у межах господарсько-правового регулювання окремого виду діяльності – надання освітніх послуг у режимі «онлайн» та визначення його місця в освіті відповідно до чинного законодавства України.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження уточнено специфічні ознаки діяльності з надання освітніх послуг, обумовлені її здійсненням у сфері освіти, як-то: ціль, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти у задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) і суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку); необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; характер діяльності: основний або додатковий вид діяльності для суб'єктів господарювання; зміст діяльності – надання освітніх послуг, види, обсяги та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором.

З урахуванням цих ознак удосконалено визначення господарської діяльності з надання освітніх послуг як діяльності, спрямованої на надання таких послуг у формальній або неформальній освіті задля сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти та задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг.

Обґрунтовується виокремлення в окремий вид діяльності надання освітніх послуг у режимі «онлайн», що обумовлено сучасним рівнем розвитку

суспільства, відповідає його потребам та глобальними викликам, які постають перед суспільством.

1.3. Господарсько-правова основа надання освітніх послуг

Для господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг первинною є правова основа.

Великий тлумачний словник сучасної української мови під поняттям «основа» визначає головні засади, підвалини чого-небудь, провідні принципи та правила, джерело, база виникнення чого-небудь [78].

Правова основа або нормативно-правове регулювання господарської діяльності з надання освітніх послуг визначається статтею 7 ГК України, де закріплено, що відносини у сфері господарювання регулюються Конституцією України, ГК України, законами України, нормативно-правовими актами Президента України та КМУ, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також іншими нормативними актами [1].

Діяльність з надання освітніх послуг є невід'ємною частиною освітнього процесу й одночасно сфери господарювання, тому потрібно враховувати й положення спеціальних базових законів. До таких законів, що регулюють освітню діяльність відносяться Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту».

Загалом, потрібно приєднатися до думки більшості дослідників, які надають узагальнене поняття правової основи. Зокрема, Ю.П. Уралова під правовою основою вбачає сукупність норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, закріплює найважливіші елементи, які наповнені єдиним юридичним змістом. Це передусім стосується положень щодо прав та обов'язків суб'єктів

господарювання, підстав їх виникнення, зміни та припинення, реалізації заходів щодо охорони та захисту законних інтересів тощо [79].

Класифікацію нормативно-правових актів, якими регулюються відносини саме в сфері освіти, провів Р.В. Шаповал, виділивши нормативно-правові акти, норми яких спрямовано на [80, с. 1112-1113]:

- удосконалення системи управління освітою;
- стандартизацію освітніх послуг, ліцензування, акредитацію, тобто гарантування і підвищення рівня якості освітніх послуг;
- гуманізацію та демократизацію освіти, переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості.

Погоджуючись з висловленим, потрібно зазначити, що законів, які спрямовано на врегулювання суто одного з названих напрямів, майже немає, подібний розподіл можна провести на рівні підзаконних і, зокрема, відомчих актів [29, с. 128]. Як правило, закони містять норми, спрямовані на регулювання різною мірою всіх перерахованих напрямів. Крім того, запропоновану класифікацію можна доповнити нормативно-правовими актами, норми яких спрямовані на врегулювання питань створення та припинення суб'єктів освітньої діяльності, організацію та ресурсне забезпечення надання ними освітніх послуг тощо. Норми першої та особливо другої групи, згідно запропонованої класифікації Р.В. Шаповалом, які містяться в нормативно-правових актах здійснюють вплив на формування господарсько-правової основи діяльності з надання освітніх послуг.

Окрім цього, притаманним для регулювання деяких правових відносин у сфері господарювання є також застосування положень ЦК України. І сфера надання освітніх послуг не є виключенням. Норми цивільного законодавства можуть застосовуватись щодо юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, договору надання послуг, цивільно-правової відповідальності, спільної діяльності тощо [29, с. 129]. Однак, як випливає із ст. 1 ЦК України, цивільне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини.

В.А. Устименко аргументує, що із формулювання норми ст. 1 на етапі розгляду ЦК України як законопроекту, можна виявити, що з чинної редакції зникло формулювання, що стосувалося підприємницьких відносин. Відповідно, сфера підприємництва як така, що не відповідає суті «особистих» відносин, була віднесена до предмету правового регулювання ГК України. При цьому, важливо враховувати, що предмет ГК України значно ширший і не обмежується відносинами винятково підприємницького характеру. У цьому полягає одна з особливостей документа, оскільки важлива роль відводиться некомерційній господарській діяльності, досягненню соціально значущих результатів, у тому числі під час здійснення підприємницької діяльності [81, с. 149].

У контексті діяльності з надання освітніх послуг до таких соціально значущих результатів варто відносити й знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [5].

Аналіз господарсько-правової основи надання освітніх послуг потрібно розпочати з найголовнішого акту господарського законодавства – Господарського кодексу України.

На відміну від цивільного законодавства, де об'єктом правового регулювання є «правочин», у господарському законодавстві об'єктом правового регулювання є «діяльність» [82, с. 124-125].

У господарсько-правовій науці «господарювання», «господарська діяльність» розглядають як поняття ширші за підприємництво. Усталеними варто вважати погляди на широку предметну сферу регулювання господарського законодавства, яка не зводиться лише до підприємницьких відносин із метою отримання прибутку. Сферу господарсько-правових відносин складають і ті, підставою виникнення яких є не стільки отримання комерційної вигоди, скільки досягнення соціального добробуту, забезпечення і захист публічного інтересу. Такого роду відносини виникають у процесі здійснення некомерційної

господарської діяльності. Господарювати означає ефективно здійснювати повноваження власника щодо належного йому майна, раціонально управляти ним з метою задоволення власного інтересу (а щодо держави і муніципальних утворень – публічного інтересу) [81, с. 149].

Існує досить поширена думка серед науковців, що визнання закладу освіти юридичною особою, а значить і суб'єктом господарювання, зовсім не означає, що вона виступає такою і в сфері своєї основної діяльності – освіти, організації та управління освітнім процесом. На думку В.М. Сирих у даному випадку діє правова конструкція, притаманна для будь-якого органу державної влади, який постає юридичною особою, проте ця обставина ніяк не відбивається на його суті як суб'єкта адміністративних, владних відносин [84, с. 71-72]. Іншими словами, лише приватні заклади освіти є суб'єктами господарювання. Тому при здійсненні своєї діяльності керуються не лише законодавством про освіту, а й законами, що регулюють господарську діяльність: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, норми якого застосовуються субсидіарно, Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» та іншими актами господарського законодавства.

Варто не погодитись з такою науковою думкою, адже, наприклад, процес створення як державного, так і приватного закладу освіти, слід розглядати як об'єкт господарсько-правового регулювання, що завершується прийняттям рішення про утворення суб'єкта господарювання і фіксується в установчих документах, що регулюється Розділом II Глави 6 ГК України. Так, у ч. 1 ст. 57 ГК України визначено, що установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, статут (положення) суб'єкта господарювання.

Разом з тим, у законодавстві закладено різний підхід щодо встановлення правового статусу державних і приватних суб'єктів надання освітніх послуг. Прикладом може слугувати наявність розбіжностей у підходах щодо оподаткування діяльності державних (комунальних) та приватних закладів освіти. Так, приватні заклади вищої освіти оподатковуються на умовах

підприємницької діяльності (за винятком основної діяльності – освітніх послуг), позбавлені пільг щодо оплати комунальних послуг та пільг в сплаті податку на майно (земельний податок, податок на нерухоме майно). Проте державні заклади вищої освіти, навіть із великою кількістю контрактників, оподатковуються на пільгових умовах. Йдеться про додаткові пільги для державних закладів вищої освіти не за якість навчання, а саме за форму власності [85].

Щодо наведеного варто зауважити, що в податковій системі України доволі часто простежуються різні підходи в оподаткуванні суб'єктів господарювання різних форм власності, як і в цілому можуть різнитися підходи до міжбюджетних відносин. Тому, такі розбіжності в оподаткуванні не впливають на визначення суб'єктів освітньої діяльності, незалежно від форми власності, повноцінними суб'єктами господарювання.

У зв'язку з цим існують також специфічні аспекти в чинному законодавстві щодо господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, які дозволяють виділити з-поміж інших саме освітню діяльність в окрему сферу господарських відносин, а також наділяти особливостями, що притаманні лише деяким видам суб'єктів освітньої діяльності. Зокрема, законом, що забезпечує нормативно-правове регулювання господарської діяльності з надання освітніх послуг є Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», в якому з-поміж видів господарської діяльності законодавцем виділяється освітня діяльність, що підлягає ліцензуванню з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами (п. 6 ч. 1 ст. 7 Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»).

Важливим питанням залишається забезпечення якості освітніх послуг, їх конкурентоспроможності в глобальному вимірі в умовах впливу євроінтеграційних процесів в Україні.

У даному контексті, заслуговує на увагу досвід Польщі щодо розвитку нормативно-правового регулювання господарської діяльності з надання освітніх послуг і зокрема, визначення місця приватних суб'єктів надання освітніх послуг.

Сучасні наукові дослідження демонструють, що за темпами розвитку освітньої системи й якості освітніх послуг Польща не поступається провідним країнам ЄС. Розвиток вищої освіти почався з початку 90-их років XX століття й прийняття в 1990 році закону «Про вищу освіту», адаптованого до вимог європейського освітнього простору [86]. Для порівняння, в Україні аналогічний закон прийнято лише в 2014 році, за чверть століття. У Польщі, як і в Україні, система вищої освіти представлена державними та недержавними вищими навчальними закладами, а головною вимогою до абітурієнта при вступі є наявність атестату про отримання середньої освіти.

У Польщі недержавні заклади вищої освіти, як суб'єкти надання освітніх послуг, існують з 1989 року. І державні, й недержавні (приватні) польські вищі навчальні заклади мають однакові стандарти організації викладання та навчального процесу. Особливість вищої освіти Польщі є те, що форма власності навчальної установи не впливає на якість та престижність диплому.

Порівнюючи з Україною, потрібно відзначити, що вітчизняні недержавні заклади вищої освіти все ще на ранньому етапі еволюції, тому й якість та престижність диплому приватних суб'єктів надання освітніх послуг у своїй переважній більшості наразі поступається державним.

Беручи до уваги викладене та, враховуючи, що конституційною основою правопорядку в сфері господарювання становить, у тому числі принцип визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом (ст. 5 ГК України), потрібно проводити роботу по зближенню правового статусу закладів освіти незалежно від форми власності, крім тих випадків, коли це перешкоджає реалізації конституційного права на освіту, загрожує суспільним чи державним інтересам.

Вирішення проблем господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг сприятиме більш чіткому визначенню прав та обов'язків учасників господарських відносин у сфері освіти, формуванню передумов підвищення якості надання освітніх послуг, що є особливо актуально у контексті

євроінтеграційних процесів та значного відтоку здобувачів вищої освіти до зарубіжних країн.

Одним з напрямів вирішення цих проблем можна назвати систематизацію законодавства, яким регулюється освітня діяльність та надання освітніх послуг. У науці висловлювалися навіть пропозиції кодифікації освітнього законодавства [43, С. 86-89]. Не заперечуючи можливості кодифікації освітнього законодавства, варто брати до уваги потенційні труднощі визначення предмету регулювання та обсягу кодифікації. Тому, на сучасному етапі більш доцільним видається проведення гармонізації законодавства, яким регулюється освітня діяльність та надання освітніх послуг, зокрема на основі Закону України «Про освіту».

Шлях України до інтеграції в ЄС передбачає вироблення нової нормативно законодавчої бази, яка узгоджується із європейськими вимогами. Для цього державна політика має бути націлена на вдосконалення не лише освітнього законодавства, але й податкової системи, системи оплати праці, процедури відкриття та реєстрації нових підприємств, системи сертифікації, ціноутворення. Державна освітня політика повинна бути спрямована на забезпечення конкурентоспроможності української економіки, завершення переходу на ринкові механізми регулювання господарської діяльності, впровадження європейських норм соціального захисту [87, с.164]. Хоча варто відзначити, що в останні роки помітною є тенденція до поліпшення якісних показників освітньої діяльності деяких приватних бізнес-шкіл, що надають освітні послуги в сфері вищої та післядипломної освіти. Відбувається поступове утвердження їх ролі та визнання (в тому числі державою) в сфері бізнес-освіти. Здебільшого такі приватні заклади освіти організовані на базі та відповідно до міжнародних стандартів діяльності з надання освітніх послуг: Київська школа економіки, Києво-Могилянська Бізнес-Школа, Львівська бізнес-школа при Українському католицькому університеті тощо.

В умовах розвитку євроінтеграційних процесів України надзвичайно важливим є питання імплементації європейських підходів та механізмів

регулювання як вітчизняної системи освіти загалом, так і, зокрема, господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг. Безперечно, результатом цього має стати поліпшення її конкурентоспроможності в європейському вимірі. Глобальна інтенсифікація процесів діджиталізації, зростання попиту на інформаційні технології й знання у всіх аспектах життєдіяльності та сферах суспільних відносин формує також передумови для прискорення розвитку освітніх процесів та диверсифікації видів освітніх послуг [88, с. 41-42].

Так, законодавство ЄС – це загальновизнані базові принципи та стандарти діяльності, в тому числі з надання освітніх послуг, а закони держав-членів ЄС досить повно їх відображають. Іншими словами, кожна держава, що адаптує своє законодавство до стандартів ЄС має враховувати національні особливості системи освіти та змінювати законодавство таким чином, щоб сприяти насамперед покращенню якості освітньої діяльності. Одночасно з тим, послуги в європейському господарському праві охоплюють досить широку і неоднорідну сферу економічної діяльності, що вимагає враховувати специфічні особливості різних видів послуг для ефективного правового регулювання [89, с. 148].

А це означає, що заходи, засоби та/або методи господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг мають враховувати загальні принципи регулювання освіти.

Одним із визначальних принципів формування правового регулювання освіти в Європейському Союзі є принцип субсидіарності, який означає, що кожна країна ЄС несе цілковиту відповідальність за організацію своєї системи освіти, професійної підготовки та зміст навчання.

Важливими та визначальними в контексті вдосконалення господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг в Україні, а саме визначення належних механізмів та інструментів нормативно-правового забезпечення на різних рівнях освіти, є також врахування наступних принципів освітньої політики ЄС, зокрема [90, с. 56]:

- автономія університету виражається через можливість приймати управлінські рішення щодо розпорядження майном, вартості освітніх послуг, оцінювання якості наданих освітніх послуг та настання господарсько-правової відповідальності;
- мобільність студентів та викладачів спонукає до поліпшення рівня конкурентоспроможності суб'єктів надання освітніх послуг та якості останніх;
- багатомовність, взаємозалік кредитів та єдина структура освітніх ступенів (кваліфікацій), як прояви глобалізації освітньої діяльності;
- забезпечення якості вищої освіти, як загальна мета освітньої політики держави;
- освіта, зорієнтована на результати навчання;
- свобода руху знань потребує належного захисту авторських прав на результати освітньої діяльності;
- принцип свободи навчання та викладання, як передумова розвитку напрямів діяльності та диверсифікації видів освітніх послуг тощо.

Роль ЄС полягає у сприянні розвитку якісної освіти шляхом заохочення держав-членів до співпраці й, у разі потреби, підтримці та доповненні їхньої діяльності. У свою чергу, держави-члени ЄС, розуміючи важливість освітньої складової для гармонійного розвитку ЄС та підвищення його конкурентоспроможності, звертають увагу на цю сферу в рамках наднаціональних інституцій та намагаються проводити спільні заходи [90, с. 56].

У межах освітньої політики ЄС та програм зовнішньої допомоги Європейська Комісія впроваджує низку заходів у сфері освіти, які доповнюють внутрішні програми ЄС. У першу чергу для реалізації цього завдання було ініційовано Болонський процес, головна мета якого полягає у консолідації зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях [91, с. 5].

Вбачається, що особлива увага ЄС приділяється насамперед системі вищої освіти. Саме активізація співробітництва в галузі вищої освіти, як мета, закріплена в ст. 431 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [92].

Слід зазначити, що базою для регулювання ринку освітніх послуг в Європейському Союзі є ст.ст. 56-62 (49-55) Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) та Директива про право оренди, позички та деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності від 12 грудня 2006 р.

Останні стали першими нормативними актами ЄС, що встановлюють загальну правову основу функціонування ринку послуг. Директива регулює порядок діяльності на внутрішньому ринку ЄС постачальників послуг як на постійній основі, так й в порядку епізодичних операцій, встановлює додаткові гарантії для «одержувачів» послуг, у тому числі для кінцевих споживачів, забезпечуючи тим самим одну з основних «свобод» внутрішнього ринку ЄС – вільний рух послуг на території всіх держав-членів та гарантуючи при цьому високий рівень якості послуг (ст. 1) [89, с. 149].

Із ст. 56 Договору про функціонування Європейського Союзу випливає також, що визначальними критеріями визначення освітніх послуг є їх вартісний вираз [93]:

- суб'єктом надання освітніх послуг залучається приватне фінансування для покриття значної частини витрат на організацію освітнього процесу;
- намір отримати економічну вигоду (прибуток).

Згідно ст. 57 Договору про функціонування Європейського Союзу надання послуг регулюється тільки у разі, коли вони мають економічний характер та надаються за винагороду. У контексті цього, в європейському праві існує інститут судового прецеденту, згідно якого система освіти віднесена до категорії суспільних обов'язків, а також рекомендовано виключити освітню діяльність з числа сфер, що підпадають під дію положень ст. 56 Договору про функціонування Європейського Союзу. Обґрунтовується, що плата за надання освітніх послуг покриває лише частину витрат навчального закладу, велика ж їх частина фінансується за допомогою субсидій з держави. Таким чином, це не є

економічною вигодою (прибутком), а швидше «внеском на покриття операційних витрат системи» [94].

Зміни до законів України, що наразі відбуваються під впливом процесів євроінтеграції, спрямовані на впровадження кращих європейських практик у вищій освіті. Найперше, це обов'язкова акредитація освітніх програм, яку можна розглядати як засіб забезпечення якості освітніх послуг.

Серед інших засобів господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг, що має на меті поліпшення їх якості, варто виокремити: ліцензування освітньої діяльності, відкликання диплому за плагіат, дуальну форму здобуття вищої освіти, ширші можливості для міждисциплінарних програм, ключові показники ефективності для контрактів з ректорами, розширення простору для застосування технологій зовнішнього незалежного оцінювання тощо [95].

Однак, на сучасному етапі розвитку України існують і певні суперечності, що виникають в процесі адаптації вітчизняного законодавства до освітніх підходів та стандартів ЄС щодо господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг.

Саме тому, потребують визначення правових основ надання освітніх послуг та конкретизації тих норм вітчизняного законодавства, що мають прикладний характер та стосуються господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг, зокрема в процесі виконання Угоди про асоціацію з ЄС. До прикладу, в контексті прийняття закону із «євроінтеграційного пакету» – Закону України «Про вищу освіту» – виокремлюються деякі норми все ще декларативного характеру, зокрема щодо формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти в частині забезпечення автономії закладу освіти.

Також у вітчизняній практиці констатується недосконалість механізмів взаємодії освіти і ринку праці, відсутність належного рівня якості отриманих освітніх послуг. Як результат, на сучасному вітчизняному ринку праці спостерігається невідповідність попиту на фахівців з боку роботодавців та доволі

часто відсутність пропозиції необхідних кваліфікацій серед випускників вищої школи. Тому, необхідним вбачається перегляд державних замовлень і виокремлення тих напрямів підготовки, по яким будуть надаватися освітні послуги на засадах платності [96, с. 165-166].

Повертаючись до успішних практик європейського досвіду, розвитку взаємодії вищої освіти з ринком праці сприяє політика зайнятості молоді (Youth employment), спрямована на зниження рівня безробіття [97]. Серед ключових заходів політика зайнятості молоді – це взяті на себе державами-членами ЄС зобов'язання забезпечити осіб віком до 25 років на отримання якісних пропозицій щодо працевлаштування, продовження навчання, підвищення кваліфікації чи стажування протягом чотирьох місяців у період безробіття чи після завершення навчання у вищому навчальному закладі.

Одночасно з тим, починаючи з прийняття Лісабонської конвенції (1997 р.), у державах-членах ЄС почали також активно створювати національні системи забезпечення якості в країнах-учасниках Болонського процесу. Системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти є обов'язковими для більшості країн. Майже в усіх країнах у державних закладах вищої освіти є системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти. Створення двох основних організацій – Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) і Європейського реєстру агентств із забезпечення якості (EQAR) сприяли розвитку співробітництва в галузі забезпечення якості на європейському рівні [98, с. 167].

Сучасні дослідження демонструють, що системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відіграють важливу роль у зміцненні взаємодії вищої освіти з ринком праці. Важливою умовою для внутрішнього забезпечення якості є регулярні консультації закладів вищої освіти з роботодавцями, представниками ринку праці та відповідними організаціями в процесі розроблення та оцінювання освітніх програм. Окрім того, моніторинг якості закладів вищої освіти є невід'ємною процедурою внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, що передбачає збір, аналіз, використання та

відображення інформації про результати працевлаштування випускників. Це сприяє взаємодії вищої освіти з ринком праці та забезпеченню відповідності якості освітніх послуг вимогам роботодавців [98, с. 151].

Таким чином, проведення дослідження дозволяє узагальнити господарсько-правову основу надання освітніх послуг, яку складають положення ГК України які визначають засади та встановлюють вимоги до здійснення будь-якого виду господарської діяльності та її державного регулювання, господарських договірних відносин, господарсько-правової відповідальності та положення нормативно-правових актів іншого господарського законодавства, зокрема законів України «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», постанови КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» та ін.

Конкретизовано чинники, які в сучасних умовах впливають на удосконалення господарсько-правової основи надання освітніх послуг, серед яких: визнання та імплементація базових принципів і стандартів освітньої діяльності, які закріплені в актах ЄС; врахування глобальних викликів, що обумовлюють розвиток онлайн-освіти; збереження національних особливостей організації системи освіти, рівня професійної підготовки фахівців, змісту освітніх програм тощо; посилення автономії закладів освіти, орієнтація на поширення договірного регулювання надання освітніх послуг та ін.

Висновки до розділу 1

На підставі проведеного дослідження загальнотеоретичних положень щодо господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг зроблено наступні висновки.

1. Виокремлено основні етапи становлення освітніх послуг як правової категорії: період існування Київської Русі (згадки про освіту у законах Мономаха, візантійсько-руських угодах, зародження освітніх послуг з появою перших навчальних закладів), періоди перебування українських земель у складі Російської, Австрійської імперій, Угорського королівства (конкретизація змісту освітніх послуг, урізноманітнення їх видів завдяки появі вищих навчальних закладів університетського типу), радянський період (конкретизація змісту освітніх послуг на різних рівнях освіти); період незалежності України (закріплення на законодавчому рівні визначення поняття освітньої послуги та її якісних вимірів).

Конкретизовано ознаки, притаманні освітнім послугам, з урахуванням яких доопрацьовано визначення освітніх послуг як дій закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які надаються на платній чи безоплатній основі й спрямовані на отримання нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей (знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей) та результатів навчання здобувачами освіти.

Узагальнено характеристики освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є публічними, нематеріальними, фактичними, професійними. Конкретизовано види освітніх послуг за підставами: 1) строку надання (разові чи строкові); 2) оплатністю (платні чи безоплатні для здобувача освіти); 3) за рівнями освіти (у дошкільній, початковій, середній, вищій освіті); 4) за формами здобуття освіти (в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній та інших формах здобуття освіти); 5)

за обсягом та спрямованістю послуг (загальноосвітні чи професійні; загальні, вузькоорієнтовані, спрямовані на розвиток особистих здібностей здобувачів освіти та здобувачів з особливими потребами).

2. Уточнено специфічні ознаки діяльності з надання освітніх послуг, обумовлені її здійсненням у сфері освіти, як-то: ціль, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти у задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) і суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку); необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; характер діяльності: основний або додатковий вид діяльності для суб'єктів господарювання; зміст діяльності – надання освітніх послуг, види, обсяги та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором. З урахуванням цих ознак удосконалено визначення господарської діяльності з надання освітніх послуг як діяльності, спрямованої на надання таких послуг у формальній або неформальній освіті задля сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти та задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг.

Обґрунтовується виокремлення в окремий вид діяльності надання освітніх послуг у режимі «онлайн», що обумовлено сучасним рівнем розвитку суспільства, відповідає його потребам та глобальними викликам, які постають перед суспільством.

3. Узагальнено господарсько-правову основу надання освітніх послуг та конкретизовано чинники, які в сучасних умовах впливають на удосконалення господарсько-правової основи надання освітніх послуг, серед яких: визнання та імплементація базових принципів і стандартів освітньої діяльності, які закріплені в актах ЄС; врахування глобальних викликів, що обумовлюють розвиток онлайн-освіти; збереження національних особливостей організації системи освіти, рівня

професійної підготовки фахівців, змісту освітніх програм тощо; посилення автономії закладів освіти, орієнтація на поширення договірного регулювання надання освітніх послуг та ін.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

2.1. Суб'єкти надання освітніх послуг

На сьогодні можна констатувати наявність доволі широкого кола різноманітних навчальних заходів, які проводяться різними суб'єктами, різними способами та у різних форматах, що розмиває поняття суб'єкта надання освітніх послуг. Поряд із цим на практиці існує стійка асоціація надання освітніх послуг із традиційними закладами освіти.

Щодо останніх, то серед теоретиків та практиків немає єдності у тому, чи вважати заклади освіти суб'єктами господарювання. Зокрема, періодично піднімається питання визнання чи невизнання закладу вищої освіти повноцінним суб'єктом господарювання [99, с. 90-91]. Відповідно до чинного законодавства заклади освіти належать до суб'єктів господарювання (ч. 2 ст. 22 Закону України «Про освіту»), проте інші законодавчі положення не забезпечують у повній мірі визначення господарсько-правового статусу цих суб'єктів.

Все це вказує на актуальність питання поняття і видів суб'єктів надання освітніх послуг, а також їх прав та обов'язків.

У контексті питання суб'єктів надання освітніх послуг викликають науковий інтерес погляди на учасників освітніх відносин.

Так, серед кваліфікаційних ознак, що вирізняють освітні правовідносини поміж інших правових відносин, деякими дослідниками називається їх тристоронній характер [100, с. 48; 101, с. 264]. Суб'єктний склад освітніх правовідносин, на думку таких науковців, визначається участю одночасно трьох сторін: навчального закладу, педагогічного складу такого навчального закладу, а також суб'єкта навчання (здобувача освітніх послуг). При цьому, педагогічні

працівники здійснюють владні повноваження щодо підтримання порядку в аудиторії, застосування мір дисциплінарного впливу, проведення контролю успішності навчання тощо [100, с. 48].

Отже, з викладеного вбачається, що у науковій літературі учасником освітніх відносин переважно зазначається заклад освіти (або навчальний заклад).

Спираючись на належність суб'єктів надання освітніх послуг до суб'єктів господарювання, вбачається за потрібне розмежувати значення двох понять господарського законодавства – «суб'єкт господарського права» та «суб'єкт господарювання».

Згідно зі ст. 2 ГК України учасниками відносин у сфері господарювання (суб'єктами господарського права) визначено: а) суб'єкти господарювання; б) споживачі; в) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією; г) громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Отже, всіх вищеназваних учасників відносин у сфері господарювання можна розглядати як суб'єктів господарського права. З цього випливає, що поняття «суб'єкт господарювання» є значно вузьчим і охоплює лише те коло осіб, що в ч. 1 ст. 55 ГК України визначені як учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Аналізуючи вітчизняне освітнє законодавство, що в тому числі регулює відносини в сфері надання освітніх послуг, можна встановити структурний взаємозв'язок між учасниками господарських відносин та учасниками освітніх відносин.

Аналогічно положенням та вищенаведеній структурі господарського законодавства, з аналізу положень Закону України «Про освіту» можна виокремити наступних учасників освітніх відносин: а) суб'єкти освітньої діяльності; б) здобувачі освіти; в) органи управління у сфері освіти; г) органи громадського самоврядування. Структурний зв'язок між учасниками господарських відносин та учасниками освітніх відносин продемонстровано нижче (рис. 2.1).

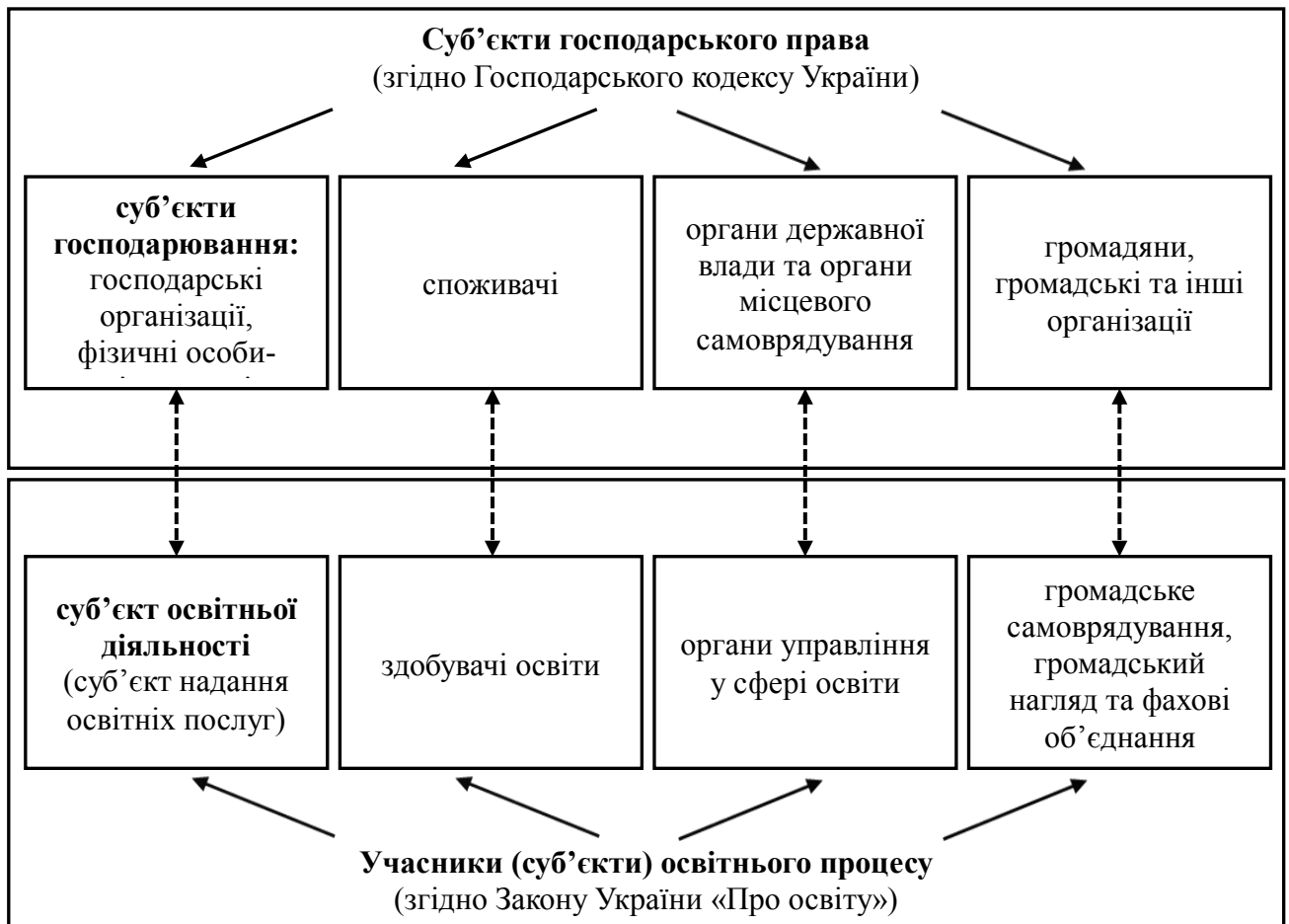

Рис. 2.1. Суб'єктний склад учасників освітнього процесу та їх взаємозв'язок з господарським законодавством.

Джерело: розроблено автором на основі чинного законодавства України.

Якщо екстраполювати поняття суб'єкта господарювання на діяльність з надання освітніх послуг, то виокремлюється окремий суб'єкт господарювання – суб'єкт освітньої діяльності.

Слід зазначити, що у законодавстві майже не використовується термін «суб'єкт надання освітніх послуг», проте здебільшого використовується термін «суб'єкти освітньої діяльності».

Так, згідно з п. 27 ст. 1 Закону України «Про освіту» до суб'єктів освітньої діяльності відносяться фізичні або юридичні особи (заклади освіти, підприємства, установи, організації), що провадять освітню діяльність, яка в свою чергу спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті. Тобто можна зробити висновок, що поняття суб'єкта надання освітніх послуг та суб'єкта освітньої діяльності є синонімічними.

З урахуванням вищенаведеного можна стверджувати, що визначення суб'єкта освітньої діяльності співставляється також з видами суб'єктів господарювання, які виокремлено в ч. 2 ст. 55 ГК України:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Отже, суб'єкти надання освітніх послуг представлено закладами освіти та іншими юридичними особами, які належать до господарських організацій, та фізичними особами-підприємцями.

Надалі доцільно зупинитися на цих суб'єктах окремо і почати з аналізу закладів освіти.

Найперше, варто звернути увагу на те, що законодавець у період приведення у відповідність вітчизняного законодавства та установчих документів у зв'язку з прийняттям Закону України «Про освіту», ототожнює закладів освіти терміни «навчальний заклад» і «заклад освіти», встановлюючи їх ідентичність. А всі суб'єкти владних повноважень і навчальні заклади керуються всіма положеннями Закону України «Про освіту», що стосуються закладів освіти, та положеннями законодавства, що стосуються навчальних закладів у частині, що не суперечить Закону України «Про освіту». Це закріплено в пп. 1 п. 3 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту».

Поняття закладу освіти має закріплену законодавчу дефініцію, зокрема як юридичної особи публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність (п. 6 ст. 1 Закону України «Про освіту»). У цьому визначенні потрібно звернути увагу на такі аспекти, як наявність статусу юридичної особи та віднесення цих закладів до осіб публічного або приватного права.

Наявність у закладу освіти статусу юридичної особи підтверджується положеннями й інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Так, відповідно до абз. 1 п. 3 Положення про опорний заклад освіти, затвердженого Постановою КМУ від 19 червня 2019 р. № 532, заклад освіти визнається юридичною особою [102].

Слід зазначити, що усі заклади освіти, від дошкільних до вищих, наділені законодавством України правами юридичної особи. Надання закладам освіти статусу юридичної особи є фактом визнання як господарської, так і цивільної правосуб'єктності цих організацій, що реалізується, перш за все, з приводу основної діяльності – надання освітніх послуг. Зрозуміло, цей же статус є необхідним і для майнового забезпечення статутної діяльності навчальних закладів, але у першу чергу – для можливості надання освітніх послуг [103, с. 109].

Згідно із ч. 2 ст. 81 ЦК України юридичні особи залежно від порядку їх створення поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України; вона може створюватись і діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування. Відповідно до ч. ч. 2, 3 ст. 167 ЦК України держава може створювати юридичні особи публічного права (державні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України й законом. Держава може створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь у їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлюється законом.

Іншими словами, у ч. 2 ст. 81 ЦК України йдеться про юридичні особи публічного та приватного права, а критерієм такого поділу, є порядок створення юридичної особи. Якщо вона створюється в добровільному порядку шляхом заснування її особами на підставі домовленості між собою, то це юридична особа приватного права. Якщо ж вона створюється розпорядчим актом Президента України, іншого органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, то це юридична особа публічного права [104, с. 71].

ГК України у частині класифікації господарських організацій (підприємств) пішов іншим шляхом, не закріплюючи формальний поділ на юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права, встановивши інші підстави для класифікації господарських організацій. Так, ч. 3 ст. 63 ГК України передбачає, що залежно від способу утворення (заснування) і формування статутного капіталу в Україні діють унітарні та корпоративні підприємства. Унітарне підприємство створюється одним засновником, який

виділяє необхідне для цього майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації й ліквідації підприємства. Унітарними є державні, комунальні підприємства та підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації чи на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, у тому числі засновані на приватній власності двох чи більше осіб. Крім цього, згідно із ч. 7 ст. 74 ГК України державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене на державне акціонерне товариство, 100% акцій якого належать державі, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

На підставі аналізу цих положень робиться висновок, що проблема віднесення юридичних осіб (їх об'єднань), заснованих на основі державної (комунальної) власності, до юридичних осіб приватного або публічного права не має однозначного вирішення на рівні законодавства, зокрема господарського та цивільного [105, с. 49].

Також потрібно брати до уваги, що існує ще спеціальне освітнє законодавство. Так, ч. 3 ст. 22 Закону України «Про освіту» визначається, що «заклад освіти залежно від засновника може діяти як державний, комунальний,

приватний чи корпоративний». Ці положення більше тяжіють до господарського законодавства.

Продовжуючи дослідження, слід звернути увагу, що у юридичній науці узагальнено виділяють такі ключові ознаки юридичної особи: організаційна єдність; майнова відокремленість; легітимність існування як суб'єкта господарювання; наявність господарських прав та обов'язків; відповідальність за результати господарювання [63, с. 115-116]. Всі ці ознаки притаманні і суб'єктам надання освітніх послуг, створюють передумови їх участі у господарських відносинах і формують основу їх господарсько-правового статусу.

При цьому сучасні науковці таку ознаку юридичної особи як організаційна єдність доповнюють характеристикою визначеності організаційно-правової форми [99, с. 92].

У законодавстві не міститься прямих приписів щодо організаційно-правової форми закладу освіти. З цього можна робити висновок, що заклад освіти може створюватися у будь-якій організаційно-правовій формі, не забороненій для створення господарської організації. Зокрема, можливі організаційно-правові форми перераховано у ч. 2 ст. 55 ГК України [1] та Класифікації організаційно-правових форм господарювання.

Потрібно звернути увагу на закріплені у законодавстві види закладів освіти відповідно до визначених рівнів освіти. Так, у п. 2 Ліцензійних умов встановлено, що до закладів освіти належать: заклад вищої освіти; наукова установа, що здійснює навчання здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) та/або третьому (освітньо-науковому/ освітньо-творчому) рівні вищої освіти; заклад післядипломної освіти; заклад фахової передвищої освіти; заклад професійної (професійно-технічної) освіти; заклад загальної середньої освіти; заклад дошкільної освіти [68]. У контексті господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг та з урахуванням закріплення видів закладів освіти у Ліцензійних умовах, можна простежити залежність між видом закладу освіти та

рівнем освіти і умовами надання освітніх послуг, які проявляються у встановленні відповідних організаційних, кадрових, технологічних вимог, а також спеціальних вимог, передбачених законом, що закріплені у Ліцензійних умовах.

Однак, перелік суб'єктів надання освітніх послуг у Ліцензійних умовах не повністю враховує види освітніх послуг, що можуть надаватися суб'єктами господарювання, у тому числі й закладами освіти, якщо порівнювати з класифікацією видів суб'єктів надання освітніх послуг, що наведена у Розділі 85 КВЕД [60]. Групування згідно Розділу 85 КВЕДу передбачає інші види освітніх послуг, що спрямовані на продовження освіти протягом усього життя для одержування додаткових знань і навичок, а також задля перепідготовки, підвищення кваліфікації, здобуття нової професії та самовдосконалення.

Ймовірно звужений перелік суб'єктів надання освітніх послуг у Ліцензійних умовах пояснюється тим, що Постанова КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» була прийнята раніше – в 2015 р. [68], – аніж оновлена редакція базового Закон України «Про освіту» (2017 р.) [5].

Останньою групою в КВЕД передбачено допоміжну діяльність у сфері освіти, зокрема надання послуг (крім навчальних), які підтримують освітній процес або системи: консультування з питань освіти чи вибору освітніх напрямів; діяльність з оцінювання чи проведення тестів; організацію програм обміну студентами. Однак, така допоміжна діяльність у сфері освіти не відповідає сутності закріпленого в чинному законодавстві визначення освітнього процесу як системи науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей (ч.1 ст. 1 Закону України «Про освіту»).

Окремо потрібно звернути увагу на те, що існує поняття статусу закладу освіти. Так, на підставі ч. 1 ст. 22 Закону України «Про освіту» юридична особа

має статус закладу освіти, якщо основним видом її діяльності є освітня діяльність [5].

У розвиток цього положення у Законі встановлено, що заклад освіти як суб'єкт господарювання може діяти в одному з таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад освіти; прибутковий заклад освіти. Варто звернути увагу на заклади освіти, як суб'єктів господарювання, які можуть діяти в статусі бюджетної установи чи неприбуткового закладу освіти.

Під господарською діяльністю, відповідно до ст. 3 ГК України, розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Так, діяльність з надання освітніх послуг може здійснюватися як з метою одержання прибутку, так і без такої мети, як некомерційна господарська діяльність. Відповідно до ст. 52 ГК України некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [1].

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання державного або комунального секторів економіки у галузях (видах діяльності), в яких відповідно до ст. 12 ГК України забороняється підприємництво, на основі рішення відповідного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування. Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися також іншими суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва забороняється законом.

Згідно з п. 12 ст. 2 Бюджетного Кодексу України бюджетні установи – це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є

неприбутковими [108]. Тому, заклад освіти може діяти як бюджетна установа, що утворюється органом державної влади або органом місцевого самоврядування, та здійснювати некомерційну господарську діяльність, а, отже, бути суб'єктом господарювання.

Тому, якщо заклад освіти не ставить за мету одержання прибутку, то він згідно Закону діє в статусі бюджетної установи або ж неприбуткового закладу. У випадку наявності мети одержання прибутку, заклад набуває статусу прибуткового.

Загалом, сучасна наука часто звертається до питання правового статусу закладів вищої освіти, визначення природи та цільового призначення грошових надходжень його рахунків (а особливо стосовно природи тих фінансових ресурсів, що в підсумку перевищують вартість витрат); щодо застосування чи незастосування до закладів вищої освіти ознак суб'єкта підприємницької діяльності й, як наслідок, сплати чи несплати ними податку на прибуток та інших податків і зборів.

У даному випадку потрібно виходити з позиції визначення мети діяльності. Беззаперечним є те, що в суб'єкта надання освітніх послуг, який здійснює свою діяльність з метою одержання прибутку, мають виникати податкові зобов'язання.

Отже, виходячи із законодавчо закріпленого визначення закладу освіти, можна класифікувати цих суб'єктів надання освітніх послуг за їх можливим підпорядкуванням:

- державні й комунальні заклади освіти, які знаходяться в підпорядкуванні органу державної влади чи органу місцевого самоврядування;
- приватні чи корпоративні заклади освіти, які мають ліцензію на провадження діяльності з надання освітніх послуг, а також знаходяться в управлінні засновника – фізичної особи-підприємця або юридичної особи (чи її філії) приватного чи публічного права, основним видом діяльності яких є освітня діяльність.

У цілому можна погодитися із тим, що незалежно від того, державним чи недержавним (приватним) є заклад вищої освіти, він є повноцінним учасником господарсько-правових відносин, укладає договори та бере на себе зобов'язання, за невиконання яких несе відповідальність як повноцінний суб'єкт господарювання [99, с. 95].

Варто звернути увагу, що права та обов'язки закладу освіти, передбачені Законом України «Про освіту» та іншими законами України, має також фізична особа-підприємець або відокремлений структурний підрозділ юридичної особи приватного чи публічного права, основним видом діяльності якого є освітня діяльність (ст. 22 Закону України «Про освіту») [5].

У контексті визначення правового статусу суб'єкта надання освітніх послуг на увагу заслуговують відокремлені структурні підрозділи. Наприклад, у ст. 1 Закону України «Про позашкільну освіту» зазначено, що філіями позашкільного навчального закладу є структурно відокремлені підрозділи закладу позашкільної освіти, що знаходяться поза межами розташування основного закладу позашкільної освіти і виконують таку ж освітню діяльність, як основний заклад позашкільної освіти в цілому або за окремими її напрямками [109]. Це положення відповідає положенням ГК України, зокрема, у ч. 6 ст. 55 ГК України закріплено право відкривати свої філії, представництва, інші відокремлені підрозділи, однак без створення юридичної особи.

Представники науки господарського права, зокрема академік В.С. Щербина, обґрунтовують точку зору, що окремим видом суб'єктів господарювання є також філії, представництва та інші відокремлені підрозділи господарських організацій, що утворюються останніми для здійснення господарської діяльності. Суб'єкти господарювання реалізують свою господарську компетенцію на основі права власності, права господарського відання та права оперативного управління відповідно до визначення цієї компетенції у господарсько-правовому законодавстві [63, с. 116].

Разом з цим філії, представництва та інші відокремлені підрозділи не є суб'єктами господарювання виходячи з положень ст. 55 ГК України [1]. Так само у цивільному законодавстві, зокрема в ч. 2 ст. 95 ЦК України закріплено, що філії та представництва не є юридичними особами [55]. Вони наділені майном юридичної особи, що їх створила, і діють на підставі затвердженого нею положення.

Отже, філії закладів освіти, підприємств, установ не мають статусу суб'єкта господарювання, здійснюючи діяльність як відокремлений підрозділ. Однак, варто відзначити, що є особливості ліцензування діяльності відокремлених підрозділів суб'єктів надання освітніх послуг.

Унаочнення суб'єктів надання освітніх послуг відображено на рисунку 2.2.

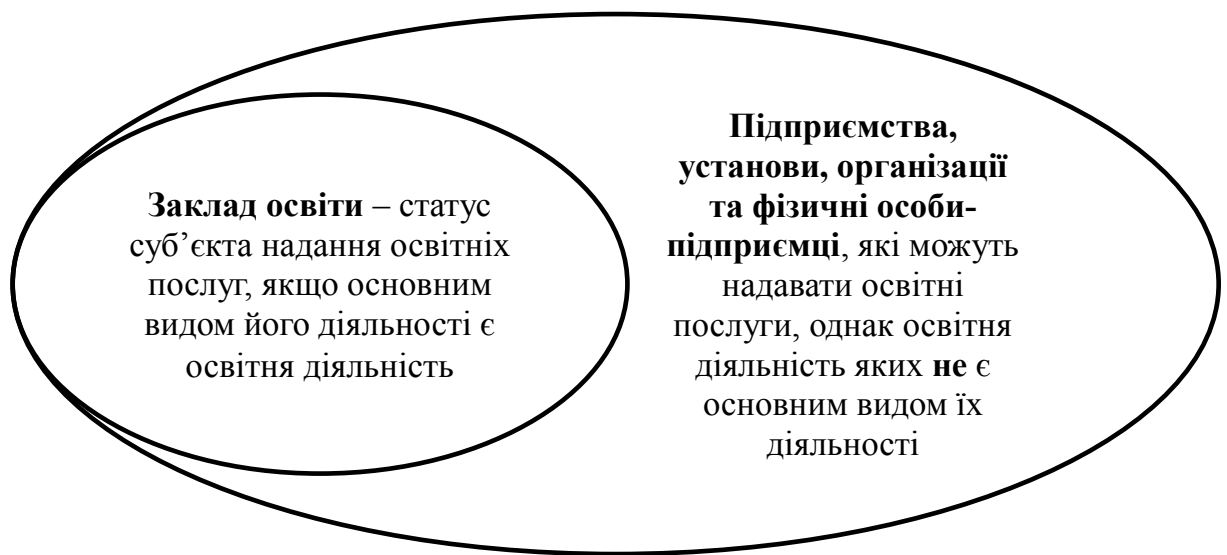

Рис. 2.2. Суб'єкти господарювання, що можуть здійснювати діяльність з надання освітніх послуг.

Джерело: розроблено автором на основі чинного законодавства України.

Окрім закладів освіти, до суб'єктів надання освітніх послуг також належать підприємства, установи, організації та фізичні особи-підприємці, освітня діяльність яких не є основним видом їх діяльності. Відповідно, це унеможливорює

набуття ними деяких прав і обов'язків як закладу освіти, у тому числі прав на деякі пільги, передбачені чинним законодавством.

Відповідно до Закону України «Про освіту», такі юридичні особи та фізичні особи-підприємці також можуть провадити освітню діяльність, спрямовану на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті. При цьому, якщо такий суб'єкт надання освітніх послуг не планує видавати дипломи державного зразка, то в такому випадку ліцензія не потрібна.

Визначення правового статусу в юридичній науці є широко досліджуваним питанням, яке дійсно має важливе наукове значення. Адже від наявності чітко визначеного правового статусу залежить коло прав і обов'язків певного суб'єкта, види та межі його відповідальності [110, с. 61].

Досліджуючи суб'єктів господарських правовідносин В.С. Щербина характеризує їх правовий статус через господарську компетенцію, як сукупність господарських прав та обов'язків на основі права власності, права господарського відання та права оперативного управління відповідно до визначення цієї компетенції у ГК України та інших законах [63, с. 115-116].

В.М. Пашков, аналізуючи зазначене питання, відзначав, що господарська компетенція тісно пов'язана з ознаками, що індивідуалізують визначений суб'єкт права. Індивідуалізація суб'єктів може здійснюватися за різними ознаками, тісно пов'язаними з їх правовим статусом: громадяни, юридичні особи або інші суб'єкти [111, с. 107]. Такий підхід можна застосувати й до суб'єктів з надання освітніх послуг. Так, спеціальна господарська компетенція суб'єкта надання освітніх послуг пов'язана не лише з необхідністю ліцензування діяльності з надання таких послуг, а, наприклад, із можливістю надання лише окремих видів освітніх послуг. Це стосується, зокрема, тих випадків, коли освітня діяльність не є основною для суб'єкта господарювання.

Отже, суб'єкти надання освітніх послуг здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію як сукупність господарських прав та обов'язків, закріплених у законодавстві.

Прийняття оновленої редакції Закону України «Про освіту» актуалізувало важливе з точки зору необхідності забезпечення його належного господарсько-правового регулювання питання автономії закладів освіти як право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності й відповідальності в прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку й межах, визначених законом (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту») [5].

Слід звернути увагу, що термін автономія використовується здебільшого щодо закладів освіти. Варто відзначити, що принципи автономії освітніх закладів набули поширення після розвитку магдебурзького права та появи з XVII ст. на українських землях вищих навчальних закладів університетського типу, що були аналогічні західноєвропейським університетам і діяли як самостійні суб'єкти права, мали визначену структуру та компетенцію управлінських органів.

Традиційно принцип автономії закладів освіти є серед важливих та визначальних принципів освітньої політики ЄС [90, с. 56]. Так, співробітник «Центру оцінки якості вищої освіти» Латвійської Республіки Ю. Дзелме у своїх наукових працях досліджував прибалтійську систему вищої освіти. Науковець підкреслює, що зміни в політичній системі Латвії в середині 90-х років зробили популярною ідею академічної свободи та автономії навчальних закладів. Вчений вказує на те, що у подальшому стало зрозумілим: університети не можуть нести повну відповідальність за свою діяльність, а захист споживачів (студентів) у процесі надання освітніх послуг виявився не менш важливим, аніж захист академічної свободи університетів [112, с. 20].

Автономізація діяльності закладів освіти передбачає наступні особливості з точки зору їх господарсько-правового регулювання [113, с. 5-6]:

- передачу власником чи засновником повністю або частково функцій управління безпосередньо закладу чи установі, що визначається їх установчими документами;
- передачу відповідальності за результати діяльності, які досягнуто на підставі реалізації цих повноважень;
- високий фаховий рівень менеджменту, його готовність до прийняття управлінських рішень, а також готовність брати на себе відповідальність за результати прийнятих рішень;
- підвищення рівня ефективності здійснення менеджменту закладу і кінцевою метою – підвищення ефективності надання освітніх послуг, підвищення їх якості.

Можливість вступу закладів освіти в договірні відносини обумовлюється їх статусом юридичної особи.

Варто відзначити, що в цілому Закон України «Про освіту» містить багато відсильних положень, згідно з якими ті чи інші питання діяльності закладів освіти мають бути врегульовані їх установчими документами. Однак, у вітчизняній господарсько-правовій практиці можуть виникати й ризики в зв'язку з впровадженням принципу автономії в діяльності суб'єкта надання освітніх послуг, зокрема, в питаннях низької якості контролю фінансово-господарської діяльності, доброчесного використання ресурсів уповноваженими особами, збалансування суспільних інтересів та інтересів суб'єкта господарювання тощо.

Таким чином, уточнено положення щодо статусу суб'єктів надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми і форми власності, які мають сукупність господарських прав та обов'язків, що формує обсяг господарської компетенції. Конкретизовано види суб'єктів надання освітніх послуг: 1) заклади освіти, для

яких надання освітніх послуг виступає основним видом господарської діяльності, у тому числі заклади освіти іноземних держав; 2) інші юридичні особи – підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці, які не мають статусу закладу освіти; 3) відокремлені підрозділи закладів освіти, у тому числі закладів освіти іноземних держав.

Конкретизовано, що імплементація принципу автономії закладу освіти в контексті господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг потребує спрямування на реалізацію господарської компетенції закладом освіти на засадах самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо здійснення господарської діяльності.

2.2. Умови надання освітніх послуг

Належність надання освітніх послуг до господарської діяльності піднімає питання про умови її здійснення саме як різновиду такої діяльності. Можна стверджувати, що на сьогодні встановлено умови надання освітніх послуг у формальній освіті для закладів освіти, зокрема які закріплені у Ліцензійних умовах провадження освітньої діяльності.

Проте, умови надання освітніх послуг у неформальній освіті, через дистанційну або деякі інші форми здобуття освіти переважно мають загальний характер. У першу чергу це негативно позначається на якості освітніх послуг, задоволеності споживачів цих послуг, стані правопорядку у сфері здійснення цього різновиду господарської діяльності.

Умови надання освітніх послуг мають важливе значення як для упорядкування відповідної господарської діяльності, так і для досягнення мети освіти та ефективної реалізації державної політики у сфері освіти, гарантуванні і захисту прав та законних інтересів всіх учасників освітніх відносин.

У теорії господарського права під умовами здійснення господарської діяльності прийнято розуміти державну реєстрацію суб'єкта господарювання, як юридичної особи чи фізичної особи-підприємця в порядку, визначеному законом (ст. 58 ГК України) [1]. Відповідно до чинного законодавства юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

У розрізі питання створення суб'єкта господарювання привертає увагу наукова дискусія щодо співвідношення понять легітимації та легалізації суб'єктів господарювання (юридичних осіб) [114, с. 86-87]. На основі аналізу наукових джерел варто звернути увагу, що сучасні науковці в галузі права все ж частіше приходять до висновків щодо доцільності розмежування даних понять [115, с. 143-144].

Легітимація (від лат. *legitimus* – законний, узаконений) – визначення або підтвердження законності якогось права чи повноваження; документи, що засвідчують це право або повноваження [116, с. 387].

Легалізація (від лат. *legalis* – законний) – узаконення, надання законної сили якому-небудь актові або дії [116, с. 386].

Вищезазначені терміни мають відмінність, яка полягає у предметі узаконення: в першому випадку – це якесь право чи повноваження; в другому – який-небудь акт або дія. Іншими словами, під легалізацією зазвичай розуміється здійснення суб'єктом низки послідовних юридично значущих дій, спрямованих на набуття прав і обов'язків підприємця (правосуб'єктності) [115, с. 144].

У теорії права під легітимацією в її широкому розумінні мається на увазі визнання існування певного суб'єкта права у правовому полі держави через врегульовані господарсько-правовим законодавством процедури утворення суб'єкта господарювання та його державної реєстрації, а також набуття (придбання) права на здійснення окремих видів підприємницької діяльності. У випадку діяльності з надання освітніх послуг – це можуть бути також процедури ліцензування, атестації тощо.

Щодо вищевикладеного необхідно зазначити, що створення суб'єкта господарювання регламентовано законодавством і може залежати від вибору організаційно-правової форми, форми власності, виду господарської діяльності тощо. Насамкінець, варто погодитись з таким науковим підходом, що ключовими умовами виникнення та легітимації суб'єктів господарювання є їх утворення (набуття статусу) і державна реєстрація [63, с. 117; 117].

Отже, доцільно розглядати саме питання легітимації діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з надання освітніх послуг, як значно ширшого поняття, для розкриття та розуміння умов надання освітніх послуг.

Виходячи з того, що в економіці України створюються і функціонують суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, господарське законодавство встановлює порядок їх створення. Так, згідно з ч. 1 ст. 56 ГК України суб'єкт господарювання – господарська організація може бути утворена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, або у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) з додержанням вимог законодавства [1].

Уповноважені органи, які можуть бути засновниками підприємств, визначає власник. Наприклад, щодо державних у унітарних підприємств – це підвідомчі КМУ органи державної виконавчої влади: міністерства, державні комітети, інші центральні органи державної виконавчої влади. Вони приймають рішення про створення державних підприємств, затверджують статuti й слідкують за їх дотриманням, та укладають контракти з керівниками підприємств, контролюють ефективність використання закріпленого за підприємствами майна, його збереження (закони України «Про управління об'єктами державної власності», «Про Кабінет Міністрів України»). В окремих

випадках функції і повноваження щодо утворення державних унітарних підприємств КМУ делегує господарським об'єднанням: корпораціям, концернам тощо.

Щодо підприємств комунальної власності уповноваженими органами із засновницькими правами є сільські, селищні та міські ради (п. 30 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), а також місцеві державні адміністрації (п. 1 ст. 19 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»).

Загальні положення щодо створення суб'єкта господарювання також закріплено у ГК України. Створення суб'єкта надання освітніх послуг також підпадає під дію вищенаведених положень ГК України та конкретизується в законодавчих нормах щодо створення господарських організацій у різних організаційно-правових формах, формах власності та підпорядкуванні тощо.

Варто погодитися із думкою, що обрання організаційно-правової форми суб'єкта права є важливим для закладу освіти, оскільки визначає особливості управління ним, прийняття рішень його керівними органами, походження джерел та розміри обсягів фінансування, порядок виділення та розподілу коштів тощо [6, с. 147]. До цього потрібно додати, що організаційно-правова форма суб'єкта надання освітніх послуг у першу чергу впливає на порядок створення такого суб'єкта.

Серед переваг реєстрації фізичної особи-підприємця – простота у створенні суб'єкта господарювання. Найперше, не потрібно розробляти установчі документи. По-друге, спрощено процедури реєстрації та обліку подальшої діяльності, в тому числі подання звітності, відсутні вимоги до статутного капіталу тощо. У свою чергу, до суттєвих недоліків можна віднести відповідальність всім майном фізичної особи, навіть у випадку, якщо збитки спричинені підприємницькою діяльністю.

Реєстрація юридичної особи є дещо складнішою, потребує розроблення статуту, внесення статутного капіталу, а також призначення керівника та виплати

йому заробітної плати. Найпоширенішими організаційно-правовими формами господарських організацій в Україні є товариство з обмеженою відповідальністю та приватне підприємство, які можуть бути створені як однією, так і кількома особами. А перевагами цих форм є те, що власник (засновник) не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа – не відповідає за зобов'язаннями засновника.

Якщо ж обирати між приватним підприємством та товариством з обмеженою відповідальністю (ТОВ), то ці форми є досить схожими між собою, хоча господарська діяльність ТОВ є більш врегульованою на законодавчому рівні. Наприклад, організаційно-правову форму товариства з обмеженою відповідальністю обрали такі приватні суб'єкти надання освітніх послуг як ТОВ «Києво-Могилянська бізнес школа», ТОВ «Львівська бізнес-школа Українського католицького університету», ТОВ «Академія адвокатури України», ТОВ «Навчально-виховний комплекс «Новопечерська школа» та ін.

Отже, діяльність з надання освітніх послуг може здійснюватися у будь-якій організаційно-правовій формі, обмежень законодавство України не містить, а тому вибір повністю за суб'єктом надання освітніх послуг. Для підприємств, установ, організацій як суб'єктів надання освітніх послуг законодавством також встановлюється порядок їх створення.

Окремо потрібно розглядати положення щодо створення закладів освіти. При цьому, варто зазначити, що заклад освіти – це завжди юридична особа приватного або публічного права, що має значення для створення закладу освіти.

Так, наприклад, ст. 31 Закон України «Про вищу освіту» визначає, що рішення про утворення, реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) чи ліквідацію закладу вищої освіти приймається [30]:

- 1) для закладів державної форми власності – КМУ;
- 2) для закладів комунальної форми власності – відповідними органами місцевого самоврядування;

3) для закладів приватної форми власності – фізичними та/або юридичними особами відповідно до закону, у тому числі релігійними організаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Після вибору організаційно-правової форми та форми власності, наступним етапом є державна реєстрація суб'єкта надання освітніх послуг.

Згідно Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [117] державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців – це офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу-підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом.

Державна реєстрація юридичних осіб на підставі документів, поданих у паперовій формі, здійснюється суб'єктами державної реєстрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Державна реєстрація фізичних осіб-підприємців, на підставі документів, поданих у паперовій та електронній формі, а також державна реєстрація юридичних осіб, на підставі документів, поданих в електронній формі, проводиться незалежно від їх місцезнаходження [117].

До діяльності з надання освітніх послуг висуваються загальні умови здійснення будь-якого виду господарської діяльності, які покликані гарантувати

дотримання законності, прозорість діяльності, певний рівень якості освітніх послуг.

Надважливою умовою забезпечення якості освітніх послуг є встановлення вимог до професійності суб'єкта надання послуг можуть встановлюватися на законодавчому рівні та/або замовником певних послуг.

Здебільшого це реалізується насамперед господарсько-правовими механізмами, що регулюють діяльність з надання освітніх послуг. І як було визначено раніше в даному дослідженні, це проявляється шляхом висунення вимог до складу та кваліфікації безпосереднього виконавця послуги (наприклад, у ліцензійних умовах щодо здійснення певного виду господарської діяльності).

З останнім пов'язана така спеціальна умова здійснення господарської діяльності, як ліцензування. Ліцензування, як умову здійснення господарської діяльності, ґрунтовно розглядали такі науковці-господарники, як Е.Е. Бекірова, А.І. Шпомер [119; 120]. Зокрема, Е.Е. Бекірова зазначає, що ліцензування впливає на правовий статус суб'єкта господарювання, доповнюючи права й обов'язки таких суб'єктів, тобто йдеться про ліцензійний режим організації та здійснення господарської діяльності [119, с. 7].

Законодавством, а саме в оновленій редакції Закон України «Про освіту» визначено відповідні умови для здійснення діяльності з надання освітніх послуг [5].

Вітчизняна система ліцензування здійснення діяльності з надання освітніх послуг була найперше створена у сфері вищої освіти на початку 90-х років ХХ ст. і відображає шлях системної трансформації не тільки української вищої школи, а й всієї системи освіти. Впродовж 1991-2014 років вона зазнавала певних змін, удосконалювалася, еволюціонувала як змістовно, так і інституційно, сприяючи ефективності державного регулювання надання освітніх послуг.

Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» було запроваджено євроінтеграційні принципи й підходи до питання ліцензування

освітньої діяльності закладів освіти (п. 6 ч. 1 ст. 7). Згідно зі змінами, внесеними до Закону України «Про освіту», освітня діяльність ліцензується з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами у сфері освіти [5].

Згідно Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності під час ліцензування встановлюється спроможність закладу освіти провадити освітню діяльність відповідно до встановлених цими Ліцензійними умовами вимог [68]:

- у сфері вищої освіти – на певному рівні вищої освіти за відповідною спеціальністю;
- у сфері післядипломної освіти – за відповідною спеціальністю в межах галузі знань, програмою, галуззю знань, професією, групою споріднених професій, віднесених до одного класу (підкласу, групи) класифікаційного угруповання;
- у сфері фахової передвищої освіти – за відповідною спеціальністю на рівні фахової передвищої освіти;
- у сфері професійної (професійно-технічної) освіти – за окремими професіями або групою споріднених професій, віднесених до одного класу (підкласу, групи) класифікаційного угруповання Національного класифікатора професій ДК 003:2010, на певному рівні професійної (професійно-технічної) освіти;
- у сфері повної загальної середньої освіти – за рівнями повної загальної середньої освіти;
- у сфері дошкільної освіти – за рівнем дошкільної освіти.

Варто звернути увагу, що державні та комунальні заклади системи дошкільної і загальної середньої освіти, що здійснювали діяльність на день набрання чинності Закону України «Про освіту», отримали ліцензію без проходження процедури ліцензування. Заклади освіти усіх форм власності, що створюються після набрання чинності Закону України «Про освіту»,

ліцензуються на загальних засадах (пп. 6 п. 3 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту») [5].

Тобто, обов'язково заклад освіти провадить освітню діяльність на певному рівні загальної середньої освіти за умови наявності відповідної ліцензії, виданої в установленому законодавством порядку. Здобуття загальної середньої освіти також можуть забезпечувати заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інші заклади освіти, зокрема міжшкільні ресурсні центри (міжшкільні навчально-виробничі комбінати), що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про освіту»).

До речі, заклад дошкільної освіти здійснює свою діяльність за наявності ліцензії на право провадження освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти, виданої у встановленому законодавством України порядку.

Отже, усі державні та комунальні заклади системи дошкільної і загальної середньої освіти отримали без проходження процедури ліцензування в обласних або Київській міській державних адміністраціях ліцензії на провадження освітньої діяльності на всі ті рівні освіти, на яких вони провадять відповідну освітню діяльність.

Варто звернути увагу й на те, що ліцензування закладів позашкільної освіти не вимагається законодавством. Водночас, згідно з ч. 1 ст. 10 Закону України «Про освіту» позашкільна освіта є «невід'ємним складником системи освіти». Це засвідчено багатьма іншими положеннями Закону України «Про освіту», які вимагають не лише від держави, але й від органів місцевого самоврядування як формування, утримання та розвитку мережі закладів позашкільної освіти відповідно до освітніх, культурних, духовних потреб та запитів населення (ч. 6 ст. 14 Закону України «Про освіту»), так і належного «фінансування з державного та/або місцевого бюджетів у порядку, встановленому законодавством» (ч. 2 ст. 4 Закону України «Про освіту») [5].

У випадку, якщо суб'єкт надання освітніх послуг не набуває статусу закладу освіти, а, наприклад, така юридична особа чи фізична особа-підприємець організовує тренінги, курси, навчання, семінари та/або створює при цьому відокремлений структурний підрозділ з метою перепідготовки, підвищення кваліфікації своїх працівників, надання освітніх послуг з метою навчання третіх осіб на платній основі, а також у разі започаткування надання освітніх послуг за новою спеціальністю, іншим рівнем освіти, з метою підготовки іноземців та осіб без громадянства за спеціальністю, збільшення ліцензованого обсягу, то в такому разі обов'язковою також умовою є отримання ліцензії на провадження такого виду господарської діяльності та/або частини виду господарської діяльності, що в свою чергу дозволяє здійснювати діяльність з надання освітніх послуг. Згідно з Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності вимоги ліцензійних умов стосуються кожного місця провадження освітньої діяльності.

На сьогодні науковці обстоюють думку, що реформи, які відбуваються в освітній сфері вимагають перегляду Ліцензійних умов щодо здійснення освітньої діяльності не лише в частині кадрових вимог і організаційних, але й щодо дотримання технологічних вимог. Така думка є слушною, враховуючи розвиток процесів діджиталізації та інформатизації суспільних відносин, які зумовлюють перехід на сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті і вимагають поліпшення матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення діяльності з надання освітніх послуг в Україні [121, с. 275].

У сучасному суспільстві під впливом різних чинників окремих механізмів господарсько-правового врегулювання потребує також діяльність з надання освітніх послуг в режимі «онлайн» у межах дистанційного навчання. При цьому, досі не врегульованими залишаються питання забезпечення якісного освітнього процесу в умовах використання форми дистанційного навчання – здійснення діяльності з надання освітніх послуг у режимі «онлайн». Окрім вже визначених у

даній дисертаційній роботі загальноправових засад здійснення такої діяльності, актуальним питанням має стати:

1) наявність підходів справедливої та об'єктивної оцінки професійної діяльності суб'єктів надання освітніх послуг під час дистанційного навчання;

2) рівня доступності технологій режиму «онлайн» для широкого кола здобувачів освіти й, як результат, якості результатів освітньої діяльності;

3) визначення джерел фінансування забезпечення технологіями дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти, особливо що стосується закладів, освіти, які фінансуються за рахунок державних коштів та здійснюють свою діяльність без мети одержання прибутку тощо.

Якщо ж аналізувати сферу неформальної освіти – різного роду інтернет-платформи, онлайн-ресурси, що надають доступ до контенту (освітніх курсів, лекцій, вебінарів), платформи для взаємодії продавців (надавачів послуг) та покупців (споживачів) освітніх послуг, то в даному випадку мова йде також про діяльність з надання освітніх послуг. І якщо у формальній освіті здебільшого умови надання освітніх послуг дотримані згідно чинного законодавства, то у випадку діяльності у сфері неформальної освіти суб'єкт надання освітніх послуг може обрати таку організаційно-правову форму господарювання, як фізична особа-підприємець або взагалі не виконувати умови надання освітніх послуг (здійснювати господарську діяльність без державної реєстрації взагалі). Щодо останнього, то очевидно, що в такому випадку вимоги до суб'єкта підприємницької діяльності не встановлюються відповідними спеціальними законами про освіту та ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності [122].

Натомість, вітчизняним законодавством закріплено умову підтвердження високого рівня педагогічної майстерності через проходження добровільної сертифікації педагогічних працівників, що регулюється Постановою КМУ «Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників» [123].

Тоді як, у випадку діяльності самозайнятих осіб (у тому числі, за умов їх реєстрації фізичними особами-підприємцями), а також діяльності юридичних осіб, то наразі відсутня така умова підтвердження якості освітніх послуг, що надаються такими особами. Наприклад, самозайняті особи, що організовують тренінги, курси, навчання, семінари, а також з використанням можливостей здійснення діяльності з надання освітніх послуг в режимі «онлайн», можуть не володіти (або володіти не в достатній мірі) методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та належним чином не надавати освітні послуги.

З метою нівелювання ризиків низького рівня якості такої освітньої діяльності та її результатів, цілком слушним може виглядати пропозиція сертифікації таких самозайнятих осіб, за умови попередньої їх державної реєстрації в організаційно-правовій формі фізичних осіб-підприємців або юридичних осіб, які також здійснюють діяльність з надання освітніх послуг. Аналогічно сертифікації педагогічних працівників, сертифікацію суб'єктів надання освітніх послуг доцільно здійснювати відповідними центрами оцінювання якості освіти на засадах добровільності. Реалізація такої пропозиції потребує доповнення Закону України «Про освіту», зокрема статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті» [5].

Такий підхід до вдосконалення системи сертифікації відповідає умовам гармонізації українського законодавства до законодавства ЄС та його базовим принципам у сфері освіти. У свою чергу, сертифікація суб'єктів надання освітніх послуг у неформальній освіті сприятиме не тільки якості наданих освітніх послуг суб'єктом освітньої діяльності, а також врегулювання підстав, умов настання та форм господарсько-правової відповідальності цих суб'єктів.

Таким чином, на підставі проведеного дослідження доопрацьовано умови надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що визначальною умовою надання

цих послуг є легітимація у вигляді державної реєстрації суб'єкта господарювання.

Конкретизовано вимоги до інформаційно-технічного забезпечення суб'єкта надання освітніх послуг в режимі «онлайн» шляхом обґрунтування, що такі вимоги потребують врахування доступності використовуваних технологій для широкого кола здобувачів освіти, рівень володіння цифровими навичками й уміння користуватися технологіями онлайн навчання як безпосередніх надавачів, так і споживачів освітніх послуг.

Запропоновано також умовами надання освітніх послуг у неформальній освіті встановити державну реєстрацію суб'єкта господарювання та добровільну сертифікацію суб'єктів надання цих послуг. З урахуванням цього запропоновано доповнити Закон України «Про освіту» статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті».

2.3. Державне регулювання надання освітніх послуг

Державне регулювання властиве всім сферам суспільних відносин та охоплює майже всі суспільні явища. Сфера господарювання виступає традиційним об'єктом державного регулювання, що підтверджується нормами господарсько-правового законодавства. Відповідно до ст. 5 Господарського кодексу України правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Сфера освіти як сукупність внутрішньо складних, багатогранних та різних за галузевою приналежністю відносин потребує належного державного регулювання з огляду на значення освіти та освітніх послуг для сталого розвитку багатьох сфер соціально-економічного життя (наприклад, аграрного сектору, будівельного комплексу, сфери туризму, енергетики та ін.) [124]. При цьому при обранні та реалізації заходів державного регулювання обов'язково має враховуватися галузева приналежність тих чи інших відносин у сфері освіти.

У контексті державного регулювання сфери освіти, в ч. 1 ст. 5 Закону України «Про освіту» визначено, що освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства [5]. У ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту» визначено засади державної політики у сфері освіти та ґрунтовно розписано принципи освітньої діяльності. Зокрема, важливими для забезпечення належного господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг важливими є наступні принципи освітньої діяльності [5]:

- забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності;
- прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень;
- відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством;
- інституційне відокремлення функцій контролю (нагляду) та функцій забезпечення діяльності закладів освіти;
- інтеграція з ринком праці;
- фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом;
- державно-громадське управління;
- державно-громадське партнерство;
- державно-приватне партнерство;
- інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір;

- нетерпимість до проявів корупції та хабарництва.

Державну політику у сфері освіти визначає ВРУ, а реалізують КМУ, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Щодо здійснення державної політики у сфері освіти, то слушним виглядає твердження І.М. Кравець, яка зазначає, що регулювання господарської діяльності здійснюється державними органами та органами місцевого самоврядування, оскільки саме держава в особі своїх органів зобов'язана регулювати суспільні, в тому числі господарські відносини, зокрема, під час здійснення підприємницької діяльності в країні таким чином, щоб забезпечити баланс між приватними та публічними інтересами (суспільства, держави, територіальних громад, споживачів) [125, с. 90].

Варто зазначити, що в ч. 3 ст. 8 ГК України визначено, що господарська компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування реалізується від імені відповідної державної чи комунальної установи [1]. Безпосередня участь держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у господарській діяльності може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України.

Наприклад, як було досліджено раніше в цій дисертаційній роботі, відповідно до ч. 2 ст. 43 Закону України «Про освіту» освітня діяльність провадиться на підставі ліцензії, що видається органом ліцензування відповідно до законодавства [5]. До органів ліцензування діяльності з надання освітніх послуг згідно з Переліком органів ліцензування, затвердженим Постановою КМУ від 5 серпня 2015 р. № 609 віднесено [126]:

- МОН щодо освітньої діяльності у сфері вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної) освіти;

- Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські держадміністрації щодо освітньої діяльності у сфері дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти.

Відповідні державні органи забезпечили видачу ліцензій (окремо на кожен рівень освіти, що визначений ч. 2 ст. 10 Законом України «Про освіту» [5]) без процедури ліцензування та інформували заклади освіти про дату і порядок отримання ліцензій. З метою виконання відповідної норми Закону України «Про освіту», за рекомендацією МОН, обласними, Київськими та Севастопольськими міськими державними адміністраціями, як органами ліцензування закладів дошкільної і загальної середньої освіти, прийнято відповідні рішення та оприлюднено їх на офіційних веб-сайтах.

Повертаючись до державного регулювання надання освітніх послуг, серед фахівців часто висловлюється думка, що засоби та методи регулювання сфери освіти та економіки є ідентичними [127, с. 125].

Узагальнений підхід сучасної наукової думки передбачає групування освітніх моделей, що відрізняються специфічними ознаками та основними функціями, що виконує в них держава [128, с. 112]:

- ліберальна (типовий представник – США), що визначається створенням на рівні держави рівних конкурентних умов діяльності для освітніх провайдерів (переважно на ринкових умовах), забезпеченням доступності і соціальної справедливості займаються через державний механізм підтримки приватних інвестицій, так і через інші недержавні організації (релігійні, громадські тощо);

- соціально-корпоративна (типовий представник – Німеччина), в межах якої на державу покладається виконання домінуючих функцій: планування, координування та контролю в освіті, на умовах соціального партнерства долучаються і інші суб'єкти господарювання (у формі дуальної освіти);

- корпоративно-патерналістська (типовий представник – Японія) – держава забезпечує стандарти змісту освіти, соціальну рівність та доступність, існує тісний зв'язок закладів освіти та суб'єктів бізнесу;
- державно-патерналістська (типовий представник – Російська Федерація), держава визначає основні напрями освітньої політики та регулює діяльність закладів освіти.

Отже, серед наведених освітніх моделей відмічається найменше втручання держави в галузь освіти для ліберальної моделі, найбільше – для державно-патерналістської, яка донедавна була властива також для України [128, с. 112].

В умовах євроінтеграції України, гармонізація українського законодавства до законодавства ЄС передбачає імплементацію норм освітнього законодавства на засадах соціально-корпоративної моделі розвитку освіти. Однак, при цьому найбільш важливим завданням державного регулювання надання освітніх послуг є забезпечення якості вітчизняної освіти та поліпшення конкурентоспроможності суб'єктів надання освітніх послуг у глобалізованому середовищі.

Наразі ринок освітніх послуг в Україні характеризується скороченням мережі закладів формальної освіти, що зумовлено демографічною кризою в країні та мінливістю законодавства в умовах євроінтеграційних процесів; зростанням чисельності провайдерів освітніх послуг у сфері неформальної освіти; комерціалізацією освітніх послуг і водночас низькою платоспроможністю населення в умовах кризових явищ.

До цього варто додати також проблеми, які притаманні насамперед пострадянським системам освітніх послуг у період їх трансформації й досі не врегульовані державними регуляторними механізмами. Для цього доцільно звернутися до досвіду тих країн, яким вдалося успішно завершити трансформаційний пострадянський період та переорієнтувати освітню сферу у відповідності до глобалізаційних викликів.

Одними з найперших та найуспішніше із пострадянських країн завершили трансформаційний період у сфері освіти в країнах Балтії (Латвії, Литви та Естонії). Період трансформації у цих країнах характеризувався проблемами, притаманними й вітчизняній системі освіти, зокрема [129, с. 96-97]:

- скорочення бюджетного фінансування;
- різке зростання кількості вищих навчальних закладів, у тому числі, недержавних (приватних);
- зниження рівня вимог до підготовки у вищій школі, з боку студентів і суспільства, у зв'язку з екстенсивним етапом розвитку освітньої системи та неефективністю самого процесу реформування, в ході якого через масштабність перетворення упускаються окремі аспекти, що і веде до зниження якості (подолання цих викликів передбачає визначення збалансованої державної політики у сфері освіти, яка передбачає, в тому числі, якісне вдосконалення законодавчих та інших загальнодержавних регуляторів);
- послаблення ролі держави в освітній політиці,
- захоплення орієнтованими на ринкові умови освітніми проектами.

Все вищенаведене притаманне й вітчизняній системі надання освітніх послуг, що призводить до погіршення якісної складової вітчизняної системи освіти.

Аналіз положень Закону України «Про освіту» дозволяє підтвердити висловлене припущення. Так, в оновленій редакції Закону України «Про освіту» забезпеченню якості освіти присвячено окремий розділ, в якому передбачено наступні інструменти, процедури та заходи системи зовнішнього забезпечення якості освіти, зокрема (п. 1 ч. 4 ст. 41) [5]:

- стандартизацію;
- ліцензування освітньої діяльності;
- акредитацію освітніх програм;
- інституційну акредитацію;

- громадську акредитацію закладів освіти;
- зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання;
- інституційний аудит;
- моніторинг якості освіти;
- атестацію педагогічних працівників;
- сертифікацію педагогічних працівників;
- громадський нагляд;
- інші інструменти, процедури і заходи, що визначаються спеціальними

законами.

Співставлення із засобами державного регулювання господарської діяльності, закріпленими у ст. 12 ГК України [1], дозволяють зробити висновок про наявність тісного нормативного взаємозв'язку із засобами державного регулювання діяльності з надання освітніх послуг, зокрема, ліцензуванням та стандартизацією (як засіб технічного регулювання). Більше того, у ч. 3 ст. 12 ГК України серед іншого передбачено, що умови, обсяги, сфери та порядок застосування окремих видів засобів державного регулювання господарської діяльності визначаються цим Кодексом, іншими законодавчими актами, а також програмами економічного і соціального розвитку [1].

Доцільно розглянути ключові засоби державного регулювання надання освітніх послуг, у тому числі такі, які спрямовані на забезпечення і підвищення якості освітньої діяльності.

Стандартизація освіти – процедура розроблення та затвердження стандартів освіти (освітніх стандартів), які є складовою системи освіти – сукупності взаємодіючих документів, що встановлюють певні норми та положення щодо реалізації освітнього процесу [130, с. 871].

Традиційно дослідники проблематики державного регулювання надання освітніх послуг відносять до кваліфікаційних стандартів три види [131, с. 16; 132, с. 47]:

- освітні стандарти – це «сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів професійної освіти за кожним рівнем освіти в межах кожної спеціальності»;
- професійні стандарти – це «затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій» (ст. 39 Закону України «Про освіту») [5];
- оцінні стандарти, що фактично регулюють процедуру оцінювання результатів освітнього процесу, вимірювання отриманих компетентностей згідно з вимогами освітніх і професійних стандартів.

Основним документом в цьому блоці є Національна рамка кваліфікацій (НРК) [133], яка розроблена з метою гармонізації європейських та міжнародних стандартів щодо врегулювання відповідності якості освітньої діяльності та вимог ринку праці. Вона включає одинадцять кваліфікаційних рівнів з підрівнями і є основою для відповідних галузевих рамок кваліфікацій. Зазначена НРК є основою для формування державних стандартів освіти, що визначають основні вимоги до компетентностей та результатів навчання у вигляді освітніх та професійних стандартів.

Окрім цього, при розробленні державних стандартів та національних рамок кваліфікацій були враховані рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» [134], що є вагомим кроком в напрямі євроінтеграційного вектору розвитку України та її системи освіти. Державні стандарти є основою для подальшої розробки освітніх програм, навчальних планів та інших суміжних навчально-методичних документів, що можуть бути використані суб'єктами надання освітніх послуг для забезпечення належної якості освітньої діяльності.

Ще одним із важливих інструментів, що активно використовується для контролю діяльності закладів освіти є акредитація освітніх програм. Загалом, процедури ліцензування та акредитації освітніх програм віднесені законодавцем

до системи державного регулювання якості освіти, адже вимоги, які встановлені до суб'єктів надання освітніх послуг є обґрунтованими і їх дотримання свідчить про належну якість таких послуг.

У Наказі МОН «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» визначено, що акредитація освітніх програм – це оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми [135].

Отже, на відміну від ліцензування, як визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю на певному рівні вищої освіти відповідно до стандартів освітньої діяльності, акредитація стосується виключно освітніх програм чи освітньої діяльності за цією програмою, що в свою чергу сприяє визначенню сильних і слабких сторін та якості освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою [135].

У випадку акредитації вищих навчальних закладів відбувається офіційне визнання їх права здійснювати свою діяльність на рівні державних вимог і стандартів освіти. За результатами акредитації вищому навчальному закладу надається право присвоювати випускникам кваліфікацію певного рівня і видавати диплом установленого державою зразка [136, с. 70].

Існує ще поняття інституційної акредитації як оцінювання якості освітньої діяльності закладу вищої освіти (ст. 46 Закону України «Про освіту») [5].

Акредитація, в тому числі інституційна проводиться Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Повертаючись до досвіду країн Балтії – Латвії, Литви та Естонії, які першими з пострадянських країн підписали Болонську декларацію і розпочали реформування змісту і структури вищої освіти, основним пріоритетом якої стала

якість та конкурентоспроможність на європейському освітньому просторі. Наприклад, система гарантії якості вищої освіти в країнах Балтії почала створюватися в 90-х роках XX ст. Оцінка якості в Латвії, Литві та Естонії здійснюється міжнародними комісіями, до складу яких входять зарубіжні експерти з країн ЄС [112].

У країнах Балтії отримала розвиток акредитація основних освітніх програм, оскільки змістом даної процедури оцінки в період атестації (зовнішньої експертизи) є показники якості не лише самих цих програм і підготовки, а й діяльності вищого навчального закладу в цілому.

У порівнянні з вітчизняними вимогами законодавства, ліцензування в Естонії проходять тільки приватні вищі навчальні заклади всіх типів. Приватні заклади освіти ліцензують окремо кожну програму, а не вищий навчальний заклад у цілому. В свою чергу, державні університети, професійні вищі навчальні заклади повинні пройти реєстрацію в Міністерстві освіти і науки. Для них існують певні вимоги, але ліцензія не видається [137]. У цьому вбачаємо риси дерегуляції господарсько-правових відносин у сфері надання освітніх послуг у Естонії. Відповідно до естонського законодавства, як і до українського, без проходження процедури акредитація навчальних закладів, що провадять діяльність з надання освітніх послуг, такий заклад не має права видавати випускникам дипломів державного зразка [137]. В Естонії з 2002 року державні і приватні вищі навчальні заклади проходять акредитацію на рівних умовах. Необхідність введення акредитації була пов'язана з багатьма факторами, серед яких: значні зміни у сфері вищої освіти; самостійність університетів; виникнення приватних закладів освіти [138].

Щодо атестації закладів освіти слід зазначити, що в Закон України «Про освіту» були внесені зміни до багатьох спеціальних законів України в сфері освіти, у тому числі й в частині повноважень відповідних місцевих органів управління. Зокрема, з переліку цих повноважень виключені повноваження на

проведення атестації відповідних закладів освіти. Одночасно із цих законів виключена й атестація закладу освіти як форма державного нагляду (контролю) [5]. Тобто атестація закладів освіти вже не належить до повноважень відповідних органів управління і не існує як форма державного нагляду (контролю) чи інструмент забезпечення якості освіти. Відповідно, й проведення атестації є безпідставним і правові наслідки її проведення відсутні.

Натомість, у системі загальної середньої освіти запроваджено новий плановий захід державного нагляду (контролю) – інституційний аудит, зміст та особливості проведення якого визначені ст. 45 Закону України «Про освіту» [5]. Поряд із цим Порядок державної атестації дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, затверджений наказом МОН від 30.01.15 р. № 67, втратив чинність.

Наразі забезпечення діяльності з надання освітніх послуг відбувається шляхом атестації та сертифікації їх педагогічного складу [139, с. 65]. Порядок атестації та відповідна процедура з її особливостями визначається відповідним Положенням про атестацію педагогічних працівників, на основі Типового Положення, затвердженого МОН [140], та спрямовано на оцінювання їх компетенції та відповідності займаним посадам, а також може бути підставою для присвоєння чи позбавлення кваліфікаційної категорії та педагогічного звання.

Щодо сертифікації, то вона проводиться відповідно до Положення про сертифікацію педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1190 [141] і може зараховуватися як підвид атестації педагогічних працівників. Її суть полягає в зовнішньому оцінюванні професійних знань та умінь педагогічних працівників шляхом проходження незалежного оцінювання, самооцінювання чи вивчення практичного досвіду роботи.

Іншим напрямом оцінювання якості освіти є дослідження результатів навчання безпосередньо здобувачів освіти. В Україні це відбувається через механізм зовнішнього незалежного оцінювання. Його організовує спеціально уповноважений орган на основі заздалегідь розроблених завдань (переважно у тестовій формі), що відповідають стандартам освіти відповідного рівня.

Важливим аспектом забезпечення ефективності державного регулювання надання освітніх послуг є бюджетна політика держави й її фінансові й економічні методи та механізми регулювання галузі освіти.

Сучасні науковці виділяють два основні джерела фінансового забезпечення освіти – державне та залучення позадержавного фінансування (детальніше – в дод. В). Всі вони потребують належного господарсько-правового врегулювання відносин державної підтримки сфери надання освітніх послуг. Так, навіть у випадку недержавного фінансування, держава застосовує механізми господарсько-правового регулювання, визначаючи основні правила діяльності фізичних та юридичних осіб, їх розрахунків, оподаткування та звітності. У випадку міжнародної допомоги держава може впливати, регулюючи форму розрахунків (наприклад, обов’язковий перерахунок коштів в національну валюту), затверджуючи на рівні центральних органів виконавчої влади типові форми договорів про надання фінансової допомоги на розвиток освіти, форми звітності за освоєні кошти тощо [139, с. 67].

Проблему забезпечення належного державного нагляду та контролю, у тому числі за використанням фінансових ресурсів, що спрямовуються на освіту, доцільно розв’язувати через створення повноцінної інформаційної системи у вигляді єдиного державного реєстру суб’єктів надання освітніх послуг, що сприятиме транспарентності та прозорості у функціонуванні мережі суб’єктів освітньої діяльності та верифікацію даних про таких суб’єктів.

Варто зазначити, що в Україні наразі функціонує Єдина державна електронна база з питань освіти, яка є автоматизованою системою збирання,

реєстрації, оброблення, зберігання та захисту відомостей та даних з питань освіти. Власником Єдиної державної електронної бази з питань освіти є держава, розпорядником – Міністерство освіти і науки України.

Підключення до Єдиної державної електронної бази з питань освіти закладів вищої освіти розпочалось з 2012 року, професійних (професійно-технічних) закладів освіти – з 2013 року, а департаментів (управлінь) освіти – з 2014 року.

Відповідно до норм законодавства обов'язковими складовими Єдиної державної електронної бази з питань освіти є: 1) Реєстр суб'єктів освітньої діяльності; 2) Реєстр документів про освіту; 3) Реєстр сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання; 4) Реєстр студентських (учнівських) квитків (ст. 74 Закону України «Про освіту») [5]. Уся інформація, що міститься в Єдиній державній електронній базі з питань освіти, крім персональних даних та інформації з обмеженим доступом, є доступною у форматі відкритих даних.

Однак, окрім закладів освіти, доцільно було б доповнити наявний Реєстр суб'єктів освітньої діяльності Єдиної державної електронної бази з питань освіти й іншими суб'єктами надання освітніх послуг. До таких суб'єктів, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг належать юридичні особи – підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці, які не мають статусу закладу освіти, а також відокремлені структурні підрозділи (філії) юридичної особи, у тому числі з іноземними інвестиціями.

Саме таким чином буде забезпечено створення повноцінної інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, що сприятиме державному регулюванню діяльності з надання освітніх послуг.

Загалом, державне регулювання надання освітніх послуг демонструє стійку тенденцію до постійного вдосконалення законодавства, його механізмів, заходів, інструментів. Насамперед, це відбувається під впливом євроінтеграційних

процесів. Однак, на думку деяких науковців з часом частка державного регулювання зменшуватиметься, норми вітчизняного господарського права будуть «комерціалізуватися». За своєю суттю це буде комерційне право, як система норм права, що регулюють комерційну діяльність у широкому розумінні, в тому числі діяльність з надання освітніх послуг [63, с. 56-57].

Таким чином, державне регулювання надання освітніх послуг перебуває в процесі постійного вдосконалення, зокрема під впливом процесів гармонізації українського законодавства відповідно до вимог ЄС, а також з урахуванням кращих практик іноземних країн. Запропоновано створення інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Обґрунтовано також значення договору для господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, який слугує підставою для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення зобов'язань та відповідальності цих суб'єктів.

2.4. Договори, що опосередковують надання освітніх послуг

Договір є одним із фундаментальних правових інститутів, за допомогою якого сторони самостійно визначають свої права й обов'язки, тим самим встановлюючи для себе прийнятний правовий режим регулювання індивідуальних взаємовідносин або відносин у сфері господарювання. У сучасних умовах суспільного розвитку за договором закріплюється роль регулятора відносин між сторонами, що вступають у договірні відносини.

У даному контексті вбачається за доцільне проаналізувати питання договорів, що опосередковують надання освітніх послуг, з метою конкретизації

зокрема природи такого договору, його істотних умов, порядку укладання, підстав та порядку припинення тощо.

Потрібно звернути увагу, що як вітчизняними, так і російськими дослідниками переважно обґрунтовується цивільно-правова природа договору про надання освітніх послуг [144]. Зокрема, підкреслюється, що він заснований на рівності, автономії волі, майновій самостійності сторін.

Згідно із ч. 1 ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Таке поняття договору є більш узагальненим і охоплює широке коло осіб, як фізичних, так і юридичних.

У ЦК України передбачено також визначення договору про надання послуг, за яким одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 901 ЦК України).

Варто погодитись, що у відносинах, які впливають із двостороннього договору (контракту) про надання освітніх послуг між їх отримувачем (здобувачем) та освітнім закладом обидві сторони є рівними, а тому ці відносини можуть розглядатися з позицій цивільного законодавства у межах науки цивільного права [147, с. 279-280]. Однак, правовідносини із надання освітніх послуг можуть бути і цивільними, й господарсько-правовими, зокрема й залежно від того, хто є учасниками таких відносин та які інтереси у них превалюють. Тому вони можуть досліджуватися у межах цивільного та господарського права й регулюватися цивільним та господарським законодавством одночасно.

Так, у ст. 179 ГК України визначено, що майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на

підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями [1].

Варто звернути увагу на відсутність у визначенні поняття «господарський договір» фізичних осіб, як сторін договору. Адже, як було визначено раніше, отримувачем (покупцем) освітніх послуг здебільшого є фізичні особи. Саме тому в правовій науці на сьогодні домінує твердження, що договір про надання освітніх послуг має цивільно-правову природу. Однак, якщо ж замовником освітніх послуг є юридична особа, яка виступає стороною в договірних відносинах, то саме в такому випадку проявляється виключно господарсько-правова природа договору про надання освітніх послуг, на чому авторка зупинялася окремо [148].

Доволі вичерпно визначила суб'єктний склад господарського договору О.А. Бесянєвич, яка конкретизувала, що сторонами (стороною) в господарському договорі можуть виступати [149, с. 8]:

- господарські організації з правами юридичної особи;
- відособлені підрозділи господарських організацій в межах компетенції, що надана їм цими організаціями;
- індивідуальні підприємці (як із статусом, так і без статусу юридичної особи);
- негосподарські організації – юридичні особи – при здійсненні ними господарської діяльності, необхідної для досягнення мети, передбаченої їх установчими документами;
- органи господарського управління – власники та (або) уповноважені ними органи, які здійснюють в межах їх компетенції управління майном створених (придбаних) ними або підвідомчих їм господарських організацій.

Щодо поняття договору про надання освітніх послуг, то чинне законодавство України не містить його визначення, що, відповідно, викликає

труднощі у визначенні його правової природи. Особливо що стосується господарсько-правових передумов надання освітніх послуг.

Спираючись на положення законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», а також положень спільного Наказу МОН, Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України «Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами» [150], підставою для надання конкретного виду платних послуг потрібно визнати договір (контракт) із фізичною або юридичною особою, у якому визначаються порядок надання послуги, розмір та терміни оплати наданої послуги, на що звертають увагу науковці [144, с. 102].

Поняття договору про надання освітніх послуг вже довгий час є предметом тривалих наукових дискусій та не знаходить єдиного розуміння серед представників юридичної науки, формуючи різні наукові підходи.

Так, К.А. Карчевський стверджує, що у вітчизняній юридичній літературі під договором про надання платних освітніх послуг розуміють домовленість, згідно з якою виконавець зобов'язується надати освітні послуги шляхом здійснення заходів навчального, методичного, організаційного та матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти та/або домовленості сторін, і в передбачених законодавством випадках підтвердити рівень та обсяг отриманих замовником знань; натомість замовник зобов'язується брати особисту й активну участь у споживанні наданих послуг та оплатити зазначену діяльність [151, с. 4]. Очевидно, що за такого підходу договір можна розглядати регулятором при наданні платних освітніх послуг, виключаючи при цьому можливість його укладання за умов, коли фінансування навчання здійснюється за рахунок, наприклад, видатків державного бюджету (державне замовлення).

Дещо іншим є підхід М.П. Баб'юк, яка розглядає договір про надання освітніх послуг як домовленість, згідно з якою виконавець зобов'язується надати

якісні освітні послуги шляхом вжиття заходів навчального, наукового, методичного, організаційного та матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти та/або домовленості між сторонами, а замовник зобов'язується належним чином споживати надані послуги та, якщо це передбачено домовленістю між сторонами, оплатити надану послугу [152, с. 105].

Дещо подібним до попереднього визначення, однак більш стандартизованим є підхід, за якого договором про надання освітніх послуг розуміє домовленість, згідно з якою одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати освітні послуги, що повинні відповідати державним стандартам освіти та/або домовленості сторін, а замовник зобов'язується споживати надані послуги та оплатити їх виконавцеві, якщо інше не встановлено договором чи законом [153, с. 5].

На відміну від М.П. Баб'юк, у наведеному визначенні не використано таких формулювань як «зобов'язується надати якісні освітні послуги» або «зобов'язується належним чином споживати надані послуги». Такий підхід можна підтримати, адже, як зазначає Л.М. Волчанська, особливістю договору про надання освітніх послуг, на відміну від надання інших послуг, є неможливість гарантування виконавцем досягнення високого результату своєї діяльності, оскільки він (результат) залежить не тільки від виконавця, а й від самої особи, яка навчається, від її спроможності, уваги, старання, працелюбності [146, с. 4]. Так, у разі невідповідності знань, навичок і вмінь встановленим законодавством вимогам студент може не отримати документ про вищу освіту, а договір про надання освітніх послуг може бути достроково розірваний за ініціативою навчального закладу [154, с. 70].

Отже, за наявності зустрічного майнового задоволення договір про надання освітніх послуг, як правило, є оплатним для замовника (споживача цих послуг), проте якщо освітні послуги надаються навчальним закладом за рахунок

бюджетних коштів, то для замовника він є безоплатним. Договір про надання освітніх послуг є двостороннім (взаємним), оскільки як виконавець, так і замовник наділені взаємними правами й обов'язками.

Так, навчальний заклад (виконавець) зобов'язаний надати освітні послуги, які повинні відповідати державним стандартам освіти, інформувати замовника (одержувача) про правила та вимоги щодо організації надання освітньої послуги, її якість і зміст, про його права й обов'язки під час надання та отримання зазначеної послуги тощо. Своєю чергою замовник зобов'язаний своєчасно вносити плату за освітню послугу в розмірах і в порядку, що встановлені цим договором.

Вищенаведене відповідно слугує підставою для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, конкретизації їх зобов'язань та відповідальності.

О.В. Розгон вважає, що договір про надання освітніх послуг містить елементи публічного договору. Зокрема, заклад освіти шляхом оферти заздалегідь повідомляє потенційним контрагентам відомості про ліцензію на здійснення освітньої діяльності, про акредитацію та атестацію, інформує про перелік, правила, процедури, строки й форму вступних випробувань, порядок оскарження їхніх результатів тощо. Акцептом вступника вважається особисте подання ним заяви про прийом і відповідних документів, письмове підтвердження ознайомлення з умовами вступу й навчання та письмова згода на участь у процедурі допуску до вищої освіти [144, с. 102].

Договір про надання освітніх послуг можна віднести до договорів, які укладаються вільно; також його можна віднести до договорів приєднання [155, с. 91]. Відповідно до ст. 634 ЦК України договором приєднання є договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої

умови договору [55]. Саме тому, договір про надання освітніх послуг можна відносити до різновиду договору приєднання, адже замовник (споживач) освітніх послуг приєднується до існуючих правовідносин та погоджується на встановлений суб'єктом надання освітніх послуг для всіх здобувачів освіти рівний обсяг обов'язків і прав [144, с. 105].

Укладанню договору про надання освітніх послуг, як правило, передують низка юридичних фактів, наприклад, успішне проходження вступних випробувань і проходження конкурсу. На думку О.В. Розгон, за своїм змістом договір між вступником та вищим навчальним закладом є правочином щодо надання освітніх послуг із відкладеною умовою (попереднім договором, передбаченим ст. 635 ЦК України). Відкладеною умовою в цьому разі вважається успішне проходження конкурсу. Однак, науковець наголошує на тому, що до такого договору, на відміну від юридичного змісту попереднього договору, не застосовується положення щодо примушення сторони, яка ухиляється від укладання основного договору, до його укладення та відшкодування збитків [144, с. 102]. З урахуванням предмета цього дисертаційного дослідження погодитися із наведеною думкою можна лише частково, оскільки вона є слушною для встановлення договірних відносин, стороною яких виступає заклад вищої освіти. Разом з тим, надання освітніх послуг на інших рівнях формальної освіти та у неформальній освіті, як правило, не передують саме низка юридичних фактів. Договори між замовниками і виконавцями послуг на цих рівнях освіти також укладаються.

Зазвичай, сторонами договору про надання освітніх послуг є виконавець та замовник. Відповідно, виконавцем у договорі про надання освітніх послуг є заклад освіти (юридична особа), інший навчальний заклад або інший суб'єкт надання освітніх послуг. Замовником є фізична особа, яка споживає освітню послугу (здобувач освіти), або інші особи (наприклад, законні представники здобувача освіти, майбутні роботодавці тощо). Якщо замовником за договором

про надання освітніх послуг є інша фізична особа або юридична особа, у цьому випадку має місце конструкція договору на користь третьої особи, тобто того, хто навчається (ст. 636 ЦК України) [155, с. 90-91].

Щоб договір як юридичний факт породжував правові наслідки, мають бути виконані такі умови [152, с. 102-103]:

- а) наявність волі двох або більше сторін;
- б) певне об'єднання вольової спрямованості сторін (узгодженість волі);
- в) спрямованість волі сторін на досягнення певного правового результату (встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків).

Описуючи порядок встановлення договірних відносин із закладом вищої освіти, зазначається, що такий заклад шляхом оферти пропонує майбутнім контрагентам договір про надання освітніх послуг, а також заздалегідь повідомляє відомості про ліцензію на здійснення освітньої діяльності, надає сертифікати про акредитацію відповідної спеціальності певного напрямку, інформує про перелік, правила, процедури, строки й форму вступних випробувань, порядок подання апеляцій на їх результати тощо. Відповіддю на таку пропозицію, тобто акцептом вступника є, відповідно, особисте подання ним заяви про прийом та відповідних документів, письмове підтвердження ознайомлення з умовами вступу й навчання, а також письмова згода на участь у процедурі допуску до вищої освіти [152, с. 103].

Отже, важливість значення договору для господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, яке має прояв у досягненні згоди між сторонами щодо всіх істотних умов договору в момент його укладання, й відповідно слугує підставою для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, конкретизації їх зобов'язань та відповідальності.

Суб'єктами, які можуть бути сторонами господарсько-правових договорів (виконавець – суб'єкт надання освітніх послуг; замовник – юридична особа або фізична особа-підприємець), а також істотні умови таких договорів, а саме:

предмет договору із визначенням видів освітніх послуг, що будуть надаватися, та їх якості – відповідності результатів навчання вимогам, встановленим законодавством та/або даним договором; ціна договору (встановлюється за згодою сторін або ж вартість освітніх послуг заздалегідь є встановленою та належним чином оприлюдненою суб'єктом надання освітніх послуг); строк надання таких послуг (разові чи строкові).

Варто зазначити, що в серпні 2020 року КМУ ухвалив постанови «Про затвердження Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти» [156] та «Про затвердження Типової форми договору про надання освітніх послуг закладом фахової передвищої освіти» [157] (далі – Типові форми). В оновлених Типових формах, окрім традиційних положень (відомості про заклад вищої освіти, дані абітурієнта/здобувача, зобов'язання видати в кінці навчання диплом за умови виконання навчальної програми тощо), передбачено також, що навчальний заклад на власний розсуд, але згідно з чинним законодавством, може надавати додаткові освітні послуги.

При цьому, враховуючи положення законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», іншого чинного законодавства, яке свідчить про можливість виступати замовниками освітніх послуг юридичних осіб та/або фізичних осіб-підприємців, можна висувати пропозицію про доповнення форм договорів, що регулюють питання надання освітніх послуг, в положеннями, які дозволяють вказати замовником освітніх послуг юридичну особу або фізичну особу-підприємця, як сторону такого договору. Адже наразі в текстах вищеназваних Типових форм законодавець виокремив Стороною здобувачів освіти та/або їх законних представників – фізичних осіб. У такому випадку досить суперечливим виглядає той факт, що у даних Типових формах одночасно передбачено, що фінансування навчання може здійснюватися за рахунок коштів у тому числі й юридичних осіб (на умовах договору, укладеного між закладом та фізичною та/або юридичною особою, яка замовляє платну освітню послугу).

Крім договорів про надання освітніх послуг, які суб'єкти надання цих послуг укладають із безпосередніми замовниками, потрібно звернути увагу й на деякі інші договори, які регулюють діяльність з надання освітніх послуг. Зокрема, аналізуючи положення Закону України «Про освіту» привертає увагу те, що мережева та дуальна форми здобуття освіти передбачають вступ суб'єкта надання освітніх послуг у договірні відносини з іншими суб'єктами. Наприклад, для втілення мережевої форми освіти договори укладаються між різними суб'єктами освітньої діяльності, а для дуальної – суб'єкти освітньої діяльності мають укласти договори із підприємствами, установами, організаціями, які можуть надати відповідні робочі місця. У такому випадку, можна також говорити про господарсько-правову природу таких договорів, тому що сторони є суб'єктами господарювання, а такі договори, як договір про спільну діяльність або про співробітництво, спрямовані на здійснення освітньої діяльності, яка є господарською діяльністю за своєю природою.

Суб'єкти надання освітніх послуг також можуть вступати у договірні відносини, обумовлені співробітництвом у межах державно-приватного партнерства. Надання освітніх послуг віднесено до сфер застосування державно-приватного партнерства (ст. 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство»).

Згідно Закону України «Про державно-приватне партнерство» термін «державно-приватне партнерство» визначається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на

основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом [158].

Питання державно-приватного партнерства вже тривалий час привертають увагу науковців, які воліють розглядати цей інститут як вибудовування відносин між державою та суб'єктами господарювання приватної форми власності на засадах співпраці з метою вирішення нагальних проблем соціально-економічного розвитку держави та створення правових передумов для залучення приватного капіталу у сферу публічних інтересів [159, с. 175]. Вбачаючи широке коло сфер потенційно придатними для побудови відносин державно-приватного партнерства, деякі науковці називають серед них і сферу освіти, розглядаючи державно-приватне партнерство в контексті різновидів організаційно-правових форм діяльності суб'єктів надання освітніх [160, с. 84-85].

На практиці така форма співробітництва може проявлятися наступним чином: у місті Вінниці на стороні держави може виступати Вінницька міська державна адміністрація, яка може делегувати ці функції міському департаменту освіти. На стороні приватного партнера у договорі, що укладається в рамках державно-приватного партнерства, в можуть виступати приватні заклади освіти, що мають досвід в навчально-виховній діяльності, фізичні особи-педагоги. Крім того, В.В. Лойко та співавтори зазначаються, що в якості приватного партнера можуть виступати декілька осіб (об'єднання, пул партнерів), які несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими договором, що укладається в рамках державно-приватного партнерства [160, с. 84-85].

Досить ефективною формою у рамках здійснення державно-приватного партнерства є укладання договори про спільну діяльність із міським департаментом освіти, де мають бути чітко виписані функції, права та обов'язки кожної сторони [160, с. 84-85]. При цьому передача об'єктів, що перебувають у комунальній власності приватному партнеру для виконання умов договору,

укладеного в рамках державно-приватного партнерства, не зумовлює перехід права власності на ці об'єкти до приватного партнера. Беззаперечно, це значною мірою нівелює майново-господарські ризики.

З розвитком інформаційних технологій набуло значного поширення надання освітніх послуг у режимі «онлайн». Останні в широкому значенні за своєю суттю є відносинами у сфері електронної комерції.

Правові відносини у сфері електронної комерції під час вчинення електронних правочинів регулюються Законом України «Про електронну комерцію» [161]. Тобто, при здійсненні освітньої діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, суб'єкти надання освітніх послуг повинні дотримуватися вимог вказаного Закону, зокрема вимог щодо укладення електронного договору та стосовно інформації, доступ до якої має бути забезпечено.

Зокрема, відповідно до ст. 7 Закону України «Про електронну комерцію», постачальник освітніх послуг зобов'язаний забезпечити прямий, простий, стабільний доступ користувачів до такої інформації [161]:

- повне найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи-підприємця;
- місцезнаходження юридичної особи або місце реєстрації та місце фактичного проживання фізичної особи-підприємця;
- адреса електронної пошти та/або адреса інтернет-магазину;
- ідентифікаційний код для юридичної особи або реєстраційний номер облікової картки платника податків для фізичної особи-підприємця, або серія та номер паспорта для фізичної особи-підприємця, яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідний податковий орган і має відмітку в паспорті;

- відомості про ліцензію (серія, номер, строк дії та дата видачі), якщо господарська діяльність підлягає ліцензуванню;
- щодо включення податків у розрахунок вартості товару, роботи, послуги та, у разі доставки товару, – інформація про вартість доставки;
- інші відомості, що відповідно до законодавства підлягають оприлюдненню.

Якщо оплата послуг за навчання здійснюється безпосередньо на сайті і користувачами надаються відомості про платіжні інструменти для оплати послуги, суб'єкт господарювання зобов'язаний забезпечити захист такої інформації відповідно до законів України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» і «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні».

Електронний договір укладається шляхом пропозиції його укласти (оферти) однією стороною та її прийняття (акцепту) другою стороною та має містити істотні умови, визначені в ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» [161].

Обов'язковою вимогою для того щоб договір визнавався укладеним в електронній (письмовій) формі, є підписання таких договорів сторонами. При цьому, згідно ч. 1 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [162].

У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» визначено, що електронний підпис – електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис [163].

Згідно ч. 2 ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа.

Отже, основна мета електронного підпису при укладанні електронних договорів про надання освітніх послуг – це ідентифікація підписувача даних, а також вказівка на намір цієї особи схвалити (погодитися) з текстом документа.

При цьому, як відзначають юристи-практики, незважаючи на визначеність з боку законодавця правової природи електронних договорів, судова практика з цього питання поки ще перебуває на стадії становлення, тому на практиці виникає проблема з наданням таких доказів суду. Це може бути зроблено у вигляді роздруківок скріншотів з екрана або навіть у більш витончені способи – відкривання електронного листа з проведенням відеофіксації цього процесу та надання відповідного відеозапису суду [164].

Таким чином, якщо замовником послуг виступає юридична особа або фізична особа-підприємець, то договір про надання освітніх послуг має господарсько-правову природу. Також, такий договір виступає підставою для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення їх зобов'язань та відповідальності.

Конкретизовано істотні умови такого договору (предмет договору визначається видом освітньої послуги та вимогами до якості; строк договору залежить від виду освітніх послуг: разові чи строкові; ціна договору визначається за згодою сторін або відповідно до вартості освітніх послуг, яка заздалегідь встановлена та належним чином оприлюднена суб'єктом надання послуг).

З урахуванням вищевикладеного запропоновано внести зміни до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735, передбачивши, що юридичні особи та фізичні особи-підприємці також можуть бути замовниками освітніх послуг.

Висновки до розділу 2

На підставі проведеного дослідження характеристики господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг зроблено наступні висновки.

1. Уточнено положення щодо статусу суб'єктів надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми і форми власності, які мають сукупність господарських прав та обов'язків, що формує обсяг господарської компетенції. Конкретизовано види суб'єктів надання освітніх послуг: 1) заклади освіти, для яких надання освітніх послуг виступає основним видом господарської діяльності, у тому числі заклади освіти іноземних держав; 2) інші юридичні особи – підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці, які не мають статусу закладу освіти; 3) відокремлені підрозділи закладів освіти, у тому числі закладів освіти іноземних держав.

Конкретизовано, що імплементація принципу автономії закладу освіти в контексті господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг потребує спрямування на реалізацію господарської компетенції закладом освіти на засадах самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо здійснення господарської діяльності.

2. Доопрацьовано умови надання освітніх послуг з обґрунтуванням, що визначальною умовою надання цих послуг у формальній та неформальній освіті виступає легітимація у вигляді державної реєстрації суб'єкта господарювання. Запропоновано умовами надання освітніх послуг у неформальній освіті встановити державну реєстрацію суб'єкта господарювання та добровільну сертифікацію суб'єктів надання цих послуг. З урахуванням цього запропоновано доповнити Закон України «Про освіту» статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті».

3. Конкретизовано вимоги до інформаційно-технічного забезпечення суб'єкта надання освітніх послуг в режимі «онлайн» шляхом обґрунтування, що такі вимоги потребують врахування доступності використовуваних технологій для широкого кола здобувачів освіти, рівень володіння цифровими навичками й уміння користуватися технологіями онлайн навчання як безпосередніх надавачів, так і споживачів освітніх послуг. Запропоновано створення інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

4. Доопрацьовано правову характеристику договору про надання освітніх послуг з обґрунтуванням його господарсько-правової природи, якщо замовником послуг виступає юридична особа або фізична особа-підприємець, та значення як підстави для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення їх зобов'язань та відповідальності. Конкретизовано істотні умови такого договору (предмет договору визначається видом освітньої послуги та вимогами до якості; строк договору залежить від виду освітніх послуг: разові чи строкові; ціна договору визначається за згодою сторін або відповідно до вартості освітніх послуг, яка заздалегідь встановлена та належним чином оприлюднена суб'єктом надання послуг).

З урахуванням вищевикладеного запропоновано внести зміни до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735, передбачивши, що юридичні особи та фізичні особи-підприємці також можуть бути замовниками освітніх послуг.

РОЗДІЛ 3

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

3.1. Підстави та умови господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг

Результатом охоплення процесами комерціалізації освітніх послуг, віднесення діяльності з надання освітніх послуг до різновидів господарської діяльності, стало поширення на таку діяльність вимог і правил, спрямованих на забезпечення правового господарського порядку, у тому числі й положень щодо господарсько-правової відповідальності.

Усі суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність у межах правового господарського порядку в Україні, в атмосфері правового поля, не припускаючи порушень, передбачених законодавством. У свою чергу правовий господарський порядок є важливим інструментом у досягненні сталого розвитку економіки [165]. У сфері господарювання одним із способів забезпечення діяльності суб'єктів господарювання у межах правового господарського порядку є встановлення і застосування господарсько-правової відповідальності.

За порушення законодавства до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані санкції, передбачені нормами розділу 5 ГК України [166, с. 24]. Деякі науковці у застосуванні господарсько-правової відповідальності вбачають реалізацію охоронної функції господарського права.

Охоронна функція господарського права становить вплив господарсько-правових норм на відносини у сфері господарювання, який здійснюється шляхом попередження господарських правопорушень, застосування способів захисту прав учасників відносин у сфері господарювання, зокрема й заходів

господарсько-правової відповідальності, на підставі поєднання диспозитивних й імперативних засад регулювання, які забезпечують такий стан впорядкування господарських відносин, який є результатом взаємоузгодження індивідуального підприємницького інтересу із загальносуспільними і державними потребами в підтримці й утвердженні господарського правопорядку [167, с. 27].

Враховуючи вищезазначене, доцільним виглядає розкриття сутності господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг через визначення підстави та умов настання такої відповідальності. Але перш ніж перейти до аналізу необхідно узагальнити основні положення щодо цієї відповідальності, на яких ґрунтується дослідження окреслених питань.

Загалом, інститут господарсько-правової відповідальності привертає увагу багатьох науковців, у тому числі з огляду на недосконалість законодавчого регулювання. Наприклад, на думку В.С. Щербини чимало питань стосовно відповідальності учасників господарських відносин породжено окремими розбіжностями, наявними між нормами ЦК України та ГК України, причиною чого переважно стало несприйняття або нерозуміння особливостей застосування заходів господарсько-правової відповідальності до учасників господарських відносин та до їхнього особливого виду – суб'єктів господарювання. Вкотре підкреслюється, що головною особливістю господарсько-правової відповідальності є сфера її застосування – сфера господарювання, яка зумовлює підставу її застосування та визначає коло суб'єктів господарсько-правової відповідальності [168, с. 82]. На підставі цього науковець робить висновок про те, що господарсько-правова відповідальність, яка хоч і має певні схожі риси з цивільно-правовою відповідальністю, є самостійним видом юридичної відповідальності і не може розглядатись як особливий вид чи складова цивільно-правової відповідальності [168, с. 89].

Також заслуговує на увагу усталена думка, що господарсько-правова відповідальність є поняттям вузьчим, ніж поняття відповідальності за

правопорушення у сфері господарювання (якщо брати до уваги розуміння господарювання і відповідного кола суб'єктів, задіяних у ньому, то відповідальність у цій сфері може бути і цивільною, і адміністративною, і кримінальною) [169, с. 10-11].

Отже, для сфери надання освітніх послуг цілком виправдано розглядати господарсько-правову відповідальність як самостійний галузевий вид відповідальності, який застосовується до суб'єктів надання освітніх послуг за господарські правопорушення, як один із видів правопорушень у сфері господарювання.

У ГК України не закріплено визначення поняття господарсько-правової відповідальності, однак у юридичній літературі запропоновано низку визначень цього поняття. У літературі зустрічаються різноманітні визначення цього поняття. Наприклад, господарсько-правова відповідальність – це економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання, що вчинив правопорушення [170, с. 267]. На погляд О.А. Заярного поняття господарсько-правової відповідальності охоплює нормативну і суб'єктивну сторони. Господарсько-правова відповідальність у нормативному розумінні цього поняття – це система норм, які встановлюють межі та форми впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання, а також принципи і умови їх застосування. Суб'єктивна сторона господарсько-правової відповідальності проявляється через покладення на суб'єкта господарювання, що вчинив правопорушення, передбаченого у нормах закону чи умовах договору додаткового обов'язку, виконання якого має наслідком вплив на його економічні інтереси, що виражається у зменшенні наявного майна чи створенні організаційних труднощів при здійсненні господарської діяльності [171, с. 51-52].

Узагальнюючим виглядає визначення В.К. Мамутова, що господарсько-правова відповідальність – це перенесення господарським суб'єктом несприятливих економічних наслідків безпосередньо в результаті передбачених

до нього законом санкцій (заходів відповідальності) економічного характеру [172, с. 26-27].

На основі цього визначення побудовано сучасне доктринальне визначення господарсько-правової відповідальності. Так, господарсько-правова відповідальність – це зазнання (перетерплювання) добровільно чи у примусовому порядку учасниками господарських відносин несприятливих економічних наслідків, передбачених господарським законодавством чи господарським договором, за скоєне ними правопорушення [173, с. 126].

У контексті питання, що розглядається, основоположною для аналізу є норма ч. 1 ст. 216 ГК України, де закріплено, що учасники господарських відносин несуть відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до них передбачених законом чи договором санкцій.

Виходячи зі змісту наведеної норми, виникає питання чи всі учасники господарських відносин можуть бути суб'єктами господарсько-правової відповідальності. До учасників господарських відносин належать суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (ч. 1 ст. 2 ГК України) [1].

Вбачаючи логічний зв'язок між нормами ч. 1 ст. 2 та ч. 1 ст. 216 ГК України, О.А. Заярний робить висновок, що дія господарсько-правової відповідальності поширюється лише на суб'єктів господарювання [171, с. 51]. Проте, таким, що ґрунтується на нормах Кодексу, є висновок, що суб'єктами такої відповідальності є учасники господарських відносин, незалежно від того, є вони суб'єктами господарювання, споживачами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією, чи іншими

учасниками відносин у сфері господарювання, визначеними у ст. 2 ГК України [1; 169, с. 10-11].

Переходячи до аналізу підстав господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг, необхідно звернути увагу, що у базовому законі – Законі України «Про освіту» [5] – не міститься положень щодо відповідальності суб'єкта надання освітніх послуг. Не конкретизовано таку відповідальність і на рівні Типових договорів [156; 157].

Загалом положення про відповідальність зустрічаються у контексті відповідальності батьків, керівника закладу освіти, інших осіб, причетних до булінгу (цькування) тощо. До прикладу, аналогічна ситуація і в інших спеціальних законах, які регулюють освітні відносини. При цьому, варто зазначити, що дані законодавчі акти нещодавно були прийняті Верховною Радою України в рамках так званого «євроінтеграційного пакету», тобто мали б враховувати сучасні тенденції у сфері освіти, в тому числі розвиток господарських відносин у сфері надання освітніх послуг.

Наразі в наукових колах домінує точка зору, згідно якої виділяються юридичні та фактичні підстави господарсько-правової відповідальності [166, с. 89; 174, с. 100; 179].

Юридичні підстави – правові документи, що характеризують певну поведінку суб'єкта господарювання як протиправну та передбачають форму і розмір відповідальності (закон і договір).

Фактичні підстави – життєві ситуації, що характеризуються законом або договором як неправомірні. Наприклад, у Ліцензійних умовах провадження освітньої діяльності перераховані організаційні, кадрові та матеріально-технічні вимоги, дотримання яких є обов'язковою умовою для суб'єктів господарювання у даній сфері. Виявлення недотримання даних вимог в ході планової або позапланової перевірки може потягнути за собою накладення санкцій, а в деяких випадках й анулювання ліцензій.

Звертаючись до аналізу положень ГК України, потрібно зазначити, що про підстави господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин йдеться у ч. 1 ст. 218 ГК України [1], зокрема такою підставою визначено вчинене учасником господарських відносин правопорушення у сфері господарювання.

Залежно від юридичної підстави (тобто, які юридичні норми порушені) розрізняються договірні та недоговірні правопорушення. У свою чергу, серед договірних правопорушень виділяють такі правопорушення [169, с. 10]:

- 1) на стадії виникнення зобов'язань;
- 2) порушення господарських зобов'язань щодо строків виконання, якості та комплектності поставленої продукції (товарів), виконаних робіт, наданих послуг;
- 3) порушення у сфері кредитних та розрахункових відносин, пов'язані з виконанням господарських договорів;
- 4) порушення господарських зобов'язань щодо перевезень вантажів тощо.

Фактичні підстави, ґрунтуючись на положеннях статей 218, 224, 230, 235 та 238 ГК України, можна поділяти на порушення господарських зобов'язань та порушення правил здійснення господарської діяльності.

Спираючись на викладене щодо юридичних (закон і договір) та фактичних підстав господарсько-правової відповідальності, можна стверджувати, що підставами відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг можуть виступати порушення господарських зобов'язань, які впливають з укладених таким суб'єктом договорів, та порушення правил здійснення діяльності з надання освітніх послуг.

У попередніх підрозділах зазначалося, що договори про надання освітніх послуг укладаються здебільшого з фізичними особами і належать до цивільно-правових договорів. Аналізуючи судову практику можна знайти рішення суду за позовами фізичних осіб до суб'єктів надання освітніх послуг. Наприклад,

показовою є справа Дніпровського районного суду м. Києва № 753/23506/17 (провадження № 2/755/1606/19) [176]. Суть справи полягає в наступному: у грудні 2017 року позивач звернулась до суду з позовом, відповідно до якого просила визнати недійсним договір про навчання та надання додаткових освітніх послуг, укладений з відповідачем – приватним вищим навчальним закладом та застосування наслідків недійсності правочинів, стягнувши з навчального закладу на користь позивача сплачені кошти щодо вартості навчання та моральну шкоду. Позивач вважав протиправними діями факти приховування відповідачем тієї обставини, що у нього відсутні ліцензії та інші необхідні дозвільні документи на здійснення діяльності з надання освітніх послуг. У результаті, суду першої інстанції у своєму рішенні задовільнив частково позов, а саме визнав недійсним договір про навчання та надання додаткових освітніх послуг та зобов'язав стягнути з навчального закладу на користь позивача сплачені кошти щодо вартості навчання (без задоволення тієї частини вимог щодо стягнення моральної шкоди).

З наведеного вбачається, що порушення вимог до здійснення господарської діяльності потягло за собою позов від замовника послуг. Звертає на себе увагу, що із заходів відповідальності позивач вказав моральну шкоду, що значною мірою пов'язано із законодавчим регулюванням підстав відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг.

Якщо звернутись до аналізу нормативно-правової бази та вищезгаданої Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, то можна стверджувати, що з самого початку суб'єкт надання освітніх послуг – приватний вищий навчальний заклад порушив зобов'язання створити умови для ознайомлення вступника та законного представника з ліцензією на провадження освітньої діяльності, сертифікатами про акредитацію освітньої програми, правилами прийому, відомостями про обсяг прийому за кожною спеціальністю та освітнім рівнем, кількістю місць, виділених для вступу на пільгових умовах,

тобто порушив приписи ч. 13 ст. 44 Закону України «Про вищу освіту» [30]. Такі факти могли б виступити підставою відповідальності закладу освіти перед позивачем, якби останній довів настання шкоди (майнової, моральної). Одночасно такі факти можуть виступати і підставами господарсько-правової відповідальності, про буде зазначено нижче.

Надалі розглянемо умови настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів господарювання.

1) Протиправна поведінка. Загальновідомим є те, що після встановлення наявності протиправної поведінки та відповідної правової норми, яку належить застосувати до такої життєвої обставини, до суб'єктів правовідносин застосовуються заходи юридичної відповідальності, метою яких є виникнення відповідних юридичних наслідків [174, с. 99].

З практики застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції, протиправною вважається поведінка, яка не відповідає вимогам закону, тягне за собою порушення (зменшення, обмеження) майнових прав (благ) і законних інтересів іншої особи [177].

Проблемним є переростання зобов'язання з господарського правопорушення в господарсько-правову відповідальність. Досі проблема вирішувалася шляхом ототожнення умов виникнення зобов'язання з делікту та підстав відповідальності, що є відображенням матеріально-правового підходу, але не відповідає сутності відповідальності, як державного примусу, та підстав для його застосування. В тому й основна помилка, за якої співпадіння цих підстав за змістом їх ознак і призводить до їх ототожнення. Як варіант, для застосування правової відповідальності потрібне звернення до суду (позов) із вимогою застосувати до порушника примус у формі санкції та винесення за ним рішення про притягнення до неї [178, с. 131].

2) Причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника та завданими потерпілому збитками [174, с. 99]. Варто зазначити, що причинний

зв'язок розглядається в складі правопорушення й має значення тільки для відшкодування збитків, тобто не завжди є умовою будь-якої господарсько-правової відповідальності.

Посилаючись на теорію права, сучасні науковці під визначенням причинного зв'язку традиційно вважають об'єктивно незалежний необхідний зв'язок між явищами, коли одне з них (причина) за певних обставин тягне за собою результат (наслідок) [180, с 53].

На практиці, з огляду на взаємну залежність явищ у світі, один наслідок у багатьох випадках об'єктивно породжується багатьма причинами, їх взаємодією. Вітчизняному судочинству доводиться з'ясовувати наявний чи відсутній причинний зв'язок, тобто чи є незаконна (протиправна) поведінка відповідача причиною шкоди – іноді так, іноді інакше [181].

Отже, відсутність унормованого переліку методів визначення причинних зв'язків при визначенні правопорушення в господарському праві сприяє стабільному відтворенню типових правопорушень і ускладнює регулювання сфери підприємницької діяльності [181].

3) Шкода (збитки). Загальним принципом господарської відповідальності є державна забезпеченість застосування передбачених договором чи законом майнових та інших господарських санкцій [182, с. 145]. У теорії відшкодування збитків може бути покладено на відповідача лише за наявності передбачених законом умов, сукупність яких утворює склад господарського правопорушення.

Таким чином, щоб отримати відшкодування збитків потрібен весь набір – наявність протиправної поведінки, дії чи бездіяльності, негативного результату, причинного зв'язку між протиправною поведінкою та збитками, вини правопорушника.

4) Вина правопорушника – учасника господарських відносин. Вперше, поняття вини суб'єкта господарювання було виокремлено на законодавчому рівні із загального поняття вини в нормах ГК України. Зокрема, в ч. 2 ст. 218

ГК України передбачені особливості суб'єктивної умови господарсько-правової відповідальності. Отже, у господарському праві вбачається дія принципу вини зобов'язаної сторони, якщо не доведено протилежне. Причому, існує припущення, що класичний поділ на умисел і необережність тут має досить відносне значення [181].

Деякі норми Господарського кодексу України, зокрема ч. 2 ст. 205, ч. 3 ст. 314 [1], допускають наявність змішаної вини сторін господарського зобов'язання. Якщо господарським судом буде встановлений факт умисного сприяння порушенню зобов'язань, розмір відповідальності зобов'язаної сторони може бути зменшений, або вона взагалі може звільнитися від виконання додаткових обов'язків. При цьому, якщо за загальним правилом доведення невинуватості покладається на порушника, то при вирішенні питання про наявність змішаної вини завдання щодо її доведення покладається на зобов'язану сторону.

Наприклад, звинуватити навчальний заклад у неякісному наданні освітніх послуг або наданні освітніх послуг у неповному обсязі і теоретично, і практично буде достатньо складно. Видається, що це можна зробити лише у випадку доведення фактів систематичного ненадання послуг у сфері освіти (наприклад, фіксування фактів непроведення занять). Проте даний навчальний заклад завжди відповідальність за факт ненадання освітніх послуг може перекласти на викладача, визначивши в якості ексцесу виконавця [183, с. 979].

В контексті надання неякісних освітніх послуг можна розглядати надання таких послуг в неповному обсязі. При цьому порушення вимог щодо якості надання освітніх послуг можна вважати найскладнішою підставою. Раніше в дисертаційній роботі обґрунтовувалась думка про те, що освітні послуги характеризуються відсутністю уречевленого результату надання такої послуги. І оскільки якість освітніх послуг досить часто складно оцінити кількісними параметрами в силу не уречевленого їх змісту, тому поняття якості освітніх

послуг є суб'єктивним і на практиці здебільшого залежить не тільки від суб'єкта надання освітніх послуг, а й від споживача таких послуг.

У цьому аспекті освітні послуги не є унікальними, а демонструють загальну тенденцію, притаманну послугам взагалі. Тут доречно привести і цілковито погодитися із думкою науковців, які зазначають, що якість послуги характеризується непостійністю, диференційованістю або взагалі відсутністю як такої. Якість результату надання послуги виконавець такої послуги не може наперед гарантувати (в основі такої презумпції лежить суб'єктивний фактор). Відповідно, якщо кінцевий результат (якщо такий існує) і не настав, то це не свідчить про неякісність надання послуг [184, с. 34].

У зв'язку з цим виглядає обґрунтованим, що ненадання освітніх послуг в повному обсязі, як підставу настання господарсько-правової відповідальності, доцільно розглядати у двох аспектах: 1) з точки зору суб'єкта надання освітніх послуг – узгодженість із державним стандартом (за наявності), вимогами законодавства; положеннями договору (за наявності); 2) з точки зору здобувача – рівня задоволеності споживачів освітніх послуг результатами навчання.

Варто зазначити, що на практиці інколи не має значення форма вини, а за окремих обставин справи може враховуватися тільки її ступень в діяльності окремого суб'єкта господарювання. Сучасні науковці констатують визначальний вплив цього фактору для покладення додаткових обов'язків на правопорушника. У поєднанні з причинно-наслідковим зв'язком доведення вини суб'єкта господарювання у вчиненні правопорушення дозволяє правозастосовчому органу визначити межі відповідальності кожної зі сторін зобов'язання, дослідити причетність управненого суб'єкта до виникнення протиправних наслідків [185, с. 98].

Існує також підхід, що учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи правил здійснення господарської діяльності якщо не доведе, що ним вжито всіх

залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі, якщо інше не передбачено законом або договором суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто, надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. При цьому, не вважаються такими обставини, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язання товарів (або можливостей надання необхідних послуг), відсутність у боржника коштів необхідних для виконання зобов'язання [181].

Також окрему вагу варто приділити порушенням правил здійснення господарської діяльності як підставам відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг. У рамках ліцензування освітньої діяльності встановлюються вимоги до суб'єкта господарювання з метою визнання спроможності такої юридичної особи провадити освітню діяльність за певною спеціальністю та на певному рівні, що відповідає стандартам освітньої діяльності в Україні. Під час провадження освітньої діяльності Ліцензіат повинен дотримуватися вимог Ліцензійних умов, в тому числі щодо матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності [68].

Наприклад, до 2018 року для отримання ліцензії суб'єктам господарювання необхідно було подавати висновок санітарно-епідеміологічної служби про відповідність матеріально-технічної бази, а також декларацію матеріально-технічної бази на відповідність пожежним нормам. Наразі в Ліцензійних умовах такої норми немає, однак, отримавши ліцензію навчальний заклад повинен забезпечити наявність вищеперерахованих документів, адже вони є підтвердженням дотримання ліцензійних умов в частині матеріально-технічного забезпечення. Також, протягом місяця від дати отримання ліцензії, суб'єкт надання освітніх послуг повинен розробити та подати до органу ліцензування

план дій у разі позапланового припинення діяльності, а також порядок дій у разі відновлення такої діяльності. Відсутність даних документів може потягнути за собою зупинення дії або анулювання ліцензії.

Однак, такі вимоги одночасно передбачаються при акредитації освітніх програм. Наприклад, перевіряються підтвердження відповідності кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення ліцензійним умовам надання освітніх послуг. Тож, певною мірою ліцензування дублюється іншими інструментами регулювання (акредитації). На законодавчому рівні необхідним є усунення дублювання норм, адже значна зарегульованість не сприяє прозорості й легкості ведення господарської діяльності й досягнення її статутної мети.

У сфері освіти захист прав сумлінних суб'єктів господарювання здійснюється за посередництва жорсткого адміністрування їхньої діяльності з боку МОН. Крім проходження спеціальних процедур ліцензування та акредитації (а також атестації педагогічних працівників), усі навчальні заклади повинні реалізовувати державні стандарти освіти [166, с. 126].

Надалі варто зупинитися на порядку застосування таких санкцій як зупинення дії та анулювання ліцензії.

Виходячи з аналізу чинних нормативно-правових актів, орган ліцензування має право не тільки анулювати, а й зупиняти дію ліцензії. При цьому, анулювання ліцензії – це позбавлення ліцензіата права на провадження окремого виду діяльності, а зупинення (призупинення) дії ліцензії означає позбавлення права ліцензіата провадити ліцензовану діяльність протягом певного проміжку часу.

Відповідно до ч. 1 ст. 239 ГК України органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання адміністративно-господарські санкції, до яких, зокрема, належить зупинення дії ліцензії на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської

діяльності [1]. Варто звернути увагу, що положення статті ГК України не розкриває змісту та підстав застосування цієї санкції. Тоді як, у Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» передбачено нижченаведені підстави.

У ч. 2 ст. 16 Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» визначено підставою для прийняття органом ліцензування рішення про зупинення дії ліцензії повністю або частково є [83]:

1) заява ліцензіата про зупинення власної ліцензії повністю або частково. Не є підставою для зупинення дії ліцензії заява ліцензіата про зупинення власної ліцензії повністю або частково, поданої після видання органом ліцензування розпорядчого документа про проведення перевірки додержання цим ліцензіатом ліцензійних умов і до закінчення строку:

- перевірки та усунення порушень ліцензійних умов (у разі їх наявності);
- протягом 30 робочих днів після закінчення спливу строку виконання ліцензіатом розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов (крім випадку видання протягом цього строку органом ліцензування розпорядчого документа про проведення позапланової перевірки виконання ліцензіатом розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов);

2) акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов провадження виду господарської діяльності (частини виду господарської діяльності);

3) несплата за видачу ліцензії.

У ч. 12 ст. 16 Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» визначено підставою для прийняття органом ліцензування рішення про анулювання ліцензії повністю або частково є [83]:

1) заява ліцензіата про анулювання власної ліцензії повністю або частково. Не є підставою для анулювання ліцензії повністю або частково заява ліцензіата

про анулювання власної ліцензії повністю або частково, поданої після видання органом ліцензування розпорядчого документа про проведення перевірки додержання цим ліцензіатом ліцензійних умов і до закінчення строку:

- перевірки та усунення порушень ліцензійних умов (у разі їх наявності);
- протягом 30 робочих днів після закінчення спливу строку виконання ліцензіатом розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов (крім випадку видання протягом цього строку органом ліцензування розпорядчого документа про проведення позапланової перевірки виконання ліцензіатом розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов);

2) акт про неусунення ліцензіатом протягом строку повного або часткового зупинення дії ліцензії підстав, що стали причиною для її повного або часткового зупинення;

3) наявність в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи (державну реєстрацію припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця), крім випадку та строку, передбачених частинами четвертою, п'ятою і сьомою статті 15 цього Закону;

4) подання копії свідоцтва про смерть фізичної особи – підприємця (у разі відсутності правонаступника);

5) наявність судового рішення про визнання фізичної особи – підприємця безвісно відсутньою у зв'язку з її смертю, визнанням її безвісно відсутньою або оголошенням померлою (у разі відсутності правонаступника);

6) акт про повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов. Повторним порушенням ліцензіатом ліцензійних умов вважається вчинення таким ліцензіатом протягом року з дня видання органом ліцензування розпорядження

про усунення порушень ліцензійних умов нового порушення однієї або більше вимог ліцензійних умов, щодо яких видавалося таке розпорядження;

7) акт про виявлення недостовірності даних у документах, поданих суб'єктом господарювання разом із заявою про отримання ліцензії.

У разі якщо недостовірними даними в документах, поданих суб'єктом господарювання разом із заявою про отримання ліцензії, є інформація про відсутність контролю за діяльністю ліцензіата у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України, у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України «Про оборону України», складається акт, передбачений п. 9 цієї частини;

8) акт про відмову ліцензіата у проведенні перевірки органом ліцензування. Відмовою ліцензіата у проведенні перевірки органом ліцензування вважається недопуск уповноважених посадових осіб органу ліцензування для здійснення перевірки додержання ліцензіатом відповідних ліцензійних умов за відсутності передбачених для цього законних підстав (відмова в доступі посадових осіб органу ліцензування до місць провадження діяльності, що підлягає ліцензуванню, об'єктів, що використовуються ліцензіатом при провадженні діяльності, що підлягає ліцензуванню, або відсутність протягом першого дня перевірки за місцезнаходженням ліцензіата особи, уповноваженої представляти інтереси ліцензіата на час проведення перевірки);

9) акт про документальне підтвердження встановлення контролю за діяльністю ліцензіата у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», резидентами держав, що здійснюють збройну агресію проти України, у значенні, наведеному у ст. 1 Закону України «Про оборону України»;

10) акт про ненадання органу ліцензування ліцензіатом документів, інформації про предмет перевірки на письмову вимогу посадових осіб органу ліцензування під час перевірки.

Одночасно з тим, у Ліцензійних умовах містяться також наступні вимоги щодо забезпечення започаткування та провадження освітньої діяльності, невиконання яких може бути підставою зупинення дії або анулювання ліцензії, зокрема: кадрові, технологічні, організаційні вимоги, а також наявний перелік документів, що підтверджують відповідність закладу відповідного рівня освіти вимогам щодо започаткування та провадження освітньої діяльності у відповідній сфері освіти.

Отже, порушення у сфері ліцензування освітньої діяльності, що тягне за собою настання господарсько-правової відповідальності, можна умовно розділити на дві групи: 1) ведення діяльності, що підлягає ліцензуванню, без отримання ліцензії; 2) порушення ліцензійних умов.

Порушення ліцензійних умов може бути виявлено органом ліцензування під час перевірки суб'єктів господарювання. У такому випадку орган ліцензування видає розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов. У зазначений в такому розпорядженні термін ліцензіат повинен надати органу ліцензування інформацію про усунення порушень. Невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов або повторне їх порушення може бути підставою для анулювання ліцензії (ст. 21 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності») [83].

Таким чином, на підставі дослідженого узагальнено юридичні та фактичні підстави настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: юридичними підставами виступають положення чинного законодавства та/або договорів про надання освітніх послуг; фактичними – неправомірні дії з надання освітніх послуг за відсутності законних підстав провадження цієї діяльності; невідповідність діяльності суб'єкта

господарювання ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності; невиконання чи неналежне виконання договору про надання освітніх послуг та інші.

Встановлено, що порушення вимог щодо обсягу, а значить якості результатів надання освітніх послуг виступає найбільш складною підставою для застосування господарсько-правової відповідальності у зв'язку з відсутністю уречевленого змісту освітніх послуг, суб'єктивного сприйняття їх якості, залежності якості як від суб'єкта надання, так і від споживача таких послуг. З урахуванням цього запропоновано при укладанні договору про надання освітніх послуг конкретизувати вимоги до якості освітніх послуг через встановлення конкретних параметрів виміру якості або показників відповідності якості певному рівню освіти.

3.2. Форми господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг

Ефективність законодавства будь-яких держав залежить від дієвості системи санкцій за його порушення. У тому числі й важливе значення для забезпечення здійснення господарської діяльності з надання освітніх послуг в умовах сьогодення має встановлення належної відповідальності учасників господарських відносин, враховуючи роль освіти в розвитку держави. Це слугує необхідною передумовою функціонування всього механізму забезпечення законності й господарського правопорядку в Україні.

Натомість, деякі науковці обґрунтовують специфічний характер відповідальності у сфері освіти. Зокрема, зобов'язані суб'єкти освітніх правовідносин є одночасно суб'єктами адміністративного, господарського, трудового, цивільного права [188, с. 86]. Ці обставини потрібно враховувати при

вирішенні питання відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг. Однак, варто зауважити, що такий підхід є дещо узагальненим та декларативним.

Відповідно до чинного законодавства та сучасних наукових підходів [166, с. 87] можна вести мову про такі форми господарсько-правової відповідальності:

- відшкодування шкоди, збитків;
- застосування оперативно-господарських санкцій (заходи оперативного впливу, що мають на меті припинення порушення зобов'язань або його попередження, наприклад, у разі, коли навчальний заклад вже порушував зобов'язання з договору тощо);
- застосування адміністративно-господарських санкцій (заходи організаційно-правового або майнового характеру);
- сплата штрафних санкцій (пеня, неустойка, штраф).

Можна припускати, що названі форми господарсько-правової відповідальності можуть бути застосовані й до суб'єктів надання освітніх послуг. Зокрема про В.М. Бесчастний зазначає, що заклад вищої освіти несе відповідальність на рівні з іншими учасниками господарських відносин і до нього можуть бути застосовані всі форми господарсько-правової відповідальності [99, с. 94-95].

Доцільно розпочати з відшкодування збитків як форми господарсько-правової відповідальності. До суб'єктів надання освітніх послуг така форма відповідальності може бути застосована відповідно до ч. 2 ст. 225 ГК України, де під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною [1]. У визначенні поняття і складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила правопорушення, ГК України включено до складу збитків і матеріальну компенсацію моральної шкоди у випадках, передбачених законом [190, с. 77].

Наступною формою відповідальності є штрафні санкції. Встановлення штрафної неустойки ЦК України й залікової ГК України, на думку І.А. Селіванової, не ґрунтується на якихось кардинальних відмінностях, тому від констатації факту та пропозиції щодо застосування в господарській діяльності особливого правила, встановленого ГК України [190, с. 78]. Слід навести думку щодо внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 232 ГК України шляхом встановлення у ній загального правила щодо застосування штрафної неустойки за порушення господарського зобов'язання [191, с. 293]. Ймовірно у разі прийняття цієї пропозиції суб'єкти цивільного і господарського обороту будуть поставлені в рівні умови. Проте суб'єкти цивільних та господарських відносин не потребують і не можуть бути поставлені в рівні умови в силу відмінностей між метою цивільних та господарських відносин. Крім того, загальне правило щодо застосування штрафної неустойки може призводити до необґрунтованого збагачення суб'єктів господарювання. Тому пріоритетним лишається залишення залікової неустойки.

Деякою мірою актуальним видається питання взаємоузгодження положень ЦК України та ГК України в частині поняття неустойки та її суті (грошова сума або інше майно – ч. 1 ст. 549 ЦК України [55], чи лише грошова сума – ч. 1 ст. 230 ГК України [1]), а також співвідношення неустойки, штрафу і пені як видів штрафних санкцій (ст. 549 Цивільного кодексу України [55] й відповідна їй ч. 1 ст. 230 ГК України [1]).

Потрібно звернути увагу, що в раніше чинній редакції Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою, який було затверджено Постановою КМУ від 19 серпня 2015 р. № 634, містилися положення щодо встановлення такої санкції як «пеня» [192]. Проте стосувалася вона замовника освітніх послуг і виглядала цілком логічно. Так, у випадку наявності грошових відносин між сторонами договору про надання освітніх послуг, ймовірним могло бути порушення порядку чи

строків розрахунків між сторонами. Однак, вищезначена Постанова втратила чинність на підставі вищезгаданої Постанови КМУ від 19 серпня 2020 р. № 735 «Про затвердження Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти» і на сьогодні відповідальність замовника спеціально не виділена. Тому, можна пропонувати доповнити чинні типові форми договорів, що регулюють питання надання освітніх послуг, нормами, що стосується настання господарсько-правової відповідальності у вигляді сплати пені за прострочку платежу та/або за несвоєчасну оплату освітніх послуг. У такому випадку замовник освітніх послуг повинен буде сплатити суб'єкту надання освітніх послуг пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін, але не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується така пеня (ч. 2 та ч. 3 ст. 343 ГК України) [1].

Ще однією формою господарсько-правової відповідальності є оперативно-господарські санкції, що застосовуються самим суб'єктом господарювання з метою захисту своїх порушених прав у відповідь на протиправні, незаконні, неправильні дії іншого суб'єкта. При цьому, перелік оперативно-господарських санкцій, наведений у ГК України не є виключним.

У сфері господарських правовідносин стосовно забезпечення ефективного використання державних коштів до осіб, що вчинили правопорушення, можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції. Однією з поширених господарських санкцій цієї форми господарсько-правової відповідальності є покладення на суб'єкта господарювання-правопорушника обов'язку повернути незаконно отриману державну допомогу.

Положеннями ст. 14 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [193] передбачається, що уповноважений орган приймає рішення про повернення незаконної державної допомоги в разі визнання її недопустимою для конкуренції. Рішення про повернення такої державної

допомоги надсилається надавачеві державної допомоги протягом трьох днів із дня його прийняття.

Надавач державної допомоги зобов'язаний ужити необхідних заходів щодо забезпечення повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, її отримувачем відповідно до рішення Уповноваженого органу та повідомити Уповноваженому органу про виконання його рішення в установленій строк. У разі невиконання рішення про припинення або повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції, Уповноважений орган звертається до з позовом про визнання відповідного нормативно-правового чи акта індивідуальної дії, на підставі якого надавалася така державна допомога, незаконним і про припинення та/або повернення незаконної державної допомоги.

Повернення суб'єктом господарювання незаконно одержаної державної допомоги регламентовано Порядком, що затверджений Постановою КМУ від 4 липня 2017 р. № 468 [194]. Передбачено, що на виконання рішення Уповноваженого органу отримувачі незаконної державної допомоги зобов'язані:

- 1) повернути незаконну державну допомогу в спосіб, визначений рішенням Уповноваженого органу;
- 2) учинити дії, передбачені заходами надавача незаконної державної допомоги для забезпечення її повернення;
- 3) інформувати надавача незаконної державної допомоги й Уповноважений орган про виконання рішення Уповноваженого органу;
- 4) надати надавачу й Уповноваженому органу докази виконання рішення з поданням засвідчених у встановленому порядку копій документів, які підтверджують перерахування та/або інший спосіб виконання рішення Уповноваженого органу.

Застосування оперативно-господарських санкцій може бути ефективною формою договірної відповідальності суб'єкта надання освітніх послуг перед їх

замовниками. Зокрема, у договорі про надання освітніх послуг сторони можуть погодити застосування до суб'єкта надання освітніх послуг таких оперативно-господарських санкцій, як: 1) відмова від оплати за надання (надані) освітні послуги, якщо зобов'язання суб'єктом надання освітніх послуг виконано (виконується) неналежним чином; 2) відмова замовника від прийняття подальших освітніх послуг, які виконані (виконуються) з порушеннями; 3) встановлення в односторонньому порядку на майбутнє додаткових гарантій належного виконання зобов'язань суб'єктом надання освітніх послуг, зміна порядку оплати послуг тощо; 4) відмова від встановлення на майбутнє господарських відносин із стороною, яка порушує зобов'язання.

До форм господарсько-правової відповідальності законодавець зараховує також адміністративно-господарські санкції, які за своєю юридичною природою тяжіють до адміністративної відповідальності, однак мають певні особливості. Зокрема, за змістом ст. 238 ГК України, адміністративно-господарські санкції визначаються як заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків [1]. При цьому наголошується, що адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Адміністративно-господарські санкції викликають велику кількість дискусій щодо їх приналежності до форм господарсько-правової відповідальності та господарського права взагалі. Наприклад, І.С. Войтенко, обґрунтовує, що передбачені у ГК України адміністративно-господарські санкції можна з віднести до адміністративних санкцій. А оскільки вони застосовуються до юридичних осіб – суб'єктів господарювання, то, на наш погляд, йдеться саме про адміністративну відповідальність юридичних осіб [195]. Однак, виходячи з положень чинного законодавства та з урахуванням висловлюваних у літературі аргументів [196; 197] все ж більш правильним видається підхід, за якого

адміністративно-господарські санкції розглядають формою господарсько-правової відповідальності.

Варто зауважити, що від санкцій за вчинення адміністративних правопорушень адміністративно-господарські санкції відрізняються головним чином процедурою їх застосування, суб'єктами відповідальності (зокрема суб'єктами адміністративної відповідальності може бути фізична особа, в тому числі суб'єкт підприємницької діяльності, або керівник чи посадова особа підприємства, установи, організації, вина якої доведена в установленому порядку), а також характером заходів, які здійснюються в межах застосування відповідної санкції [198, с. 95].

Адміністративно-господарські санкції застосовуються до суб'єкта господарювання – порушника уповноваженим органом. Правом на застосування адміністративно-господарських санкцій відповідно до ст. 238 ГК України наділені органи державної влади, якщо вони на це прямо уповноважені, та органи місцевого самоврядування.

Яскравим прикладом регуляторного впливу держави з метою забезпечення належної якості освітніх послуг, що надаються суб'єктом надання таких послуг, є застосування такої адміністративно-господарської санкції як зупинення дії ліцензій або її анулювання. Така санкція застосовуються компетентним органом, яким було виявлено порушення, як результат неусунення недоліків суб'єктом надання освітніх послуг [199, с. 142].

Відповідно Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензія на провадження виду господарської діяльності може бути: 1) анульована повністю або частково; 2) зупинена повністю або частково.

На практиці, в 2020 році до підстав, що спричинили анулювання дії ліцензії можна відзначити наступні [200]:

1) Анульовано ліцензію Приватному закладу вищої освіти «Одеський міжнародний медичний університет» та Приватному закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський податковий інститут» – у зв'язку із виявленням недостовірних даних у поданих документах. Зокрема, Кам'янець-Подільський податковий інститут не підтвердив документально, що керівники та члени проектних груп були науково-педагогічними та науковими працівниками закладів вищої освіти за основним місцем роботи та мали кваліфікацію відповідно до спеціальності.

2) Анульовано ліцензію Приватному вищому навчальному закладу «Медико-Природничий Університет», Приватному акціонерному товариству «Вищий навчальний заклад Київський славістичний університет», Приватному професійно-технічному навчальному закладу «Європейський» – у зв'язку з відмовою у проведенні позапланових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням ліцензійних умов провадження освітньої діяльності.

Щодо зупинення дії ліцензії, то в ч.ч. 2, 6 ст. 16 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» передбачено строки для усунення недоліків та відповідні підстави [83]:

1) Заяви ліцензіата про зупинення власної ліцензії повністю або частково – не більше ніж на шість місяців з дня набрання чинності рішенням про зупинення дії ліцензії повністю або частково.

2) Невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов провадження виду господарської діяльності (частини виду господарської діяльності) або несплати за видачу ліцензії – не більше ніж на два місяці з дня набрання чинності рішенням про зупинення дії ліцензії повністю або частково.

Забезпечення належного господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг, зокрема можливе настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів господарювання, має враховувати також вплив так званих обставин непереборної сили. Наприклад, протягом 2020 року відбувалось поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) в Україні, що могло унеможливити в силу карантинних обмежень вчасне та у відведені терміни

виконання ліцензійних вимог (кадрових, технічних). Як наслідок, у тому числі в суб'єктів надання освітніх послуг могла виникнути загроза зупинення дії ліцензії.

У даному контексті щодо підстави настання господарсько-правової відповідальності – невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов провадження виду господарської діяльності (частини виду господарської діяльності) – доцільним виглядає внесення змін у перехідні положення Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» щодо збільшення строків усунення недоліків до шести місяців на період дії карантину, що встановлюється КМУ з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

У даному дисертаційному дослідженні вже аналізувались затверджені в 2020 році КМУ Типові форми договору про навчання у закладі вищої освіти та фахової передвищої освіти. Однак, у текстах обох затверджених типових форм у розділах «Відповідальність сторін» містяться доволі декларативні визначення підстав та умов настання відповідальності. Одночасно з тим, варто наголосити на відсутності визначення форм такої відповідальності щодо суб'єкта надання освітніх послуг.

У випадку наявності грошових відносин між сторонами такого договору, ймовірним є порушення порядку чи строків розрахунків між сторонами. Тому, цілком обґрунтованим виглядає необхідність закріплення КМУ в текстах таких типових формах договорів, що регулюють питання надання освітніх послуг, норми, що стосується настання господарсько-правової відповідальності у формі сплати пені за прострочку платежу та/або за несвоєчасну оплату освітніх послуг. У такому випадку здобувач (або його законний представник) має сплатити суб'єкту надання освітніх послуг пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін, але не може перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується така пеня.

Як альтернативна пропозиція, доцільним є закріплення відсилочної норми на ч. 2 та ч. 3 ст. 343 ГК України, що регулюють питання настання господарсько-правової відповідальності за порушення строків розрахунків.

Варто відзначити, що в раніше затвердженій редакції Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою Постановою КМУ від 19.08.2015 № 634 норма щодо визначення такої форми господарсько-правової відповідальності як «пеня» містилася. Однак, Постанова від 19.08.2015 № 634 втратила чинність на підставі вищезгаданої Постанови КМУ від 19 серпня 2020 р. № 735 «Про затвердження Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти».

Таким чином, доцільно узагальнити форми господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: застосування адміністративно-господарських санкцій у вигляді зупинення дії ліцензії або її анулювання; сплата штрафних санкцій (пені, неустойки, штрафу) за порушення договірних зобов'язань, якщо такі санкції передбачені законом та/або договором; відшкодування збитків замовнику освітніх послуг. Запропоновано збільшення строків усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності до шести місяців на період дії карантинних обмежень, для чого необхідно внесення змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Висновки до розділу 3

На підставі проведеного дослідження господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг зроблено наступні висновки.

1. Узагальнено юридичні та фактичні підстави настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: юридичними підставами виступають положення чинного законодавства та/або договорів про надання освітніх послуг; фактичними – неправомірні дії з надання освітніх послуг за відсутності законних підстав провадження цієї діяльності; невідповідність діяльності суб'єкта господарювання ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності; невиконання чи неналежне виконання договору про надання освітніх послуг та інші.

Встановлено, що порушення вимог щодо якості надання освітніх послуг виступає найбільш складною підставою для застосування господарсько-правової відповідальності у зв'язку з відсутністю уречевленого змісту освітніх послуг, суб'єктивного сприйняття їх якості, залежності якості як від суб'єкта надання, так і від споживача таких послуг. З урахуванням цього запропоновано при укладанні договору про надання освітніх послуг конкретизувати вимоги до якості освітніх послуг через встановлення конкретних параметрів виміру якості або показників відповідності якості певному рівню освіти.

2. Узагальнено форми господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: застосування адміністративно-господарських санкцій у вигляді зупинення дії ліцензії або її анулювання; сплата штрафних санкцій (пені, неустойки, штрафу) за порушення договірних зобов'язань, якщо такі санкції передбачені законом та/або договором; відшкодування збитків замовнику освітніх послуг. Запропоновано збільшення строків усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності до шести місяців на період дії карантинних обмежень, для чого необхідно внесення змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження господарсько-правових основ надання освітніх послуг вирішено наукове завдання, яке полягає у подальшому розвитку теоретичних положень та обґрунтуванні науково-методичних підходів з метою вдосконалення господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг в Україні.

На підставі проведеного дослідження сформульовано наступні наукові та практичні результати:

1. Виокремлено основні етапи становлення освітніх послуг як правової категорії: період існування Київської Русі (згадки про освіту у законах Мономаха, візантійсько-руських угодах, зародження освітніх послуг з появою перших навчальних закладів), періоди перебування українських земель у складі Російської, Австрійської імперій, Угорського королівства (конкретизація змісту освітніх послуг, урізноманітнення їх видів завдяки появі вищих навчальних закладів університетського типу), радянський період (конкретизація змісту освітніх послуг на різних рівнях освіти); період незалежності України (закріплення на законодавчому рівні визначення поняття освітньої послуги та її якісних вимірів).

Конкретизовано ознаки, притаманні освітнім послугам, з урахуванням яких доопрацьовано визначення освітніх послуг як дій закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які надаються на платній чи безоплатній основі й спрямовані на отримання нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей (знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей) та результатів навчання здобувачами освіти.

Узагальнено характеристики освітніх послуг з обґрунтуванням, що вони є публічними, нематеріальними, фактичними, професійними. Конкретизовано види освітніх послуг за підставами:

- 1) строку надання (разові чи строкові);
- 2) оплатністю (платні чи безоплатні для здобувача освіти);
- 3) за рівнями освіти (у дошкільній, початковій, середній, вищій освіті);
- 4) за формами здобуття освіти (в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній та інших формах здобуття освіти);
- 5) за обсягом та спрямованістю послуг (загальноосвітні чи професійні; загальні, вузькоорієнтовані, спрямовані на розвиток особистих здібностей здобувачів освіти та здобувачів з особливими потребами).

2. Уточнено специфічні ознаки діяльності з надання освітніх послуг, обумовлені її здійсненням у сфері освіти, як-то: ціль, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти у задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) і суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку); необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; характер діяльності: основний або додатковий вид діяльності для суб'єктів господарювання; зміст діяльності – надання освітніх послуг, види, обсяги та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором.

З урахуванням цих ознак удосконалено визначення господарської діяльності з надання освітніх послуг як діяльності, спрямованої на надання таких послуг у формальній або неформальній освіті задля сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти та задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг.

Обґрунтовується виокремлення в окремий вид діяльності надання освітніх послуг у режимі «онлайн», що обумовлено сучасним рівнем розвитку

суспільства, відповідає його потребам та глобальними викликам, які постають перед суспільством.

3. Проведене дослідження дозволило узагальнити господарсько-правову основу надання освітніх послуг та конкретизувати чинники, які в сучасних умовах впливають на удосконалення господарсько-правової основи надання освітніх послуг, серед яких: визнання та імплементація базових принципів і стандартів освітньої діяльності, які закріплені в актах ЄС; врахування глобальних викликів, що обумовлюють розвиток онлайн-освіти; збереження національних особливостей організації системи освіти, рівня професійної підготовки фахівців, змісту освітніх програм тощо; посилення автономії закладів освіти, орієнтація на поширення договірного регулювання надання освітніх послуг та ін.

4. Обґрунтовано, що суб'єкти надання освітніх послуг є суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми і форми власності, які мають сукупність господарських прав та обов'язків, що формує обсяг господарської компетенції, та наділені господарською правосуб'єктністю. Також обґрунтовано, що серед суб'єктів надання освітніх послуг в окремий вид потрібно виділяти заклади освіти, у тому числі іноземних держав, оскільки для них основним видом діяльності є освітня діяльність; до інших суб'єктів надання освітніх послуг належать інші юридичні особи – підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці, які не мають статусу закладу освіти, та відокремлені структурні підрозділи (філії, представництва тощо) юридичної особи, у тому числі закладів освіти іноземних держав.

Конкретизовано, що імплементація принципу автономії закладу освіти в контексті господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг потребує спрямування на реалізацію господарської компетенції закладом освіти на засадах самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо здійснення господарської діяльності.

5. Обґрунтовано, що визначальною умовою надання освітніх послуг є легітимація у вигляді державної реєстрації суб'єкта господарювання. Узагальнено умови надання освітніх послуг у формальній освіті: ліцензування освітньої діяльності, якому підлягає діяльність закладів освіти, інших юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, відокремлених структурних підрозділів у разі започаткування надання освітніх послуг за новою спеціальністю, іншим рівнем освіти, з метою підготовки іноземців та осіб без громадянства за спеціальністю, збільшення ліцензованого обсягу.

Конкретизовано вимоги до інформаційно-технічного забезпечення суб'єкта надання освітніх послуг в режимі «онлайн» шляхом обґрунтування, що такі вимоги потребують врахування доступності використовуваних технологій для широкого кола здобувачів освіти, рівень володіння цифровими навичками й уміння користуватися технологіями онлайн навчання як безпосередніх надавачів, так і споживачів освітніх послуг. Дотримання цієї умови є запорукою забезпечення якості освітніх послуг в режимі «онлайн», зокрема в межах дистанційного навчання.

Запропоновано також встановити умову надання освітніх послуг у неформальній освіті – державну реєстрацію суб'єкта господарювання та його добровільну сертифікацію з подальшим віднесенням їх до суб'єктів надання освітніх послуг, що відповідає умовам гармонізації українського законодавства до законодавства ЄС та його базовим принципам і стандартам освітньої діяльності. З урахуванням цього запропоновано доповнити Закон України «Про освіту» статтю 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті».

6. Запропоновано створення інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти, що сприятиме державному регулюванню діяльності з надання освітніх послуг.

Обґрунтовано також значення договору для господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, який слугує підставою для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення зобов'язань та відповідальності цих суб'єктів.

7. Доопрацьовано правову характеристику договору про надання освітніх послуг з обґрунтуванням його господарсько-правової природи, якщо замовником послуг виступає юридична особа або фізична особа-підприємець, та значення як підстави для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення їх зобов'язань та відповідальності. Конкретизовано істотні умови такого договору (предмет договору визначається видом освітньої послуги та вимогами до якості; строк договору залежить від виду освітніх послуг: разові чи строкові; ціна договору визначається за згодою сторін або відповідно до вартості освітніх послуг, яка заздалегідь встановлена та належним чином оприлюднена суб'єктом надання послуг). З урахуванням вищевикладеного запропоновано внести зміни до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735, передбачивши, що юридичні особи та фізичні особи-підприємці також можуть бути замовниками освітніх послуг.

8. Узагальнено юридичні та фактичні підстави настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: юридичними підставами виступають положення чинного законодавства та/або договорів про надання освітніх послуг; фактичними - неправомірні дії з надання освітніх послуг за відсутності законних підстав провадження цієї діяльності; невідповідність діяльності суб'єкта господарювання ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності; невиконання чи неналежне виконання договору про надання освітніх послуг та інші. Встановлено, що порушення вимог щодо якості надання освітніх послуг виступає найбільш складною підставою для застосування господарсько-правової відповідальності у зв'язку з відсутністю уречевленого змісту освітніх

послуг, суб'єктивного сприйняття їх якості, залежності якості як від суб'єкта надання, так і від споживача таких послуг. З урахуванням цього запропоновано при укладанні договору про надання освітніх послуг конкретизувати вимоги до якості освітніх послуг через встановлення конкретних параметрів виміру якості або показників відповідності якості певному рівню освіти.

9. Узагальнено форми господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг: застосування адміністративно-господарських санкцій у вигляді зупинення дії ліцензії або її анулювання; сплата штрафних санкцій (пені, неустойки, штрафу) за порушення договірних зобов'язань, якщо такі санкції передбачені законом та/або договором; відшкодування збитків замовнику освітніх послуг. Запропоновано збільшення строків усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності до шести місяців на період дії карантинних обмежень, для чого необхідно внесення змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 462. (Із змінами).
2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. 322-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (Із змінами).
3. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 11 січня 2012 р. № 4312-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 39. Ст. 462.
4. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 № 436-IV. Відомості Верховної Ради. 2013. № 24. Ст. 243.
5. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №38-39. Ст. 380.
6. Деревянко Б. В. Адміністративно-правове регулювання надання послуг у сфері освіти: монографія. Донецьк: ПП «Видавничий дім «Кальміус», 2012. 528 с.
7. Литвин І.І. Становлення та розвиток освітніх послуг в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 5. Т.3. С. 15-18.
8. Шаповал Р. В. Становлення, розвиток та організаційно-правове забезпечення освіти в Україні. Наше право. 2011. № 1 (1). С. 43-49.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник для студентів вищих педагогічних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с. URL: https://pidruchniki.com/1150040935083/pedagogika/istoriya_ukrayinskoyi_shkoli_pedagogiki

10. Деревянко Б. В. Історичний розвиток правового регулювання надання послуг у сфері освіти на українських землях (період Середньовіччя). Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2011. № 4 (47). С. 35-40.
11. Статут Львівської братської школи 1586 р. Порядок шкільний. URL: https://pedagogika.ucoz.ua/load/istorija_pedagogiki/dodatkov_i_materiali/statut_lvivskoji_bratskoji_shkoli_1586_r_porjadok_shkilnij/9-1-0-29
12. Кахнич В. Розвиток правової науки та освіти на юридичному факультеті Львівського університету за часів Австрії та Австро-Угорщини. Вісник Львівського університету. 2010. Вип. 50. С. 66-71.
13. Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: теоретико-правовий вимір: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень». Львів, 2018. 473 с. URL: <https://lpnu.ua/research/disscoun/d-3505219/parpan-ulyana-myhaylivna>
14. Чорний О. Діяльність навчальних закладів морського профілю на півдні України в останній чверті XVIII – на початку XX ст.: історіографія проблеми. Наукові записки. 2009. Вип. 12. С. 250-262. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
15. Деревянко Б. В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Донецьк, 2014. 504 с.
16. Історія педагогіки. Курс лекцій. К. 2004. 171 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-534.html>
17. Деревянко Б. В. Історичний розвиток правового регулювання надання послуг у сфері освіти на українських землях з початку XIX століття до радянських часів. Університетські наукові записки. 2011. № 4. С. 5-14.
18. Гач О. Б. О правах и правилах частных учебных заведений в дореволюционной России: к истории принятия Закона 1914 года. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2012. № 11. С. 225-

227. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-pravah-i-pravilah-chastnyh-uchebnyh-zavedeniy-v-dorevolyutsionnoy-rossii-k-istorii-prinyatiya-zakona-1914-goda/viewer>

19. Яремчук В. Д. Забезпечення прав українців на національну освіту у державах, до складу яких входили етнічні українські землі Галичини, Буковини та Закарпаття (друга пол. XVIII – поч. XX ст.). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 1. С. 62-72.

20. Яремчук В. Д. Становлення та розвиток радянської освітньої політики на західноукраїнських землях у 1939-1940 р.р. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 3. С. 3-12.

21. Яремчук В. Д. Державно-правові проблеми національної політики у галузі освіти в Україні у 20-30-і рр. XX ст. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 1. С. 1-12.

22. Про народну освіту: Закон УРСР від 28 червня 1974 р. Сайт Ліга. Закон. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html

23. Про освіту: Закон УРСР від 23 травня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 34. Ст. 451 (втратив чинність).

24. Деревянко Б. В. Історичний розвиток правового регулювання надання послуг у сфері освіти на українських землях (у радянські та пострадянські часи). Право і суспільство. 2011. № 6. С. 26-34.

25. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.

26. Освіта. Сайт «Євроінтеграційний портал»: URL: <https://eu-ua.org/evrointehratiia/osvita>

27. Рудницький В., Шевчук Р. Українські реалії та перспективи Болонського процесу. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 2 (14). С. 169-177.

28. Романенко Є. О., Чаплай І. В. Становлення та розвиток недержавних закладів вищої освіти в Україні. Проблеми модернізації України: зб. наук. пр. /

МАУП. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. Вип. 8: Матеріали Міжнар. наук. конф. «Актуальні проблеми модернізації недержавного сектору освіти в Україні у контексті світових тенденцій і національної практики» (11 квітня 2019 р.). / редкол.: М. Н. Курко (голова) та ін., 2019. С. 12-14.

29. Савчук Є.Ю. Господарсько-правова основа надання освітніх послуг. Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene: Conferința internațională științifico-practică (22–23 martie 2019). Chișinău, Republica Moldova, 2019. p. 128-131.

30. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

31. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 31. Ст. 226.

32. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021.

33. Литвин І. І. Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Дніпро. 2016. 42 с.

34. Павлюченко Ю. М., Савчук Є. Ю. Генезис поняття освітніх послуг як правової категорії. Правові Горизонти. 2020. №20(33). С. 7-14.

35. Давыдянец Д. Е., Остапенко Е. А., Скребцова Т. В. К определению понятий «услуга» и «качество услуги». Kant. 2019. №1 (30). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-opredeleniyu-ponyatiy-usluga-i-kachestvo-uslugi> (дата обращения: 14.01.2021).

36. Сидорова А.В., Кобідзе Н.Н. Особливості послуг вищої освіти в новій економіці. Економіка і організація управління. 2019. № 4(36). С. 40-47.

37. Резнікова В. В. Послуга та суміжні правові категорії. Університетські наукові записки. 2009. № 2. С. 105-115.
38. Електронне урядування та електронна демократія: навчальний посібник: у 15 ч. /за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. Частина 10: Електронні послуги / Р. М. Матвійчук, С. П. Кандзюба. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 60 с.
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
40. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. Т. 3. Обє-Роб. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Аконіт, 1998. 927 с.
41. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 19-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2015_18_6
42. Щербаков Р.А. Классификация правовых категорий. Вопросы российского и международного права. 2017. .Т. 7. № 1А. С. 62-68. URL: <http://publishing-vak.ru/file/archive-law-2017-1/7-shcherbakov.pdf>
43. Деревянко Б.В. Услуги у сфері освіти: правове регулювання: монографія. МВС України, Донецький юридичний інститут. Донецьк: Видавничий дім «Кальміус», 2013. 387 с.
44. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции. М.: Изд-во Ю. А. Тихомирова. 2001. 355 с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2002-03-018-tihomirov-yu-a-teoriya-kompetentsii-m-yustitsinform-2001-354-s>
45. Шаров Ю. П., Сухінін Д. В. Муніципальні послуги: шлях до високої якості: монографія. Мелітополь: Видавн. будинок ММД, 2008. 136 с.
46. Золотарьова В. І. Економічна сутність, класифікація та основні види продуктів сфери послуг. Економіка та держава. 2019. №10. С. 103-107. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2019/20.pdf.
47. Міськевич А. В. Співвідношення соціальних та адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення в Україні. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. 2015. Серія Право. Вип. 35. Ч. I. Т. 2. С. 136-138.

48. Дзюбенко О. Л. Поняття та класифікація послуг вищої освіти. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 2. С. 44-49. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2017/2/11.pdf>

49. Телестакова А. А. Окремі питання визначення критеріїв класифікації договорів про надання послуг. Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 172-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_1_45

50. SZARFENBERG, Ryszard. Polityka społeczna i usługi społeczne. W: M. Grewiński, B. Więckowska (red.), Przeobrażenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce, 2011, 63-67.

51. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне право України: підручник. К.: Істина, 2007. 816 с.

52. Горблянський В. Я. Послуга як категорія цивільного права. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2015. Вип. 39. С. 114-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2015_39_12

53. Скрипник В. Л. Послуги як особливий об'єкт цивільних прав. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 36. Т. 2. С. 38-41.

54. Голоденко І. О. Освітні послуги в системі об'єктів цивільних прав за законодавством України та Німеччини. Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство. 2017. Т. 22. Вип. 2. С. 47-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_prav_2017_22_2_8

55. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461. (Із змінами).

56. Штуль В. П. Конкурентоспроможність освітніх послуг: роль матеріально-технічної бази. Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». 2003. № 494: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи

становлення і проблеми розвитку. С. 258-265. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/39295>

57. Романова М. М., Чернова А. А. Специфика и особенности образовательных услуг в сфере услуг. Экономика, статистика и информатика. 2014. № 2. С. 13-16. URL: <https://statecon.rea.ru/jour/article/view/375/357>

58. Деревянко Б. В. Щодо визначення видів послуг у сфері освіти. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 7 (липень). С. 47-53.

59. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-п#Text>

60. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010: Національний класифікатор України: наказ Держспоживстандарту України від 11 жовтня 2010 р. № 457. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>.

61. Савчук Є. Ю. Класифікація освітніх послуг в аспекті господарсько-правового забезпечення їх надання. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2020. № 8 (30). С. 30-38.

62. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою якості освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р. № 982. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/982-2018-%D0%BF#Text>

63. Щербина В. С. Господарське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

64. Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; под ред. Мамутова В. К. К.: Юринком Интер, 2002. 899 с.
65. Вінник О. М. Господарське право: навчальний посібник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 766 с.
66. Боголіб Т. Характер і особливості ринкових відносин у системі вищої освіти. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 8. С. 57-61.
67. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 49. Ст. 259.
68. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>
69. Дерев'янко Б. В. Щодо визначення понять «надання освітніх послуг» та «надання послуг у сфері освіти». Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4 (57). С. 92-109. URL: http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6776/1/Derevyanko__2011__4.PDF
70. Пономаренко Г. О. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2009. № 3 (46). С. 6-14.
71. Методика розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта: постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 р. № 346. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-2013-%D0%BF#Text>
72. Таран Л. В. Питання господарсько-правового забезпечення діяльності у сфері освітніх послуг. Теорія і практика правознавства. 2016. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2016_2_8.pdf

73. Дерев'янюк Б. В. Комерційний статус суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері освіти. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 8. С. 114-118.

74. Чалий Ю. І. Суб'єкти освітніх відносин. Право і Безпека. 2016. № 2 (61). С. 108-112

75. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право, муніципальне право». Нац. акад. внутр. справ України. К., 2005. 205 с.

76. Щодо організації дистанційного навчання: лист Міністерства освіти і науки України від 2 листопада 2020 р. № 1/9-609. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>

77. Деякі питання організації дистанційного навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 8 вересня 2020 р. № 1115. Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>

78. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел, М. Д. Василюк-Дерибас, О. В. Дмитрієв та ін.; уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 869. URL: <http://surl.li/rdqs>

79. Уралова Ю. П. Господарсько-правове регулювання посередницької діяльності у сфері страхування: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Дон. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 277 с.

80. Шаповал Р. В. Правове регулювання освіти в Україні. Форум права. 2011. № 1. С. 1110-1115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_179

81. Устименко В. А., Джабраїлов Р. А. Господарський кодекс України - шлях до європейських правових традицій. Вісник господарського судочинства. 2016. № 1. С. 146-152.

82. Пашков В. Діяльність суб'єктів господарювання як об'єкт правового регулювання: проблема кваліфікації. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1(64). С. 124-134.

83. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

84. Сырых В. М. Образовательные услуги и образовательные правоотношения: дискуссионные взгляды и действительное содержание. Журнал российского права. 2010. № 4. С. 69-78.

85. Каракасіді О. Ф., Золотарьова О. А. Проблемні питання правового статусу недержавного вищого закладу освіти. Актуальні проблеми модернізації недержавного сектору освіти в Україні у контексті світових тенденцій і національної практики: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 11 квітня 2019) / редкол.: М. Н. Курко (голова) та ін. 2019. С. 197-199.

86. Denek, K. Toczaca sie reforma edukacji. Nauczyciel i szkola. 2006. № 3/4. S. 21–42. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-t3_4_\(32_33\)/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-t3_4_\(32_33\)-s21-42/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-t3_4_\(32_33\)-s21-42.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-t3_4_(32_33)/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-t3_4_(32_33)-s21-42/Nauczyciel_i_Szkola-r2006-t3_4_(32_33)-s21-42.pdf)

87. Кавалеров А. І., Ворніков В. І. Євроінтеграція: Болонський процес і Україна: монографія. Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського». О.: Астропринт, 2012. 231 с.

88. Савчук Є.Ю. Деякі аспекти господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг: особливості імплементації законодавства ЄС. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. 2020. Вип. 53. С. 41-51.

89. Тихомирова Г. Є. Правове забезпечення надання освітніх послуг в Україні та Європейському Союзі: порівняльно-правовий аналіз. Вісник

Маріупольського державного університету. Серія Право. 2015. Вип. 9-10. С. 148-156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_pr_2015_9-10_19

90. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. Вісник Львівського університету. Сер.: Міжнародні відносини. 2011. Вип. 28. С. 53-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2011_28_7

91. Мокін Б., Мізерний В., Мензул О. Інтеграція навчання з виробництвом як один із визначальних факторів підготовки фахівців за критерієм якості. Молодь і ринок. 2011. № 11. С. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_11_3

92. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

93. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 7 лютого 1992 р., 25 березня 1957 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/40/f450346n12.pdf>

94. Judgment of the Court. 13 February 1985. In Case 293/83. *EUR-Lex: EU law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61983CJ0293&from=EN>

95. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік. Офіційний веб-портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ar-aa-implementation-2019-4.pdf>

96. Савчук Є.Ю. Щодо удосконалення законодавства у сфері надання освітніх послуг. Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,

присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця, 11-12 жовтня 2019 року). Вінниця, 2019. С. 164-166

97. Employment, Social Affairs & Inclusion. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1036>

98. Мосьпан Н. В. Тенденції взаємодії вищої освіти з ринком праці в Європейському Союзі: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2019. 520 с.

99. Бесчастний В. М. Заклади вищої освіти як повноцінні суб'єкти господарювання. Правовий часопис Донбасу. 2018. № 4 (65). С. 90-97. URL: <https://ljd.dli.donetsk.ua/ljd-archive/category/70-activities-science-ljd-archive-2018-4s>

100. Сырых В. М. Предмет правового регулирования образовательного права. Право и образование. 2001. №3. С. 43-58. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=9228507>

101. Тицька Я. О. Підстави розмежування понять «освітні правовідносини» та «відносини у сфері освіти». Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 67. С. 260-267.

102. Положення про опорний заклад освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 532. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532-2019-%D0%BF#Text>

103. Чалий Ю. І. Суб'єкти освітніх відносин. Право і Безпека. 2016. № 2 (61). С. 108-112.

104. Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. Право України. 2014. № 2. С. 70-79.

105. Юркевич Ю. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 1. С. 46-50.

106. Блащук Т. В. Організаційна єдність як ознака юридичної особи. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 10. С. 41-45.
107. Бірюков І.А., Заїка Ю.О. Цивільне право України. Загальна частина: навчальний посібник / К.: КНТ, 2006. 480 с.
108. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572.
109. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 46. Ст. 393.
110. Худенко М. В. Господарсько-правовий статус осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. Економіка та право. 2019. № 4 (55). С. 60-71.
111. Пашков В. М. Правове регулювання обігу лікарських засобів. К.: МОРІОН, 2004. 160 с.
112. Дзелме Ю. Структура системы гарантии качества высшего образования в Латвии. Альма матер. (Вестник высшей школы). 2004. № 1 С. 17-22. URL: <https://almavest.ru/ru/archive/811/2312>
113. Автономія як шлях до ефективного менеджменту школи. Методичні рекомендації / Сеїтосманов А., Фасоля О., Мархлєвські В. К., 2019. 47 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2020/07/13/2020-07-13-avtonomy.pdf>
114. Савчук Є. Ю. Господарсько-правове регулювання діяльності суб'єктів надання освітніх послуг. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 5. С. 86-90. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/21.pdf
115. Хомко Л. В. Легітимація суб'єктів підприємницької діяльності: сутність та законодавче забезпечення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. № 1. С. 142-151.
116. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. К., 1974. 776 с.

117. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31-32. Ст. 263 (Із змінами).

118. Шаповал Р. В., Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 23 с.

119. Бекірова Е. Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2006. 17 с.

120. Шпомер А. І. Ліцензування господарської діяльності (господарсько-правовий аспект): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2006. 20 с.

121. Хомишин І. Ю. Мета та зміст процедури ліцензування освітньої діяльності. Порівняльно-аналітичне право. 2018. №2. С. 275. URL: http://pap.in.ua/2_2018/82.pdf

122. Савчук Є. Ю. Щодо напрямів господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Весняні юридичні читання – 2020». (Вінниця, 30 квітня 2020 року). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 307-310.

123. Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України 27 грудня 2018 р. № 1190. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text>

124. Детермінанти сталого розвитку економіки: монографія / Під заг.ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В., д.ю.н., проф. Устименка В.А. К.: Інтерсервіс, 2019. 261 с.
125. Кравець І. Суб'єкти організаційно-господарських повноважень у структурі господарських систем. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* 2015. № 12 (2/1). С. 88-93.
126. Про затвердження Переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України. від 5 серпня 2015 р. № 609. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609-2015-п#Text>
127. Дзюбенко О. П. Актуальні питання державного регулювання ринку послуг вищої освіти в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 111-115.
128. Майборода Т. М. Історичний аналіз становлення державного регулювання освіти. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2018. № 2. С. 107-113.
129. Карпенко В. О., Самчук Л. І., Кривоносова О. В. Впровадження Болонських принципів в контексті реформування системи освітніх послуг країн Балтії (Латвії, Литви та Естонії). *Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України*. 2013. № 3. С. 91-98. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/8285/1/432512540.pdf>.
130. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
131. Стандартизація професійної освіти: теорія і практика: монографія / за ред. А. А. Каленського та ін. Житомир: «Полісся», 2018. 256 с.
132. Професійні стандарти і кваліфікації у країнах з високо розвинутою економікою / Л. П. Пуховська, А. О. Варначев, С. В. Мельник, Ю. І. Кравець; за наук. ред. Л. П. Пуховської. К.: «НВП Поліграфсервіс», 2014. 176 с.

133. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>

134. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: рекомендація Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 18 грудня 2006 р. № 2006/962/ЄС. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975

135. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 р. № 977. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>

136. Петренко В. А. Державне регулювання освітньої діяльності в сфері вищої освіти. Економіка та держава. 2019. № 7. С. 69-72.

137. Quality assurance of higher education in Estonia. Implementation of Bologna declaration in Estonia in 1999-2003. URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/Reports/Countrep_03/Estonia.pdf

138. Haridus-Ja Teadusministeerium. Оценка качества. Сайт Министерства образования и науки Эстонии. URL: <https://www.htm.ee/ru/meropriyatiya/vysshee-obrazovanie/ocenka-kachestva>

139. Майборода Т. М. Державне регулювання освіти в контексті розвитку національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»; ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі». Полтава, 2019. 259 с.

140. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників: наказ Міністерства освіти і науки України від 6 жовтня 2010 р. № 930. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10#Text>

141. Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1190 Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text>

142. Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти: постановою Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 р. №752. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2011-п#Text>

143. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://info.edbo.gov.ua/registry/>

144. Розгон О. В. Специфіка договору про надання освітніх послуг вищому навчальному закладі. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Вип. 3. Т. 1. Серія Юридичні науки. С. 102-105.

145. Минаев В.Э. Договор возмездного оказания образовательных услуг: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». Ин-т гос-ва и права РАН. Москва, 2008. 27 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/dogovor-vozmezdno-okazaniya-obrazovatelnykh-uslug-problemy-teorii-i-praktiki/read>.

146. Волчанская Л. М. Договор возмездного оказания образовательных услуг в системе высшего профессионального образования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». Волгоград, 2002 167 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/dogovor-vozmezdno-okazaniya-obrazovatelnykh-uslug-v-sisteme-vysshego-professionalnogo-obra>.

147. Деревянко Б. В. Надання освітніх послуг як вид господарської діяльності. Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні: збірник наукових праць за

результатами Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 14-15 травня 2010 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2010. С. 279-282.

148. Савчук Є. Ю. Господарсько-правові аспекти визначення природи договору з надання освітніх послуг. Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції) (м. Кривий Ріг, 25 вересня 2020 року). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2020. С. 143-146.

149. Беяневич О. А. Господарський договір та способи його укладання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1999. 24 с.

150. Про затвердження порядків надання платних послуг державними та комунальними навчальними закладами: наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України від 23 липня 2010 р. № 736/902/758. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1196-10#Text>

151. Карчевський К. А. Платні освітні послуги вищих закладів освіти МВС України: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2001. 19 с.

152. Баб'юк М. П. Цивільно-правова природа договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Вип. 37. Т. 1. С. 101-105.

153. Герц, Алла Анатоліївна. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2016. 38 с.

154. Федорченко Н. В. Зміст зобов'язань надання послуг з вищої освіти. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 10. С. 70-73.

155. Голоденко І. О. Договір про надання освітніх послуг у цивільному праві України. Актуальні проблеми приватного права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (до 90-річчя від дня його народження). (Одеса, 15 грудня 2017 р.). / упор. та відп. ред. І. С. Канзафарова, В. М. Зубар. Одеса: Астропринт, 2017. С. 88-94.

156. Про затвердження Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2020-%D0%BF#Text>

157. Про затвердження Типової форми договору про надання освітніх послуг закладом фахової передвищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 736. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2020-%D0%BF#Text>

158. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 524 (Із змінами).

159. Устименко В., Джабраїлов Р. Проблеми та перспективи впровадження державно-приватного партнерства у відносини у сфері господарювання. Схід. 2011. № 1 (108). С. 175-178.

160. Лойко В. В., Поздєєва К. В., Жильцов М. О. Нові організаційно-правові форми функціонування закладів освіти як основа удосконалення економічного механізму розвитку системи загальної середньої освіти. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. 2019. № 2(4). С. 80-89.

161. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>

162. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

163. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

164. Найман Н. Юридична сила e-contracts: як розцінювати договори, укладені в мережі Інтернет? Юридична газета online. 2017. № 41 (591). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yuridichna-sila-econtracts-yak-rozcinyuvati-dogovori-ukladeni-v-merezhi-internet.html>

165. Устименко В. А. Правовий господарський порядок як засіб забезпечення сталого розвитку економіки України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 11. С. 46-48.

166. Дерев'янко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. В. Дерев'янка; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів: Ліга-Прес, 2019. 150 с.

167. Коваль І., Павлюченко Ю. Охоронна функція господарського права. Право України. 2019. № 8. С. 15-30.

168. Щербина В. С. Господарсько-правова відповідальність у доктрині господарського права України та її законодавче закріплення. Право України. 2019. № 8. С. 81-93.

169. Щербина В.С. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип. 3 (79). С. 10-16.

170. Булгакова І. В. Господарське право України: Навчальний посібник К.: Прецедент, 2006. 346 с.

171. Заярний О. Співвідношення понять господарсько-правова відповідальність та господарсько-правові санкції. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2010. Вип. 82. С. 51-57.

172. Мамутов В. К., Овсиенко В. В., Юдин В. Я. Предприятие и материальная ответственность. К.: Наук. думка, 1971. С. 26-27.

173. Велика юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 15: Господарське право / редкол.: В.А. Устименко (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2019. 784 с.

174. Мамедова С. М. Підстави застосування штрафних санкцій в господарському праві України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 11. С. 98-105.

175. Мілімко Л.В. Господарсько-правова відповідальність: ознаки, процедура застосування. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2016. № 1 (38). С. 145-149.

176. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 4 березня 2019 р. по справі № 753/23506/17. Аналітично-правова система «Zakononline». URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80282666>

177. Постанова Вищого Господарського Суду України від 16 серпня 2011 р. по справі № 13/316/10. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3376059.html

178. Шишка Р. Б. Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 1. С. 129-133.

179. Татькова З. Ф. Підстави, види та форми господарсько-правової відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2010. 19 с.

180. Болотова Г. Д. До питання причинного зв'язку у господарських спорах про відшкодування збитків. Економіка та право. Серія: Право. 2015. № 2. С. 53-56.

181. Ткачук (Тороп) В.Ю. Нормативні шпарини в господарських правопорушеннях. Business Law Electronic Resource. 2019. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/normatyvni-shparyny-v-gospodarskykh-pravoporusheniakh/>

182. Бабак О. Основні види відповідальності суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 10. С. 144-148.

183. Шульга Р. Р. Категорія «торгівля послугами»: сутність та проблеми застосування у господарському законодавстві України. Форум права. 2010. № 4. С. 976-981. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10sppgz.pdf>

184. Рєзнікова В.В., Кравець І.М. Коасифікація товарів: господарсько-правовий аспект. Економіка та право. 2019. № 2 (53). С. 25-46.

185. Заярний О. Вина в системі умов господарсько-правової відповідальності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2010. Вип. 84. С. 93-98.

186. Ушкало Н. І., Крамаренко К. І. Особливості господарсько-правової відповідальності державних вищих навчальних закладів. Актуальні проблеми цивільного та господарського права: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 7 жовтня 2016 р.). Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2016. С. 196-199.

187. Лейбович А. В. Засади розвитку приватних шкіл в Україні. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6356>

188. Тицька Я. О. Особливості змісту освітніх правовідносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С. 84-87.

189. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій (загальна частина). К.: Видавництво Ліра-К, 2017. 240 с.

190. Селіванова І. А. Співвідношення Цивільного та Господарського кодексів України в регулюванні відповідальності за порушення у сфері господарювання. Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: Сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; Редкол.: Мамутов В.К. (отв. ред.) и др. Донецк: ООО "Юго-Восток, ЛТД", 2005. С. 77-78.

191. Примак В. Д. Проблеми інституту цивільно-правової відповідальності у системі положень нового Цивільного кодексу України. Методологія приватного права: Зб. наук. праць (за матеріалами наук.-теорет. конф. (Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О. Д. Крупчан (голова) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2003. С. 291-293.

192. Про затвердження Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою: постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 634. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2015-p#Text> (втратила чинність).

193. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1555-VII. . Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>

194. Про затвердження Порядку повернення незаконної державної допомоги, недопустимої для конкуренції: постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 468 . Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468-2017-%D0%BF#Text>

195. Войтенко І. С. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-господарських санкцій за адміністративним законодавством України. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 117-121.
196. Віхрова І. О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності. Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 151-155
197. Щербина В. С. Адміністративно-господарські санкції в системі заходів господарсько-правової відповідальності. Вісник господарського судочинства. 2012. № 3. С. 94-98.
198. Петруненко, Я. Удосконалення господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері використання державних коштів. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 93-96.
199. Подоляка А. М. Господарсько-правова відповідальність та сучасні засоби її застосування. Наше право. 2010. № 4. Ч. 2. С. 138-144.
200. Захарін С. Про ліцензування та анулювання ліцензій. Сайт «Osvita.ua». 2020. 15 жовтня. URL: <https://osvita.ua/blogs/77004/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Періодизація еволюції теоретико-правових підходів до тлумачення освітніх послуг у контексті їх господарсько-правового регулювання

Найменування періоду (етапу)	Ключові державні рішення, законодавчі акти	Характерні риси періоду та особливості господарсько-правових відносин у сфері освітніх послуг
За часів існування Київської Русі (X – XV ст.)	<ul style="list-style-type: none"> - звід законів В. Мономаха «Повчання дітям»; - візантійсько-руські угоди. 	<ul style="list-style-type: none"> - поява перших навчальних закладів при церквах та монастирях; - господарська та інша діяльність навчальних закладів залежала від рішень можновладних світських та впливових церковних осіб, які організовували освітній процес; - період збігається з появою перших вищих навчальних закладах у Західній Європі.
Епоха козацтва (XVI – XVII ст.)	<ul style="list-style-type: none"> - запорозькі неписані закони, звичаєве козацьке право; - магдебурзьке право у містах; - Гадяцька угода. 	<ul style="list-style-type: none"> - братські школи та бурси (навчальні заклади середнього типу), які залежали від фінансування з боку суспільних об'єднань – об'єднань козаків, шляхти та міщан – братств, Війська Запорізького, окремих меценатів; господарювали на власний розсуд; - вищі навчальні заклади (у т.ч. як результат об'єднання братських шкіл, єзуїтські колегії) надавали послуги з вивчення гуманітарних і точних наук; мали переважно просвітницьку місію; - впровадження найважливішого принципу системи освіти (від німецьких колоністів) – обов'язкового навчання хлопчиків і дівчат.
Українські землі у складі імперій (XVII – поч. XX ст.)	<ul style="list-style-type: none"> - закони Російської, Австрійської імперії; Угорського королівства. 	<ul style="list-style-type: none"> - почали з'являтися вищі навчальні заклади університетського типу, що були аналогічні західноєвропейським університетам – діяли як самостійні суб'єкти права мали визначену структуру та компетенцію управлінських органів; - особливості управління, фінансування та відповідальності, аналогічні сучасним державним ВНЗ III-IV рівнів акредитації; можливість

		<p>самостійно використовувати грошові кошти і майно, вступати у договірні правовідносини;</p> <ul style="list-style-type: none"> - з кінця XVIII ст. активно утворюються спеціалізовані навчальні заклади (переважно орієнтовані на підготовку моряків для комерційного та військового флоту на Чорному морі); - у другій половині XIX ст. внаслідок освітньої реформи розділено навчальні заклади на державні і недержавні (суспільні, приватні); - недержавні навчальні заклади отримали можливість брати гроші за надання систематичних і потрібних освітніх послуг; вищі навчальні заклади отримали право присвоювати наукові ступені; - посилення урядового контролю імперій; - втрата української національної ідентичності в освітньому процесі.
Період тимчасової «відлиги» та двовладдя (1917 – 1922 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> - Закони УНР «Про одержавлення українських шкіл» від 13 лютого 1919 р., «Про одержавлення українських приватних гімназій і жіночих учительських семінарій» від 14 лютого 1919 р.; - Резолюція УНР від 15 лютого 1919 р. щодо влаштування для вчителів курсів українознавства; - Розпорядження Державного секретаріату освіти і віросповідання від 11 лютого 1919 р. щодо запровадження в усіх типах шкіл суттєвих заходів щодо українізації. 	<ul style="list-style-type: none"> - демократизація освітніх процесів; українізація освіти у межах УНР та гетьманщини П.П. Скоропадського; - утворювалися нові навчальні заклади, викладання переводилося на українську мову; існуючі навчальні заклади націоналізувалися; - на утримання навчальних закладів виділялося бюджетне фінансування.

Радянський період до Другої Світової війни (1922 – 1940 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> - Декрет ВЦІК і СНК РРФСР про заснування Державної комісії з освіти, до складу якої увійшов Науковий відділ; - Положення Народного комісаріату з освіти щодо проекту мобілізації науки для потреб державного будівництва від 26 січня (8 лютого) 1918 р.; - Декрет В. Леніна «Про ліквідацію неписьменності серед населення» від грудня 1919 р.; - Кодекс законів про народну освіту в УРСР від 22 листопада 1922 р.; - Постанова Ради народних комісарів УРСР «Про реорганізацію вишів, втишів і технікумів» від 27 грудня 1930 р.; - доповідна записка ЦККП(б)У і Раднаркому УРСР про реорганізацію системи освіти у Західній Україні від 30 вересня 1939 р. 	<ul style="list-style-type: none"> - на українських землях у складі УРСР відбувалося відновлення сфери освіти, відкриття у 1930-х роках нових вищих навчальних закладів, що готували у першу чергу фахівців для промисловості; - на західноукраїнських землях до 1939 року продовжувалася боротьба за українську мову викладання, права місцевого населення; фінансування такого навчання здійснювалося часто не за рахунок бюджету, а за рахунок коштів окремих громадян та суспільних і інших організацій, які активізувалися у цей час; - завершено реорганізацію всієї системи освіти на радянських засадах у 1940 році; - під час Другої Світової війни більшість навчальних закладів евакуйовано на схід СРСР - на Урал, у Сибір, Кавказ або Середню Азію. Там вони відновлювали роботу і готували фахівців.
Післявоєнний період (1945 – 1991 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> - Основи законодавства СРСР про народну освіту від 19 липня 1973 р. 	<ul style="list-style-type: none"> - сформовано найкращі традиції радянської системи освіти: формально вищі навчальні заклади мали суверенітет, проте фінансувалися державою; - державне фінансування і достатньо тісний зв'язок між навчальними закладами (особливо технічного спрямування) та підприємствами, установами, організаціями - майбутніми роботодавцями.

Відновлення незалежності України (1991 рік – 2005 рік)	<ul style="list-style-type: none"> - Конституція України (1996 р.); - Закони УРСР «Про освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність» (1991 р.); - Закони України: «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.); - «Програма інтеграції України до Європейського Союзу», схвалена Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072/2000; 	<ul style="list-style-type: none"> - становлення правового статусу навчальних закладів в умовах перехідного «пострадянського» розвитку та зародження й стабілізації вітчизняного законодавства; - у період з 1998 по 2002 рр. було ухвалено закони, які регламентують відносини у підсистемах вітчизняної освіти: дошкільна освіта, загальна середня та позашкільна освіта, професійно-технічна та вища освіта; - період на рубежі XX та XXI ст. є визначальним для приватних вузів в плані затвердження їх права на існування; - період початку легалізації правовідносин між державним і недержавним секторами вищої освіти (комерціалізація освітніх послуг); - затвердження напрямів реформування системи вищої освіти в цілому.
Період з початку Болонського процесу до початку Революції Гідності (2005 – 2013 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> - 19 травня 2005 року у м. Берген (Норвегія) на Конференції міністрів країн Європи Україна приєдналася до Болонського процесу. 	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження Болонського процесу та його принципів – перший важливий крок на шляху до євроінтеграції України; - початок підготовки законодавчих змін у національну систему освіти та приєднання до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти; - активізація діяльності щодо надання освітніх послуг на платній основі.
Період гармонізації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС (2014 рік – до тепер. часу)	<ul style="list-style-type: none"> - Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ратифік. 2015 р.); - Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.). 	<ul style="list-style-type: none"> - активізація процесів євроінтеграції; - оновлено законодавство про освіту та вищу освіту у відповідності до взятих на себе зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (глава 23); - на законодавчому рівні закріплено поняття освітньої послуги, а також якісних вимірів результатів освітньої діяльності.

Джерело: адаптовано та вдосконалено автором на основі [6, с. 38-86].

Додаток Б

Ключові ознаки закладу вищої освіти як суб'єкта господарювання

Ознаки суб'єкта господарювання	Прикладні аспекти реалізації	Правова основа
Організаційна єдність	Участь у господарських відносинах суб'єктів, які мають: певну внутрішню структуру; назву та юридичну адресу (єдина назва об'єднує усі внутрішньоструктурні, зокрема й географічно відокремлені, підрозділи); єдиного керівника (одноосібного чи колегіального), який має право діяти від імені всього утворення і підпис якого засвідчується гербовою печаткою (у тому випадку, якщо суб'єкт не відмовився від використання печаток); найчастіше мають статус юридичної особи (в окремих випадках суб'єкт господарювання може і не мати статусу юридичної особи); керівників внутрішньо-структурних підрозділів (якщо це великий суб'єкт), які представляють лише свої підрозділи і мають право діяти від імені всього суб'єкта лише у випадку отримання нотаріально засвідченої довіреності від керівника або у випадку видання останнім відповідного наказу, у якому визначаються межі повноважень такого внутрішньоструктурного керівника.	Визначення закладу вищої освіти в п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» надається через термін «юридична особа», а тому кожен заклад вищої освіти має статус юридичної особи. Керівник закладу вищої освіти є одноосібним і найчастіше має назву «ректор», рідше – «президент» або «начальник».
Майнова відокремленість	Наявність у суб'єкта майна, необхідного для здійснення господарської діяльності. При цьому форми майнової відокремленості можуть бути різними. Суб'єкт господарювання може працювати, використовуючи майно на основі права власності (у цьому випадку суб'єкт може мати на меті одержання прибутку, а може мати і некомерційний характер, переслідуючи інші цілі), права господарського відання (у цьому випадку суб'єкт господарювання володіє, користується і розпоряджається майном, наданим йому власником для здійснення господарської діяльності	1) Чинна редакція Закону України «Про вищу освіту» не містить зобов'язання утворювати заклад вищої освіти виключно лише у формі некомерційної організації. 2) Ст. 83, 86 ЦК України, де зокрема визначено, що установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність

	у формі підприємництва), права оперативного управління (а в цьому випадку власник надає некомерційному суб'єкту господарювання своє майно, яким останній володіє, користується і розпоряджається з майже повністю відсутньою правомочністю розпорядження; у цьому випадку не- комерційний суб'єкт господарювання стосовно долі кожного об'єкта основних засобів повинен звертатися за дозволом до власника).	відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. 3) Ч. 1 ст. 27 Закону України «Про вищу освіту» передбачено можливість діяльності закладу вищої освіти в одному із таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад вищої освіти; прибутковий заклад вищої освіти.
Легітимність існування як суб'єкта господарювання	Необхідність проходження суб'єктом надання освітніх послуг певних процедур легітимації. Найперше, це процедура державної реєстрації. Крім неї, суб'єкт надання освітніх послуг може проходити й інші процедури легітимації, що полягають в отриманні або придбанні чи підтвердженні ліцензій, патентів, спеціальних дозволів, рівнів акредитації, атестації тощо.	У п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту», усі заклади вищої освіти зобов'язані отримувати ліцензію на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти. Крім цього, вони обов'язково проходять процедуру державної реєстрації та отримують статус юридичної особи. Особливістю діяльності закладу вищої освіти також є необхідність проходження та підтвердження рівня акредитації освітньої програми чи цілого суб'єкта надання освітніх послуг, а також проходження атестації науково-педагогічними співробітниками, що можна визнати непрямым засобом легітимації самого закладу вищої освіти.
Наявність господарських прав та обов'язків	Будь-яке правосуб'єктне утворення у сфері господарювання повинне мати певну сукупність господарських прав та обов'язків. А вся сукупність господарських прав та обов'язків складає повний обсяг господарської компетенції.	Ч. 2 ст. 32 Закону України «Про вищу освіту» визначено значну кількість повноважень закладів вищої освіти в межах їхньої діяльності: 1) У п. 8 підтверджено право такого закладу надавати додаткові освітні та інші послуги,

		<p>внаслідок яких заклад вищої освіти отримує фінансові надходження.</p> <p>2) У п. 15 передбачено можливість надавати платні поліграфічні послуги, а також реалізовувати власну поліграфічну продукцію, зокрема підручники, посібники, наукові праці тощо.</p> <p>3) Редакція п. 16 взагалі вказує на можливість здійснювати підприємницьку діяльність на основі договору про спільну діяльність як з іншими навчальними закладами чи науковими установами, так і «іншими юридичними особами».</p>
Відповідальність за результати господарювання	Передбачено відповідальність суб'єкта надання освітніх послуг за власні результати господарювання.	За вчинення правопорушення у сфері господарювання до суб'єкта надання освітніх послуг може бути застосовано санкції господарсько-правової відповідальності, названі у розділі V ГК України. Зокрема, порушник може відшкодувати збитки, до нього може бути застосовано штрафні та оперативно-господарські санкції, адміністративно-господарські санкції, порушник може нести відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства.

Джерело: адаптовано та вдосконалено автором на основі [99, с. 92-95].

Джерела фінансового забезпечення сфери освіти

Механізми фінансового забезпечення	Зміст
Державне фінансування	
Пряме фінансування	Є основною формою державного фінансування, що здійснюється за допомогою кошторисного чи нормативного методу шляхом фінансування освітніх провайдерів з бюджетів відповідних рівнів
Дотації та субвенції	Окремі трансферти, що передбачають усунення міжрегіональних диспропорцій, а також покриття захищених статей бюджетів
Грантове фінансування / проектне фінансування	Отримання коштів з бюджетів різних рівнів на реалізацію освітніх проектів чи надання короткотермінових освітніх послуг, наприклад, інститутами громадянського суспільства; надання наукових грантів на дослідження та розробки від органів державної влади, а також державні гранти, стипендії, премії за значні наукові досягнення та здобутки
Позадержавне фінансування	
Кошти фізичних осіб (як плата за послуги)	Здійснюється переважно у вигляді плати за отримані освітні послуги на договірних основах (плата за навчання, підвищення кваліфікації чи перепідготовку, за певні освітні курси тощо); надання комерційних послуг (наприклад, оренда приміщень, обладнання тощо), реалізація продукції підприємницьких університетів
Кошти юридичних осіб	Надання коштів на підготовку кваліфікованих працівників на певну посаду в певному підприємстві (цільове фінансування) чи на договірних умовах фінансування певної кількості місць; замовлення від підприємств та організацій в проведенні досліджень, розробок та інших послуг
Кошти фізичних та юридичних осіб (як добровільна безповоротна допомога)	Виражається у вигляді добровільних грошових внесків (спонсорська допомога, ендаумент-фонди тощо) осіб, зацікавлених в наданні освітніх послуг (батьки, випускники, бізнес, донори, громадські та благодійні організації тощо)
Кредитні кошти	Кошти отримані на кредитній основі для оплати освітніх послуг на умовах платності, поворотності, строковості, гарантованості та цільового призначення
Грантове фінансування / проектне фінансування	Отримання коштів від донорів (міжнародні організації, фонди, інститути громадянського суспільства) для реалізації освітніх проектів чи надання окремих освітніх послуг

Джерело: вдосконалено автором на основі [5; 128; 139]

Україна

ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА

вул.Соборна,70, м.Вінниця, 21050, тел. 61-44-41, факс 53-00-54

<http://www.vinrada.gov.ua> e-mail: obl@vinrada.gov.ua Код ЄДРПОУ 00022438

20.04.2021р.

№ 207-20-113

на № _____

від _____

Спеціалізована вчена рада
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Савчук Єлизавети Юріївни
на тему: «Господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг»

Основні висновки та результати дисертаційної роботи Савчук Є.Ю. «Господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг» носять прикладний характер та були використані в роботі Постійної комісії Вінницької обласної Ради 8 скликання з питань освіти, релігії, культури, молоді та спорту в процесі підготовки проєктів рішень.

Заступник голови
Вінницької обласної Ради

Ігор Івасюк

ВІННИЦЬКА ПРИВАТНА ГІМНАЗІЯ**«ДЕЛЬФІН»**

Україна, 21018, м. Вінниця, вул. В. Стуса, 26, тел. (0432) 67-17-76, 53-10-05, факс 67-17-76,
e-mail: dolphin-school@i.ua

Р/р UA073026890000026005060231226 АТ КБ «ПРИВАТБАНК» м. Київ, МФО 302689,
код 23061346, Ліцензія серія АЕ №288909,

Вих. № 45 від 26.02.2021 р.

*Спеціалізованій вченій раді
Донецького національного
університету імені Василя Стуса*

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Савчук Єлизавети Юріївни

Вінницька приватна гімназія «Дельфін», що здійснює діяльність з надання освітніх послуг, підтверджує, що низка результатів наукових досліджень, які містяться у дисертаційній роботі Савчук Єлизавети Юріївни на тему «Господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг» знайшли практичне впровадження в діяльності Закладу.

Висновки автора щодо необхідності врегулювання в договірних відносинах питання застосування «пені», як форми господарсько-правової відповідальності за порушення порядку чи строків розрахунків між сторонами у відповідності до чинного господарського законодавства України, були використані з метою вдосконалення раніше розроблених проектів договорів Закладу щодо надання освітніх послуг.

З повагою,
Директор ВПГ «Дельфін»

О.В. Коковіхіна

Додаток Ж

ПРОЕКТ

Вноситься
народним депутатом України

“ ”

2021 р.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг у неформальній освіті

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

І. Внести зміни до Закону України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380):

1. Доповнити Закон України «Про освіту» статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті» наступного змісту:

«1. Сертифікація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг - це зовнішнє оцінювання професійних компетентностей суб'єктів надання освітніх послуг (у тому числі з педагогіки та психології, практичних вмінь застосування сучасних методів і технологій навчання), що здійснюється шляхом незалежного тестування, самооцінювання та вивчення практичного досвіду роботи.

2. Сертифікація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг відбувається на добровільних засадах виключно за його ініціативою.

3. Формування та забезпечення функціонування системи сертифікації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг, здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Процедуру сертифікації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг, здійснюють спеціально

уповноважені державою установи, положення про які затверджує Кабінет Міністрів України.

4. За результатами успішного проходження сертифікації юридичній особі чи фізичній особі-підприємцю, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг, видається сертифікат, який є дійсним упродовж трьох років. Успішне проходження сертифікації зараховується як проходження атестації педагогічним працівником.

5. За результатами успішного проходження сертифікації юридична особа чи фізична особа-підприємець, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг, автоматично включається до Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

6. Положення про сертифікацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що здійснюють діяльність з надання освітніх послуг, розробляються центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать заклади освіти, та затверджуються Кабінетом Міністрів України.»

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

привести власні нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

**Голова
Верховної Ради України**

Д. Разумков

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проекту Закону України «Про внесення змін до
Закону України «Про освіту» щодо господарсько-правового регулювання
діяльності з надання освітніх послуг у неформальній освіті»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

У частині 1 статті 8 Закону України «Про освіту» закріплено, що особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава взяла на себе зобов'язання визнати ці види освіти, створювати умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочувати до здобуття освіти всіх видів.

За легальним визначенням неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Водночас результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством.

Таким чином, з наведених положень простежується не тільки можливість існування різних видів освіти, зв'язок між ними, але й значення та можливість визнання у формальній освіті здобутих у неформальній освіті професійних та присуджених часткових освітніх кваліфікацій. Відповідно, рівень якості освітніх послуг у неформальній освіті повинні бути на належному рівні.

Наразі чинним законодавством не встановлено чітких вимог які б забезпечували якість освітніх послуг у неформальній освіті. У випадку діяльності самозайнятих осіб, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці, а також діяльності юридичних осіб, наразі відсутня така умова підтвердження якості освітніх послуг, що надаються такими особами в неформальній освіті. Наприклад, самозайняті особи, що організовують тренінги, курси, навчання, семінари, а також з використанням можливостей здійснення діяльності з надання освітніх послуг в режимі «онлайн», можуть не володіти (або володіти не в достатній мірі) методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та належним чином не сприяти їх поширенню.

Забезпечення якості освітніх послуг у неформальній освіті можливе шляхом застосування заходів державного регулювання, зокрема добровільної сертифікації діяльності з надання освітніх послуг юридичними особами та фізичними особами-підприємцями.

Юридичні особи та фізичні особи-підприємці, які отримують відповідні сертифікати, вносяться до Єдиного державного реєстру суб'єктів надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Що є додатковою конкурентною перевагою цих суб'єктів на ринку освітніх послуг.

2. Цілі і завдання прийняття акта

Метою є господарсько-правове врегулювання ризиків низького рівня якості та результатів освітньої діяльності в неформальній освіті фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб шляхом застосування добровільної сертифікації, як засобу державного регулювання надання освітніх послуг.

Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг у неформальній освіті» спрямований на:

- вдосконалення деяких положень освітнього законодавства з метою підтвердження належного рівня якості суб'єкта надання освітніх послуг у неформальній освіті;
- розширення переліку осіб, які можуть проходити сертифікацію, як засіб державного регулювання діяльності з надання освітніх послуг: окрім педагогічних працівників, узаконити право сертифікації самозайнятих осіб за умови попередньої їх державної реєстрації в організаційно-правовій формі фізичних осіб-підприємців, а також юридичних осіб, які здійснюють діяльність з надання освітніх послуг;
- закріплення в Законі України «Про освіту» норму щодо добровільної сертифікації фізичних осіб-підприємців, а також юридичних осіб, які здійснюють діяльність з надання освітніх послуг.

3. Загальна характеристика та основні положення проекту акта

Проектом Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг у неформальній освіті» запропоновано закріпити ст. 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті».

4. Стан нормативно-правової бази у цій сфері правового регулювання

Проект Закону спрямований на вдосконалення положень законодавства, зокрема такого засобу господарсько-правового врегулювання діяльності в сфері неформальної освіти.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону не потребує додаткового фінансування з бюджету.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття акта

Прийняття цього законопроекту сприятиме вдосконаленню господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг в сфері неформальної освіти; добровільна сертифікація сприятиме підтвердженню належного рівня якості суб'єкта надання освітніх послуг у неформальній освіті.

7. Позиція заінтересованих осіб

Проект Закону погоджений без зауважень Міністерством освіти і науки України, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та Міністерством юстиції України.

Народний депутат України

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА

від _____ № _____
Київ

Про внесення змін до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти

Відповідно до [частини шістнадцятої](#) статті 44 Закону України “Про вищу освіту” Кабінет Міністрів України **постановляє**:

Внести до постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735 “Про затвердження Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти” (Офіційний вісник України від 04.09.2020 — 2020 р., № 69, стор. 101, стаття 2235) зміни, що додаються.

Прем'єр-міністр
України

Д.ШМИГАЛЬ

Інд. 73

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від _____ № _____

ЗМІНИ,
що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України
від 9 грудня 2020 р. № 1236

1. У Типовій форми договору про навчання у закладі вищої освіти:
 - 1) В абзаці 1 слова «законний представник» замінити словами: «та/або замовник освітніх послуг (прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, фізичної особи-підприємця або повне найменування юридичної особи)»;

- 2) У розділі «Відповідальність сторін» пункт 13 доповнити підпунктом 13.1 такого змісту:

«За несвоєчасну оплату освітніх послуг замовник сплачує закладу пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який сплачується пеня».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Павлюченко Ю.М., Савчук Є.Ю. Генезис поняття освітніх послуг як правової категорії. Науково-практичний юридичний журнал «Правові Горизонти», 2020. №20(33). С. 7-14. *(Особистий внесок здобувача в цій публікації становить 50% і стосується дослідження генезису поняття освітньої послуги в розрізі історико-правових етапів формування правового режиму суб'єктів надання освітніх послуг)*

2. Савчук Є.Ю. Деякі аспекти господарсько-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг: особливості імплементації законодавства ЄС. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : Збірник наукових статей*. Випуск 53. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 41-51.

3. Савчук Є.Ю. Класифікація освітніх послуг в аспекті господарсько-правового забезпечення їх надання. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. № 8 (30). С. 30-38.

4. Савчук Є.Ю. Господарсько-правове регулювання діяльності суб'єктів надання освітніх послуг. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2020. № 5. С. 86-90. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/21.pdf

5. Savchuk E. Modern Scientific Approaches to Defining the Providers of Educational Services in Business Law of Ukraine. *EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ*. 2020. Том 7. Вип. 6. С. 294-298.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Савчук Є.Ю. Господарсько-правова основа надання освітніх послуг. *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene: Conferința internațională științifico-practică (22–23 martie 2019)*. Chișinău, Republica Moldova, 2019. С. 128-131.
7. Савчук Є.Ю. Захист прав закладів вищої освіти при наданні освітніх послуг. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року)*. Хмельницький, 2019. С. 380-383.
8. Савчук Є.Ю. Щодо удосконалення законодавства у сфері надання освітніх послуг. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 р.)*. Вінниця, 2019. С. 164-166.
9. Савчук Є.Ю. Щодо напрямів господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Весняні юридичні читання – 2020»*. 30 квітня 2020 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 307-310.
10. Савчук Є.Ю. Господарсько-правові аспекти визначення природи договору з надання освітніх послуг. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 25 вересня 2020 року*. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2020. С. 143-146.